

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Юридичні науки

Том 33 (72) № 4 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Міловська Надія Василівна – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Члени редакційної колегії:

Бортняк Катерина Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Бортняк Валерій Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, ректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Губарєв Сергій Володимирович – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Недяха Микола Петрович – доктор філософських наук, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Петков Сергій Валерійович – доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Федоренко Владислав Леонідович – доктор habilitation наук правничих, доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Тімуш Ірина Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського, повітряного та космічного права Національного авіаційного університету

Шабалін Андрій Валерійович – кандидат юридичних наук, старший дослідник, завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України

Шемчук Віктор Вікторович – кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України

Сабіна Грабовська – доктор habilitation, професор кафедри державної теорії, права і політики Жешувського університету, Жешув, Польща

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

**Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 6 від 29.12.2022 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 15713-4184Р від 28.09.2009 року)

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі юридичних наук (спеціальності: 081. Право, 293. Міжнародне право, 262. Правоохоронна діяльність) відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.juris.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2707-0581 (print)

ISSN 2707-059X (online)

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2022

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Шкрібляк М.В., Лагодич М.М.

ПАТРІАРШИЙ І СИНОДАЛЬНИЙ ТОМОС ПРО НАДАННЯ АВТОКЕФАЛЬНОГО
ЦЕРКОВНОГО УСТРОЮ ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ УКРАЇНИ ЯК ДЕКЛАРАЦІЯ
ПРО ЦЕРКОВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І ДЖЕРЕЛО КАНОНІЧНОГО ПРАВА.....1

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Завальнюк І.В.

ДОКТРИНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД....9

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Губарєв С.В., Лов'як О.О.

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДПИС ЯК СКЛАДОВА ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ.....18

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Сошников А.О., Єршова Ю.О., Юдін О.Ю.

РЕЛОКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 24

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Гнедюк В.Л.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....31

Комзюк А.Т., Комзюк М.А., Липій Є.А.

ВИКОНАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТИВ: НОВАЦІЇ
ПРИЙНЯТОГО ЗАКОНУ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ».....38

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Роянова І.В., Хільченко А.А.

РОЛЬ КОРЕЙСЬКОЇ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....45

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Анохін А.М.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ДТП.....51

Повидиш В. В.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБОРОННОГО
ЗАМОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ..... 58

Буга В.В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА.....65

Волошанівська Т.В.

ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ.....71

Кожевников А.Ю.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ
У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ВІД ІНШИХ ФОРМ ЮРИСДИКЦІЇ.....77

Дудко Є.В.

АДВОКАТУРА ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....81

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....85

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

Skriblyak M.V., Lagodych M.M.

PATRIARCHAL AND SYNODAL TOMOS ON GRANTING THE AUTOCEPHALIC CHURCH ORGANIZATION TO THE ORTHODOX CHURCH OF UKRAINE AS A DECLARATION ON CHURCH INDEPENDENCE AND A SOURCE OF CANONICAL LAW	1
--	---

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

Zavalniuk I.V.

DOCTRINAL FEATURES OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO A FAIR TRIAL.....	9
---	---

IVIL LAW AND CIVIL PROCESS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Hubariev S.V., Loviak O.O.

ELECTRONIC SIGNATURE AS A COMPONENT OF ELECTRONIC DEEDS	18
---	----

COMMERCIAL LAW, ECONOMIC-PROCEDURAL LAW

Soshnykov A.O., Yershova Yu.O., Yudin O.Yu.

RELOCATION OF BUSINESS IN THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE.....	24
---	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Gnediuk V.L.

ENSURING CYBER SECURITY IN UKRAINE: ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS.	31
--	----

Komziuk A.T., Komziuk M.A., Lypii E.A.

EXECUTION OF ADMINISTRATIVE ACTS: INNOVATIONS OF THE ADOPTED LAW «ON ADMINISTRATIVE PROCEDURE»	38
--	----

INTERNATIONAL LAW

Roianova I.V., Khilchenko A.A.

THE ROLE OF THE KOREAN WAR IN THE HISTORY OF INTERNATIONAL LAW	45
--	----

CURRENT ISSUES OF LEGAL SCIENCE

Anokhin A.M.

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF THE PREVENTION OF TRAFFIC ACCIDENTS	51
---	----

Povydysh V. V.

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPLY OF THE STATE DEFENSE ORDER IN UKRAINE.....	58
--	----

Buha V.V

FOREIGN EXPERIENCE IN CRIME PREVENTION IN THE FIELD CONSTRUCTION.....	65
---	----

Voloshanivska T.V.

OVERCOMING OPPOSITION TO THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY MINORS.....	71
--	----

Kozhevnykov A.Yu.

PROBLEMATIC ISSUES OF DIFFERENTIATION OF COMPETENCE IN THE FIELD OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS FROM OTHER FORMS OF JURISDICTION.....	77
--	----

Dudko Ye.V.

BAR AS A SUBJECT OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF CRIME PREVENTION AND COUNTERACTION IN UKRAINE.....	81
---	----

INFORMATION ABOUT AUTHORS.....	85
--------------------------------	----

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 271.21(560)-742:271.222(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/01>

Шкрібляк М.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Лагодич М.М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПАТРІАРШИЙ І СИНОДАЛЬНИЙ ТОМОС ПРО НАДАННЯ АВТОКЕФАЛЬНОГО ЦЕРКОВНОГО УСТРОЮ ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ ЯК ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ЦЕРКОВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І ДЖЕРЕЛО КАНОНІЧНОГО ПРАВА

У статті здійснено спробу еkleзіально-правового аналізу змісту Томосу про надання автокефального церковного устрою Православній Церкві України. Шляхом компаративного дослідження подібних документів, наданих Константинопольськими патріархами іншим Помісним церквам, які формують сучасну структуру Вселенського православ'я, доведено, що видані ними (починаючи з другої половини XIX ст. й до 6 січня 2019 р.) документи, мають спільні – політично-адміністративні підстави і водночас специфічні канонічні приписи. Томоси відрізняються один від одного не лише історичним описом основ дарування автокефалії, а й особливими правами та привілеями, наданих ними автокефальним Церквам. Отже, обґрунтовано твердження, що усі Томоси мають конкретну еkleзіально-канонічну спрямованість і специфічні зауваги та приписи.

Провідною ідеєю статті є критичне увиразнення структурно-функціональної природи, передумов надання і канонічних новел Томосу про автокефалію Української Церкви від 6 січня 2019 р.

Розв'язання цього завдання досягнуто в результаті контекстуального трактування Патріаршого і Синодального Томосу про надання автокефального церковного устрою Православній Церкві України як своєрідної урочистої декларації про її церковну незалежність і джерело канонічного права Православної Церкви України.

Ключові слова: Автокефалія, Вселенський патріархат, Диптих, Помісна церква, Томос, православ'я, канонічне право, церковний устрій, юрисдикція.

Постановка проблеми та актуальність. Минає третій рік, як Українська Православна Церква (Православна Церква України) отримала Томос ((грец. τόμος) – указ синоду і/або глави Помісної православної церкви з важливих питань церковного устрою або віровчення; останнім часом найчастіше стосується рішення церкви-матері про надання автокефалії новій Помісній церкві) про автокефалію (від грец. αὐτός – сам та κεφαλή – голова) – це статус Помісної Православної Церкви, як самокерованої, адміністративно незалежної від інших православних церков частини Вселенської Церкви, але єдиної

з ними канонічно. Автокефальну Церкву очолює незалежний Предстоятель в гідності патріарха, або архієпископ чи митрополит.

Насправді – це велике досягнення. Адже кожна незалежна Національна церква є символом самостійності й державного суверенітету країни. А автокефальний статус Православної Церкви в Україні неодмінно сприятиме на шляху утвердження рівноправності й суб'єктності у тих процесах, які переживає сучасне Вселенське православ'я. Водночас це створює додаткові можливості для набуття самою Українською державою статусу суб'єкта світової політики.

Проте існування в Україні церковної структури, канонічно залежної від Москви, яка в органах державної влади зареєстрована з назвою «Українська Православна Церква», що, в слід за РПЦ, засудила акт дарування Томосу, надмірна його політизація на тлі передвиборчої президентської кампанії 2019 р., а також зайнята Святійшим Патріархом Київськими і всієї Руси-України Філаретом (2005–2019) позиція, що зводиться не лише до негативної оцінки змісту Томосу та умов, на яких він був наданий, а відтак і цілковитого його несприйняття, актуалізували потребу глибшого еkleзіально-богословського аналізу, так і його канонічної об'єктивації.

Актуалізація «томосіади» детермінована також тим, що деякі церковні і державні діячі чомусь вважають, що Томос мав би сам собою вивести помісну церкву на рівень світової комунікації та впливу, або стає панацеєю від всіх кризових явищ, які переживає українське суспільство через недолугу державну політику й управління. Іншим чинником, що загострює потребу ґрунтовного наукового аналізу структурно-функціональної природи Томосу про автокефалію Української Церкви від 6 січня 2019 р., є необхідність і неупередженого витлумачення тих його канонічних положень, які, з одного боку, гарантують права і свободи ПЦУ, а з другого – начебто їх обмежують. І, нарешті, попри те, що цій проблематиці приділено багато уваги, рецепції здійснено здебільшого політологами, політиками, журналістами, релігієзнавцями і богословами, які представляють два векторно зорієнтованих напрямки в українському церковному середовищі: ті, що за Томос і, ті, що проти, бо він – не такий, як їм хотілося, канонічної об'єктивації документ так і не отримав.

Постановка завдань. Головна мета статті полягає в комплексному аналізі змісту та структуру Патріаршого й Синодального Томосу про автокефалію Православної Церкви України. Меті підпорядковано такі завдання:

- визначити історико-канонічні підстави надання Томосу ПЦУ;
- витлумачити провідні ідеї та засади канонічних приписів документу й з'ясувати специфіку їх рецепції;
- обґрунтувати еkleзіально-канонічну спрямованість Томосу й довести, він є, з одного боку, своєрідною декларацією про автокефалію ПЦУ, а з другого – джерелом канонічного права локального характеру і помісного значення.

Виклад основного матеріалу дослідження та дискусія. Слово *тѹмос* походить від дієслова

відрізати, відкरोювати і в перекладі з грецької букв. означає частина, шматок). Спочатку в церковній практиці томос означав декрет, окружне послання Папи Римського, Глави помісної церкви, єпископів, навіть ченців. Провідною ціллю цих документів був захист віри, офіційне тлумачення фундаментальних тверджень віровчення. До найвідоміших Томосів такого типу належать Томос Папи Лева I Великого (440–461), написаний у червні 449 р. до патріарха Флавіана у зв'язку з поширенням фальшивого вчення Євтихія [6], Томос Константинопольського Собору (1180) «Про бога Мухаммеда» [13] (насправді, їх було два – один Отців Собору, а другий імператора Мануїла I Комніна) або ж так званий «Святогірський Томос» (1340), що містив апологію вчення Григорія Палами про Таворське світло і був спрямований проти звинувачень Варлаама Каламбрійського. Отже, спочатку Томоси мали догматичне значення та спрямування. Проте з плином часу їх почали задіювати для визначення та визнання церковного устрою, постанов й автокефальні прагнення яких мали історичну та політичну зумовленість.

Як документ, що підтверджує незалежність (тобто автокефальний статус) Помісної Церкви, Вселенський Патріарх став видавати Томоси з другої половини XIX ст. Можна стверджувати, що відтоді він набув виняткового значення: став не публічним, а унікальним у своєму роді документом, що його вручає лише Вселенський Патріарх один раз і тільки Предстоятелю Помісної Церкви. Він підтверджує в такий спосіб її автокефальний статус або патріаршу гідність. Дарування Томосів – це затвердження за Константинопольським Патріархом виняткового права головування у православному світі, скликати Собори й координувати їх роботу, а головне – бути найвищою апеляційною інстанцією і джерелом автокефалії для всіх новітніх церков. Саме ця акція переслідувала мету підтвердити ту його роль і значення в православному світі, яка історично була відведена Римському Папі у Вселенській Церкві, котра 1054 р. остаточно розкололася на західну і східну.

Заради справедливості, варто наголосити, що, згідно з 9-м і 17-м канонами IV Вселенського Собору (451 р.), за Константинопольським патріархом закріплювалося право найвищої судової інстанції для єпископів і духовенства Східної Римської імперії [7, с. 42, 44]. Та, попри це, правди чомусь шукали в Римі. Наприклад, звернення Максима Сповідника (580–662) до Папи Мартини I (649–655) про захист від Констанса II

(641–668) – імператора, який підтримував єресь монофелітизму.

Натомість Томос про автокефалію вперше отримала Церква Еллади (1850 р.). Патріарх Константинопольський Антим IV (1848–1852) в присутності Єрусалимського Патріарха Кирила зняв з Елладської (Грецької) Церкви анафему і затвердив її автокефалію [11, с. 578]. Таким самим документом 1922 р. було відновлено автокефальний устрій Сербської Церкви, хоча деякі дослідники стверджують, що це відбулося 1920 р. [11, с. 509].

Румунська Церква отримала Томос про автокефалію з рук Константинопольського Патріарха Йоакима IV. Документ урочисто оприлюднили в травні 1885 р., але визнання патріаршого устрою відбулося лише на початку 1925 р. [11, с. 525]. По суті, так було з усіма молодшими патріархатами, митрополіями та архієпископіями, які складають структуру Вселенського православ'я.

Томосів не мають лише так звані древні Патріархати – Олександрійська, Антіохійська та Єрусалимська Церкви і, звісно ж, сама Константинопольська Церква. Тому, що їхні місця в Диптиху – Список 15 автокефальних церков з іменами їх предстоятелів. Їх за порядком, визначеним Диптихом, належить поминати під час Літургії в усіх православних церквах, які складають структуру Вселенського православ'я. Сучасний Диптих Константинопольська церква сформувала уже після 1054 року – поділу Єдиної Церкви Христової на католицьку і православну.

Як не дивно, але з цього ряду випадає РПЦ. Вона єдина, яка не має ні апостольського благословення на заснування єпископської кафедри, ні свого Дня хрещення, ні Томосу. Між тим, як бачимо, це не завадило їй згодом зайняти почесне п'яте місце в Диптиху Помісних церков і здійснювати відверто агресивну церковно-релігійну політику в православному світі, що завершилася розривом євхаристичного єднання з Вселенською Церквою.

Місце (тобто порядковий номер) у Диптиху обґрунтоване, передусім, політичним значенням міст, де з'являлися кафедри перших єпископів, давністю їх постанов, часом проголошення автокефалії тощо. А тому поняття Диптиха позбавлене будь-якого догматичного значення. Та й сам Томос з формального боку мало чим відрізняється від філігранно й урочисто виписаної церковної грамоти. Унікальність його лише в тому, що він містить Синодальне рішення Вселенської аатріархії про надання церковної адміністративної незалежності.

Водночас мусимо зауважити, що не в усіх Помісних церкв однакове розуміння процедури надання автокефалії як винятковості прав на це Константинопольського патріарха як «Першого серед рівних». Тому цей процес – завжди заполітизований, зумовлює кожного разу нову фазу внутрішньоцерковного конфлікту і лише поглиблює перманентну кризу, яку століттями переживає Вселенське православ'я. Головною причиною є амбіції Московії, яка ще з XVI ст. культивує й відчайдушно нав'язує себе православним спільнотам як «Третій Рим». Прагнучи зреалізувати власні політико-єклезіальні стратегії, РПЦ на засіданні Священного синоду від 25 серпня 2022 р. РПЦ визнала «томос», який свавільно 5 червня 2022 р. Охридській Архієпископії надав Сербський патріарх Порфирій Перичем – сателіт Московського патріарха. У такий спосіб вони обидва відверто знехтували винятковим правом Вселенського патріарха дарувати Томоси про автокефалію.

Загалом Томос, має чітку структуру і містить вступну частину, що здебільшого формулюють, опираючись на єклезіально історичні підвалини набуття або ж дарування автокефалії. Зокрема, в «Патріаршому і Синодальному Томосі надання автокефального церковного устрою Православній Церкві України» від 6 січня 2019 р. це викладено так: «Отож, оскільки благочестива та Богомбережена земля України укріплена і звеличена вищим промислом та отримала свою повну політичну незалежність, державні та церковні керівники якої вже майже тридцять років палко просять її церковного самоврядування та пліч-о-пліч з народом й суголосно з давніми його проханнями свого часу зверненими до святішого Апостольського Константинопольського Престолу, котрий за багатовіковим канонічним переданням зобов'язаний турбуватися про Святі православні Церкви, які мають в цьому потребу, а найбільше про ті, які завше з ним зв'язані канонічними узами, як-от історична Митрополія Київська, – то наша Покірність з Пресвященними при нас Митрополитами та всечесними, улюбленими в Святому Дусі братами та співслужителями, з обов'язку турботи Великої Христової Церкви за Православний світ, для зцілення постійно загрожуючих розколів та розділів у помісних Церквах, однодумно визначаємо та проголошуємо, щоб уся Православна Церква, що знаходиться в межах політично сформованої та цілковито незалежної держави України разом із Священними Митрополіями, Архієпископіями, Єпископіями, монастирями, парафіями та всіма в них церковними установами, котра знаходиться

під покровом Засновника Єдиної, Святої, Соборної і Апостольської Церкви Боголюдини Господа і Спасителя нашого Ісуса Христа, існувала віднині канонічно автокефальною, незалежною та самоврядуваною, маючи Першого в церковних справах і визнаючи кожного канонічного її Предстоятеля» [10].

Зауважимо, що у випадку з Томосом Церкві України в цій же вступній частині міститься канонічна заувага щодо титулу її Предстоятеля. Визначивши за ним титул «Блаженніший Митрополит Київський і Всієї України», вміщено застереження про те, що «не допускається якогось доповнення чи віднімання від його титулу без дозволу Константинопольської Церкви» [10]. Експерти одразу запідозрили, що це застереження, якого немає в жодному з раніше виданих Томосів, є, так би мовити, зусиллями на випередження, оскільки для Патріарха Варфоломія було цілком очевидно, що Київський Патріархат, як Церква, яка виступила основою для об'єднання і проголошення автокефалії на Київському помісному соборі 15 грудня 2018 р., здійснюватиме й надалі спроби зберегти в титулі Предстоятеля Української Автокефальної Церкви нагадування про її нехай самопроголошений, але такий звиклий і засвоєний мільйонами вірян патріарший статус [1].

Очевидно, що на цей крок Константинополь змусила піти Болгарська церква, котра під впливом церковно-шовіністичного Московського патріархату 1953 р. самовільно проголосила себе Патріархатом, хоча в Томосі від 1945 р. було чітко визначено: «Предстоятелем є Блаженніший Митрополит Софії та Екзарх усієї Болгарії».

Здавалося б, – дрібниці. Але насправді – це вагомий удар по нашій історичній пам'яті, традиції, тобто по творенню власного національного церковного передання і, навіть державотворенню. Адже «накинутий» Томосом титул Предстоятеля ПЦУ, на відміну від титулу Предстоятеля УПЦ КП, не відображає вповні історичний розвиток Церкви Христової в Україні та увесь досвід і процес боротьби за її становлення як Помісної і національної церкви українського народу. Згідно з Томосом історія Церкви Христової древньої Київської Русі, Козацької держави, Гетьманщини і, навіть незалежної України, привласнена, в тому числі, титулом Московського патріарха, який іменує себе «всєя Руси», а Вселенський Патріархат нічого на це не заперечує.

Найоб'ємніша за змістом є власне канонічна частина Томосу, де обґрунтовано канонічні умови та підстави його надання. Загалом ці вимоги

типові для всіх подібних документів, які свого часу отримували Помісні православні Церкви, без винятку.

Головна суть цих вимог полягає в тому, що в Томосі Українській Церкві, зроблено акцент на територіально-адміністративному принципі надання автокефалії «...ми визнаємо та проголошуємо встановлену в межах території України Автокефальну Церкву нашою духовною донькою та закликаємо всі світові Православні Церкви визнавати її як сестру та згадувати під іменем «Святіша Церква України» [10]. Водночас чітко підкреслено, вона «не може ставити єпископів чи засновувати парафії за межами держави», а всі існуючі парафії, монастирі і будь-які інші церковні установи в діаспорі мусять підкорятися Вселенському Престолу, «бо юрисдикція цієї Церкви обмежується територією Української Держави» [10].

Мусимо наголосити, що в умовах віроломного нападу й повномасштабного вторгнення Московії в Україну ця проблема стала, як ніколи очевидною. Мільйони українських вірян, втікаючи від полум'я війни, опинившись за межами рідної країни, змушені молитися в храмах чужих юрисдикцій, в тому числі й Московського Патріархату, який може мати свої громади по цілому світі, а Київська Митрополія, згідно з Томосом, ніде, окрім України.

Попри те, що Томос дарований на 5-му році окупації Криму, Донбасу та війни Росії проти України, в ньому міститься вимога поминати всіх Глав Помісних церков. І Блаженніший Митрополит Епіфаній виконував цей припис і згадував за Богослужінням Московського патріарха аж до повномасштабного вторгнення в лютому 2022 р. Благословення Кіріла Гундяєва московітських військ на війну з українцями, підтримка курсу кремля на знищення державності України, змусила вдатися до певних маніпуляцій і духовний провід УПЦ МП. Вони скликали собор, на якому домовилися тимчасово не згадувати ім'я Кіріла Гундяєва за Богослужінням. Але з підпорядкування Московського патріархату так і не вийшли, натомість підтримали рішення РПЦ про духовного єднання з Вселенським Патріархом за те, що він дарував ПЦУ автокефалію.

У Томосі також наголошується, що вищою судовою інстанцією є Константинопольський Патріарх. Насправді, згадки про це наявні в кожному Томосі, але в ранніх документах такого типу подібні зауваги подано м'яко, як рекомендація, а не обов'язкова норма [1]. Прикладом є Томос

про автокефалію Сербської церкви (1879), у якому сказано, що Сербський, дотримуючись «давньому звичаю», має звертатися до православних патріархатів та інших автокефальних Церков-Сестер «з питань загальноцерковного значення, котрі потребують спільного обговорення та схвалення» [1]. З цього бачимо, що Константинопольський патріарх себе жодним чином не виокремлює із-поміж інших рівних собі очільників решти Помісних церков. Однак, уважно вчитавшись у зміст нового Томосу, від 19 лютого 1922 р., побачимо, що головною спонукою дарувати їй «Томос Вселенського патріарха Мелетія про приєднання до Автокефальної об'єднаної православної Сербської церкви Королівства СХС єпархій, здобутих за результатами Балканських воєн і Першої світової війни, а також приєднання до неї інших автокефальних сербських церков» [2, с. 30] було якраз бажання Константинополя досягнути «остаточної єдності та гармонії в управлінні згідно з правилами Отців, що гласять: «Єпископам кожного народу належить знати першого з них і признавати його за Главу» (34 правило св. Апостолів) [7, с. 12]. А в Томосі ПЦУ на це правило немає навіть натяку. Можна припускати, що в такий спосіб Його Всесвятість залишає нам простір для усвідомлення, що «Першим» для українського народу є його Першосвятитель – Блаженніший Епіфаній як Предстоятель ПЦУ. Але можуть бути й інші варіанти, що означають звичайну хитрість грецької дипломатії.

У Томосі присутня заувага про те, що без згоди Константинопольського патріарха неможна самостійно змінити назву церкви, її статус, титул Предстоятеля тощо. Але, наприклад, за те, що назву «Святіїша Церква України» майже ніхто не вживає, Константинополь не журить, не видає жодних застережень, як і не вважає за недолугість присвоєння одній церкві кількох назв – «Українська Православна Церква (Православна Церква України)».

Далі викладено побажання та заохочення, аби ПЦУ старанно берегла чистоту православного віровчення та ретельно дотримувалася канонів. Зокрема, «Прояснюємо до сказаного вище, що Автокефальна Церква в Україні визнає головою Святіший Апостольський і Патріарший Вселенський Престол, як і інші Патріархи та Предстоятелі, та має разом з іншими канонічними обов'язками та відповідальностями, насамперед збереження нашої Православної Віри неушкодженою та канонічної єдності та спілкування з Вселенським Патріархатом й іншими помісними Православними Церквами непорушними» [10].

Обрання Предстоятеля ПЦУ, як і все інше, що стосується її устрою та внутрішнього життя, має відбуватися «відповідно до належних положень божественних і священних канонів і згідно з відповідними положеннями її Статуту, які мають в усьому обов'язково відповідати положенням цього Патріаршого і Синодального Томосу» [10].

У залежності від політичної ситуації, стану релігійної свободи та ролі світської влади і духовенства в процесі здобуття автокефалії у Томос вміщують особливі звертання, окремі зобов'язання чи обіцянки. Наприклад, у Томосі Албанській церкви 1937 р., є нагадування світській владі про обіцянку гарантії та захисту прав і свобод тамтешніх православних вірян, оскільки вони складають меншість. Що ж до Томосу, наприклад, найближчої нам географічно, але не за духом Рум.ПЦ (до сих пір не визнала автокефалію ПЦУ), то в ньому сказано, що документ виданий на прохання короля Румунії та його уряду, натомість нічого не сказано про прагнення духовенства до церковної автокефалії.

Спільне, що є в Томосах Елладської, Албанської та Польської православних церков, а також Церкви Чеської та земель Словацьких і Православної Церкви України – це їх обов'язок отримувати миро лише від рук Константинопольського патріарха. Ці документи об'єднує також зазначення в тексті нових назв церков-адресатів і згадка про те, що найвищою владою в них є Синод єпископів.

Патріарх Філарет критикує Томос саме за те, що в ньому ПЦУ позбавлена права мироваріння. Але, більшість каноністів, вважають, що згадка в Томосі про миро не має юридичної норми, тобто абсолютного характеру. Наприклад, Предстоятель Рум.ПЦ, згідно з приписами Томосу, мав отримувати миро з Константинополя. Але цей пункт проігнорували одразу й воно на стосунки з Церквою-Матір'ю й іншими Помісними церквами не вплинуло. Скоріше, навпаки дало поштовх до самоствердження й успішної розбудови як національної Помісної церкви в Румунії. А тому, в Томосі про визнання Румунського патріархату про миро, а відтак звідки й куди воно мало би текти Константинополь уже не згадував взагалі.

Отже, ми маємо промовисті приклади, які варто наслідувати, щоб коли ПЦУ дійде до Українського патріархату, Константинополь не насмілювався згадувати про те, до кого має належати українська діаспора, де брати миро, в кого шукати правосуддя тощо.

Іншою спільною рисою Томосів є те, що в них вміщено канонічну норму такого характеру: після елекції нового Предстоятеля, він зобов'язаний письмово повідомити спеціальними листами усіх п'ятнадцять глав Помісних церков про обрання, а ті своєю чергою мають підтвердити своєрідним «привітанням», тобто визнанням й євхаристійною єдністю. Блаженніший Епіфаній цей «перший крок новообраного Предстоятеля» [6] зробив. Він звернувся з «мирними грамотами» до всіх Предстоятелів, але наразі Українську церкву визнали лише Патріарх Олександрійський Феодор II, блаженної пам'яті Архієпископ Нової Юстиніани й усього Кіпру Хризостом II (спочив у Бозі 7 листопада 2022) та Архієпископ Атен і всієї Греції Іронім II.

Особливо агресивно налаштований щодо Києва та Константинополя Московський патріархат, який паразитує на духовному тілі України ще з часів Івана Самойловича та Гедеона Святополка-Четвертинського, коли 1685–86 рр. нерозважливі свояки-свати – гетьман і митрополит – штовхнули її в московське ярмо. Як справедливо наголошує отець Георгій Коваленко, позиція РПЦ не лише «не конструктивна і не діалогова, вона агресивна». Ця церква послуговується мовою ворожнечі й нехристиянською лексикою, а її методи «дають підстави сумніватися у християнському підґрунті заяв і рішень, які виходять із цієї церкви» [8]. Звісно, що це не тільки звукуватиме коло прихильників Московського патріархату, а й відштовхуватиме «тих людей, які потенційно могли би вагатися» [8].

У цьому контексті оптимізму додає також те, що за результатами найновіших даних соціологічної служби Центру Разумкова, довіра до РПЦ і, зокрема до Кіріла Гундяєва та Онуфрія Березовського, різко впала, а до Предстоятеля ПЦУ, навпаки зросла: Митрополиту Епіфанію довіряють 39% громадян проти 19% тих, хто не довіряє; Митрополиту Онуфрію – 32% проти 22% відповідно. Найнижчий рівень довіри українців до патріарха Кирила. І це справедливо, бо той не лише підтримав анексію Криму та окупацію частини Луганської й Донецької областей, а й схвалив військову агресію та повномасштабне вторгнення московитської орди в Україну [4]. Проте особливо втішатися немає чим, адже рівень довіри до ПЦУ все ще залишається нижчим, аніж він був до УПЦ Київського Патріархату до Об'єднавчого собору 2018 р. А перехід з МП в ПЦУ ще й до нині залежить безпосередньо від інтенсивності бомбардувань, ракетних обстрілів та масштабів воєнних злочинів рашистів.

Водночас є доволі оптимістичні показники та прогнози. Все ж таки ця віроломна війна Московії проти України не лише вибила ґрунт із під ніг ідеологів і практиків «руського мира», а й назавжди похоронила цей, по суті неоімперський фашистський проект. Експлуатуючи тему нацизму, Кремль у співпраці РПЦ витворили нову ересь політичної ортодоксії й самі перетворилися на джерело нацистської ідеології та зла планетарного масштабу. Це зумовило глибокі й системні юрисдикційні трансформації – перехід з канонічного підпорядкування Московського патріархату й з'єднання з ППЦУ. В результаті, за останні дев'ять місяців 2022 р. суттєво зросла кількість її прихильників як національної Помісної церкви. Цю динаміку підтверджують результати найсвіжішого соціологічного дослідження Київського міжнародного соціологічного інституту, проведеного в червні 2022 р. [5], згідно з якими серед Православних церков «лідуючі» позиції займає ПЦУ – 54% і лише 4% ідентифікують себе з УПЦ МП. Порівняно з 2021 роком частка прихильників ПЦУ зросла з 42% до 54%. Натомість частка тих, хто ідентифікував себе з УПЦ МП зменшилася 18% до 4%.

Цікавими є регіональні вияви цих параметрів. Українських громадян, які ідентифікують себе саме ПЦУ, – найбільше в центрі та західних областях нашої країни. Він складає 59%. На Сході, звичайно, він трохи нижчий, але теж доволі високий – 42%¹.

Що ж до інших християнських церков і релігійних організацій, то динаміка їх розвитку залишається стала упродовж 2020–2022 років і війна чи отримання Томосу ПЦУ на їхньому житті та розвої майже не вплинули. Натомість важливим може видатися зріз лінгво-етнічних категорій респондентів, дані якого підтверджують факт, що повноту ПЦУ складають україномовні українці (58 %). Водночас спостерігається суттєве зростання відсотку тих її духовних чад, які є етнічними українцями, але змосковщені й розмовляють мовою окупанта (таких 46 %) [5]. Як не дивно, але суттєво збільшився також відсоток російськомовних громадян – до 36 %, які раптом стали зараховувати себе до ПЦУ. Але 13 % все ще ідентифікують себе з УПЦ (МП) [5].

Отже, УПЦ (та що в канонічній єдності з РПЦ), хоча й зберігає фактичний контроль над

¹ Динаміка релігійної самоідентифікації населення України: результати телефонного опитування, проведеного 6–20 липня 2022 р. Прес-реліз заступника директора КМІС Антона Грушецького. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=1>

більшістю парафій, але через підтримку, а подекуди й співпрацю з московітським агресором, вона зазнала значних репутаційних втрат і, сподіваємося, втратила свій вплив остаточно й безповоротно. Суттєво на її функціонуванні позначилося й дарування Томосу, оскільки дарування цього документу позбавило підстав говорити про «неканонічність» ПЦУ.

У цьому контексті варто також враховувати погляд представників іноземних духовних центрів, монастирів тощо. Показовим тут є узагальнення Микити Пантократорського, який стверджує: «Автокефалія України – вже звершений церковний акт. І поступово ми всі повинні це прийняти. Автокефальна церква України перебуває під благословенням Матері-Церкви, яка надала автокефалію всім Церквам, і це тішить православних віруючих України. Час покаже, що «усе, що відбувається в Церкві, не зникає» [9, с. 19].

Отже, підсумовуючи аналіз змісту та структури Патріаршого і Синодального Томосу про надання автокефального церковного устрою Православній Церкві в Україні, можна зробити такі **загальні висновки**.

Томос надано не окремій частині розділеного Українського православ'я – УПЦ, УПЦ КП чи УАПЦ, а об'єднаній Київській Митрополії, що входила на тому етапі боротьби за автокефалію до складу Вселенського патріархату. Дарування Томосу стало можливим лише тому, що УПЦ КП та УАПЦ погодилися провести Помісні собори, на яких ухвалити рішення про самоліквідацію з метою об'єднання в одній Київській Митрополії.

27 липня 2019 р. Священний синод ПЦУ на виконання рішень Помісного собору УПЦ КП та УАПЦ від 15 грудня 2018 р. про припинення власної діяльності, об'єднання і приєднання Православної Церкви України, ухвалив необхідні процедурні рішення щодо припинення юридичних осіб «Київська Патріархія УПЦ Київського Патріархату» та «Патріархія УАПЦ» у зв'язку з їх приєднанням до Київської Митрополії Української Православної Церкви (Православної Церкви України).

Томос Української Церкви містить загалом три самостійні, але взаємозв'язані частини. Їхній зміст підтверджує, що документ є не стільки декларацією про церковну незалежність, скільки джерелом права, оскільки містить нехай рамкові, але чіткі приписи щодо назви Церкви, її статусу та устрою, процедури обрання Предстоятеля, судочинства, функцій Священного Синоду тощо. До цих канонічних норм, виписаних в її Томосі належать:

а) недопустимість зміни титулу Предстоятеля без згоди Церкви-Матері, що чітко визначений Статутом УПЦ (ПЦУ), зареєстрованим Мініюстом;

б) документ врегульовує не лише мінімальну частоту скликання Священного Синоду, а й вказує на щорічне оновлення його складу (ця новела уже відображено в Статуті Церкви);

в) обмеження канонічної території ПЦУ територією України. Варто наголосити, що ця норма щодо встановлення юрисдикційних меж потенційно закладає канонічні колізії щодо поширення духовної влади Митрополита Київського і всієї України на ті території України, які Московія окупували й за результатами псевдореферендумів приєднала до Російської федерації;

– обґрунтування претензії на право Константинопольського Патріарха засновувати в Україні ставропігії (безпосереднє підпорядкування Вселенському Патріархові) й призначати своїх екзархів (представників і особистих посланників), що, насправді, має свою давню, проте з далеко неоднозначними історичними наслідками традицію: наприклад, призначення Єремією II Трансом архієпископа Кирила Терлецького своїм Екзархом, що, за іронією долі, став ідейним натхненником унії Київської Митрополії з Апостольським Престолом у Римі;

– право на апеляцію до Константинополя як найвищої судової інстанції, проте це не означає, що це «право» якоюсь мірою обмежує суверенність і незалежність церковного суду ПЦУ).

Ще одна юридична особливість документа – в тому, що в ньому згадано не лише ім'я Предстоятеля Церкви – Блаженнішого митрополита Епіфанія, а й Президента України Петра Порошенка, що напередодні президентських виборів для нього було вкрай важливо.

Так само й з іменем митрополита Епіфанія. Ми це трактуємо, як завуальовану форму явного і цілковитого відмежування Патріарха Варфоломія від Патріарха Філарета і не лише на завершальному акорді автокефального руху, а на шляху до утвердження ПЦУ як Помісної Церкви, а також як запобіжник реалізації моделі дуальності управління в Церкві, на яке сподівався Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет.

Сьогодні ми бачимо наскільки це положення Томосу було важливе. Не пройшло і півроку, як у Києві 20 червня 2019 року, – колишній Предстоятель Української православної церкви Київського патріархату скликав свій Собор на котрому заявив про відновлення діяльності УПЦ КП

як окремої релігійної організації. Весь цей час Патріарх Філарет через суд намагається змусити Державну службу з етнополітики та свободи сові-

сті зареєструвати постанову невизнаного Собору УПЦ Київського патріархату про відновлення цієї релігійної організації.

Список літератури:

1. Бурега В. Томос для України: типичное и специфичное. URL: https://rus.lb.ua/news/2019/01/06/416557_tomos_ukraini_tipichnoe.html
2. Веселинович Р. Уједињење покрајинских црква и васпостављање српске патријаршије. Посебан отисак. Б.м. Б.р. С. 30–31.
3. Григорий Палама. Святогорский Томос... / пер. Т. А. Миллер. *Альфа и Омега*. Москва, 1995. №3 (6). С. 69–76.
4. Держава і церква в Україні – 2019 : підсумки року і перспективи розвитку відносин (інформаційні матеріали). URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf
5. Динаміка релігійної самоідентифікації населення України: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 р. Прес-реліз заступника директора КМІС Антона Грушецького. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=1>
6. Епіфаній, митрополит. Розуміємо, що в Україні й надалі існуватиме Російська Православна Церква. URL : <https://www.dw.com/uk/митрополит-епіфаній-розуміємо-що-в-україні-й-надалі-існуватиме-російська-православна-церква/a-46951507>
7. Книга правил святих апостолів, Вселенських і Помісних Соборів, і святих отців. Київ: УПЦ КП, 2008. 368 с.
8. Коваленко Георгій, протоієрей. Вибір такий – ти зі світовим православ'ям чи з московським? URL: <https://glavcom.ua/interviews/protoijerey-georgiy-kovalenko-moskovskiy-patriarhat-rozpochav-proces-samoizolyacii-543173.html>
9. Пантократорський Микита. Уся правда про українське церковне питання: репринтне видання. Глибока : Благодатний вогонь, 2021. 24 с.
10. Патріарший і Синодальний Томос про надання автокефального церковного устрою Православній Церкві України. URL : <https://www.pomisna.info/uk/document-post/patriarshyj-i-synodalnyj-tomos-nadannya-avtokefalnogo-tserkovnogo-ustroyu-pravoslavnij-tserkvi-v-ukrayini/>
11. Саган О. Вселенське православ'я : суть, історія, сучасний стан. Київ : Світ Знань, 2004. 912 с.
12. Свт. Лев Великий, Папа Римський, и его Томос. URL : <https://stsl.ru/news/all/svt-lev-velikiy-paparamskiy-i-ego-tomos>
13. Томос Константинопольского Собора 1180 года (о бже Мухаммеда). URL: <https://ruslanvolg.livejournal.com/294513.html>

Skriblyak M.V., Lagodych M.M. PATRIARCHAL AND SYNODAL TOMOS ON GRANTING THE AUTOCEPHALIC CHURCH ORGANIZATION TO THE ORTHODOX CHURCH OF UKRAINE AS A DECLARATION ON CHURCH INDEPENDENCE AND A SOURCE OF CANONICAL LAW

The article attempts an historical-theological and canonical analysis of the knowledge and structure of the Patriarchal and Synodal Volume on the management of the autocephalous church system of the Orthodox Church of Ukraine.

Through a comparative study of similar documents provided by the Patriarchs of Constantinople to other Local Churches, which form the modern structure of the Universal Orthodoxy, it is proved that they were issued starting from the second half of the XIX century. and until January 6, 2019, have common – political and administrative grounds and at the same time special canonical and ecclesiastical precepts. They differ from each other not by a historical description of the basis of autocephaly, but also by the rights, privileges, etc. granted by the Autocephalous Churches, that is, its canonical orientation.

The leading idea of the article – a critical expression of the structural and functional nature and content of the Tomos of the Ukrainian Church – is subject to the interpretation of the document as a kind of solemn declaration of its ecclesiastical independence and a source of canon law of the Orthodox Church of Ukraine.

The authors argue that the Tomos was given to the united Kyiv Metropolis as part of the Ecumenical Patriarchate, which, according to the decision of the Kyiv Cathedral (December 15, 2018), was headed by Metropolitan Epiphanius. That's why his name was written in the document. And also claim that Patriarchal and Synodal Tomos on granting the autocephalic church organization to the orthodox church of Ukraine as a declaration on church independence and a source of canonical law.

Key words: Autocephaly, Ecumenical Patriarchate, Diptych, Local Church, Tomos, Orthodoxy, canon law, church management system, jurisdiction.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/02>**Завальнюк І.В.**

Одеський окружний адміністративний суд

ДОКТРИНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

У статті здійснено історико-правове дослідження доктринальних особливостей конституційного права на справедливий суд. Визначено, що уточнення поняття доктрини в одній тільки юридичній науці було багатовекторним: сьогодні можна говорити про існування загально-філософських, теоретико-правових, конституційних, законотворчих і багатьох інших видів доктрин. Наголошено, що в юридичній науці і правозастосуванні міцно вкоренилися і судові доктрини, аж до того, що деякі дослідники розглядають їх як повноцінне джерело права. Зазначено, що велике значення судові доктрини мають і для міжнародного правосуддя. При використанні міжнародним судом доктрина перетворюється з теоретичної, часом абстрактної концепції в практичний інструмент вирішення завдань, що стоять перед судом, таким чином доктрина перетворюється на правовий принцип і заснований на досягненнях теорії права метод вирішення судових справ. Доведено, що формування доктрини не проходить миттєво: на її зародження, еволюцію, апробацію впливає безліч факторів, але видається однозначним, що у Європейського суду як одного з найбільш затребуваних органів міжнародного правосуддя існує об'єктивна потреба у судових доктринах: вони покликані впорядкувати прецедентну практику, полегшити (наскільки це можливо) вирішення найбільш складних і неоднозначних справ, забезпечити однаковість підходів тощо. Наголошено, що суттєвим є значення судових доктрин і для тлумачення конституційного права на справедливий суд. Еволюція тлумачення права на справедливий суд і еволюція формульованих судом доктрин проходили в тісній зв'язці одна з одною. Досліджено доктрину ефективності, доктрину еволюційного тлумачення, доктрину автономного тлумачення, доктрину «поля розсуду», доктрину «четвертої інстанції». Констатовано, що запорукою повноцінного відображення в національному конституційному праві конвенційних вимог бачиться широкий діалог між Міжнародним судом і національною юрисдикцією. Важливість подібного діалогу не викликає сумнівів і, треба визнати, що певною мірою він вже ведеться. Визначено, що перспективним міг би бути і діалог з іншими державами-членами Ради Європи. Аргументовано, що стосовно забезпечення стандартів права на справедливий суд, то вкрай затребуваною вбачається робота таких організацій, як Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія), Європейська комісія з ефективності правосуддя (СЕРЕЈ), Консультаційна рада європейських суддів. У висновках цих організацій можна знайти чимало ґрунтовних, змістовних і глибоких рекомендацій, облік яких дозволить зробити значні кроки на шляху до ефективного правосуддя.

Ключові слова: конституційне право, право на справедливий суд, справедливий судовий розгляд, правосуддя, верховенство права, конституція, справедливість, доктрина ефективності, доктрина еволюційного тлумачення, доктрина автономного тлумачення, доктрина «поля розсуду», доктрина «четвертої інстанції».

Постановка проблеми. Справедливість є засобом забезпечення соціальної цінності норм права. Не маючи в основі правових норм ідеї справедливості, яка виступає в якості критерію порівнянності поведінки людей, правове регулювання

є вкрай важким. Однак з іншого боку в класовому суспільстві неможливою є реалізація пануючого ідеалу справедливості без правового регулювання, і це історичний факт. Якщо держава через створені нею установи не забезпечує справжнього

захисту прав, і свобод, то вони, як свідчить історичний досвід, перетворюються на нездійсненну обіцянку, декларацію про наміри. Ця очевидна обставина змушує багато країн, що дотримуються демократичних принципів і засад, звертати пильну увагу на матеріальні, інституційні, процесуальні та інші гарантії конституційно-правового характеру щодо реалізації національних, а також міжнародних правових установок. У цьому аспекті першорядна роль відводиться праву на справедливий суд, що відноситься до першого покоління прав, та яке закріплено відразу декількома базовими міжнародними юридичними документами, що підкреслює його як основне і невідчужуване. Право на справедливий суд є дієвою гарантією забезпечення захисту ти прав і свобод людини в Європейському суді з прав людини. Широке застосування даного права обумовлено його закріпленням у Європейській конвенції Про захист прав людини та основних свобод. Забезпечення реалізації права на справедливий суд одночасно є гарантією захисту будь-якого іншого права. Кожна держава, яка взяла на себе зобов'язання за міжнародними договорами забезпечувати для своїх громадян право на справедливий суд розгляд, має не лише конституційний обов'язок закріпити і гарантувати це право в законодавстві, а й усунути всі перешкоди на шляху його реалізації. Порушення права на справедливий суд найчастіше ставали предметом розгляду Європейського суду з прав людини, а отже, проблема реалізації даної міжнародно-правової норми існує для багатьох держав. Міжнародні механізми судового захисту здатні ефективно діяти лише як доповнення до внутрішньодержавної системи права, а тому дуже важливо забезпечити здійснення справедливого правосуддя в національних судових органах конституційно-правовим чином. Право на справедливий суд як правова норма виникло тільки після Другої світової війни. Але висновок про те, що зловживання державною владою можна реально обмежити, направивши її здійснення в русло чітких, неупереджених процедур, що дозволяють зацікавленим особам бути заслуханими, – одне з найстаріших досягнень юридичної думки. У цьому контексті необхідно розглянути основні етапи еволюції права на справедливий суд і спробувати виділити головні риси, що характеризують кожен її етап. Усе вищезазначене і зумовило вибір теми цього дослідження.

Метою статті є конституційно-правове дослідження доктринальних особливостей конституційного права на справедливий суд.

Аналіз наукових публікацій. Питанням дослідження права на справедливий суд в сфері конституційного права присвячено увагу таких вчених як: Авдюгін Р., Антонюк О., Аракелян М., Банникова Н., Барабаш Ю., Біляєвська О., Бойко В., Бонтлаб В., Грибанов В., Єлісейкін П., Жилін Г., Жуковський А., Колодій А., Крашенніков П., Колісник В., Маляренко Т., Партико Т., Рабинович П., Самович Ю., Тимченко Г., Тодика Ю., Хавронюк М., Шевчук З. та інші.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні українська судова система знову переживає суттєве законодавче реформування. Подібні перетворення змушують звертатися до питання про те, яким має бути правосуддя з точки зору конституційного права і позицій органів міжнародного правосуддя. При цьому визначена специфіка полягає в тому, що і самі позиції міжнародних судів про право на справедливий суд помітно еволюціонують і змінюються [1].

Зазначені обставини обґрунтовують актуальність ще однієї спроби доктринального осмислення права на справедливий суд, в першу чергу його сучасного контексту і проблем імплементації досліджуваного права в національний правопорядок [10].

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція, ЄКПЛ) є однією з центральних норм Конвенції, а закріплене у ній загальне положення про справедливий суд стало важливим орієнтиром для національних систем права і процесуального права [7]. Звернемо увагу на статистику: з 1959 по 2022 р. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ, Європейський суд) встановлював порушення ст. 6 ЄКПЛ 4982 рази, а за 2021 р. – 147 разів. При цьому статистика виглядає досить неоднорідною: за майже 60 років функціонування ЄСПЛ не так просто виявити держави-лідери за кількістю порушень права на справедливий суд. Єдина тенденція, яку можна помітити (та й то, з великою часткою умовності), полягає в тому, що найбільша кількість скарг за ст.6 ЄКПЛ надходить з держав, в яких проводиться або нещодавно проводилася судова реформа. У свою чергу, часто і правові позиції ЄСПЛ стають приводом для реформування інститутів національного правосуддя [23].

Крім того, нерідко порушення конституційного права на справедливий суд розгляд викликані не стільки системними і «хронічними» проблемами в конкретній державі, скільки в цілому еволюцією процесуального права, яка знову і знову змушує

звертатися до фундаментальних основ і базових гарантій.

Перш ніж переходити до конкретних проблем імплементації ст. 6 в національний конституційний правопорядок, необхідно визначитися із загальною «системою координат», в якій перебуває конституційне право на справедливий суд [4].

Зародження і еволюція міжнародного права та прав людини, передумови прийняття і прийняття ЄКПЛ вже отримали докладне висвітлення на сторінках української наукової літератури. Нагадаємо, що після завершення Другої світової війни людство як ніколи виявилось зацікавлене у формуванні правового фундаменту цивілізованого існування. Жахи війни підкреслили гостру необхідність захисних механізмів, що гарантують права людини незалежно від політичного режиму в конкретній державі, ідеологічної направленості діючої влади, соціально-економічної обстановки або інших обставин. Таким чином, ідеї так званого мінімального стандарту прав людини були втілені у Загальній декларації прав людини 1948 р. (далі – Декларація) [5]. Визнаючи безумовну важливість зазначеного документа, слід зазначити і те, що Декларація була позбавлена будь-яких конкретних важелів впливу, які забезпечували б її реальне і фактичне виконання в європейських державах. У зв'язку з цим, принциповою відмінністю Конвенції від Декларації було те, що Конвенція передбачала створення спеціального загальноєвропейського судового органу – Європейського суду.

Разом з тим прийняття Декларації не сильно полегшило завдання розробників ЄКПЛ, які прагнули надати цьому документу певного ступеню реалізму: так, спочатку в текст Конвенції не було включено право власності, яке в окремих зруйнованих війною країнах післявоєнної Європи розглядалось як передчасне [6].

Крім того, перед розробниками Конвенції стояло завдання щодо правової інтеграції європейських держав (або принаймні щодо закладення її фундатора). Стосовно до стандартів справедливого суду це завдання набуло певної специфіки. Спочатку формулюючи сферу дії ст. 6 Конвенції, передбачалося уточнити, що вона застосовується «у разі спорів про права та обов'язки, передбачені законом», що потенційно ставило заявників у невідоме становище. В результаті обране формулювання «у разі суперечок про громадянські права та обов'язки» стало результатом трудомісткого компромісу [7]. Уточнювати це формулювання довелося вже Європейському суду.

Розробники Конвенції передбачили максимально конкретне призначення ст. 6 ЄКПЛ: закладені в ній гарантії обмежуються процесуальними питаннями. Досить звернути увагу на назву ст. 6: «Право на справедливий суд». В українській науковій літературі багаторазово зверталася увага на те, що досліджуване право не гарантує справедливого вирішення справи в національному суді, а переслідує більш локальні завдання, маючи на увазі в першу чергу справедливість судової процедури. Ця справедливість складається з конкретних елементів, які прийнято називати стандартами справедливого судового розгляду (справливого суду). При ознайомленні з текстом ст. 6 Конвенції помітні два основних блоки таких стандартів. Перший блок містить загальні стандарти (що стосуються як цивільних, так і кримінальних справ). Другий блок (ч. 2, 3 ст. 6 ЄКПЛ), у свою чергу, охоплює специфічні процесуальні гарантії, актуальні у сфері кримінального судочинства [7].

Переходячи безпосередньо до змісту ст. 6 Конвенції, зазначимо, що конкретні стандарти справедливого суду вже не раз отримували глибоке доктринальне осмислення. У цьому дослідженні, щоб уникнути зайвих повторів, ми відмовимося від детального коментування ст. 6 Конвенції [12]. Натомість видається більш цікавим розглянути цю статтю та практику її застосування ЄСПЛ через призму основних судових доктрин, що використовуються в міжнародному правосудді. Крім того, зразки українського кримінального та цивільного процесів, а також переосмислення українського адміністративного судочинства актуалізують бажання зіставити поточний стан справ в українському правосудді з основними вимогами і запитами прецедентної практики ЄСПЛ [9]. Для цих цілей видається доречним звернутися до ухвал Європейського суду останніх років, що дозволить скласти уявлення про поточну «повістку» цього органу міжнародного правосуддя.

Право на справедливий суд у ракурсі основних судових доктрин потребує ретельного дослідження. Поняття доктрини, і зокрема судової доктрини, міцно вкоренилося в термінологічному апараті сучасних дослідників [3]. Як зазначає Ю. Барабаш: «у найзагальнішому вигляді доктрину характеризують як авторитетну думку вчених, виражену у формі принципів, теорій, концепцій» [2]. Уточнення поняття доктрини в одній тільки юридичній науці було багатовекторним: сьогодні можна говорити про існування загальнофілософських, теоретико-правових, конституційних, законотворчих і багатьох інших видів

доктрин. Нарешті, в юридичній науці і правозастосуванні міцно вкоренилися і судові доктрини, аж до того, що деякі дослідники розглядають їх як повноцінне джерело права.

Велике значення судові доктрини мають і для міжнародного правосуддя. При використанні міжнародним судом доктрина перетворюється з теоретичної, часом абстрактної концепції в практичний інструмент вирішення завдань, що стоять перед судом. Дослідники відзначають, що таким чином доктрина перетворюється на правовий принцип і заснований на досягненнях теорії права метод вирішення судових справ. Безумовно, формування доктрини не проходить миттєво: на її зародження, еволюцію, апробацію впливає безліч факторів. Але видається однозначним, що у ЄСПЛ як одного з найбільш затребуваних органів міжнародного правосуддя існує об'єктивна потреба у судових доктринах: вони покликані впорядкувати прецедентну практику, полегшити (наскільки це можливо) вирішення найбільш складних і неоднозначних справ, забезпечити однаковість підходів тощо [9; 11].

Суттєвим є значення судових доктрин і для тлумачення ст. 6 Конвенції. Еволюція тлумачення права на справедливий суд і еволюція формульованих судом доктрин проходили в тісній зв'язці одна з одною.

Показовою, наприклад, є еволюція доктрини ефективності, заснованої на ст. 13 Конвенції. Перша така доктрина була застосована в справі *Golder v. United Kingdom*, в якій йшлося про те, що заявник був позбавлений можливості ініціювати судовий процес і скористатися тими гарантіями, які закріплені в ст. 6 ЄКПЛ. Британське право наполягало на досить формальному читанні ст. 6 Конвенції, яке не передбачало у заявника права на доступ до суду. Однак такий підхід був судом відкинутий з посиланням на те, що він позбавляє право на справедливий суд ефективності і робить його надто формальним. Правова позиція ЄСПЛ у справі Голдера поклала початок формуванню концепції доступності правосуддя, до якої Європейський суд згодом не раз звертався (в тому числі і в українських справах) [17].

Значному збагаченню змісту ст. 6 Конвенції сприяла доктрина еволюційного тлумачення, вперше сформульована у справі *Tyler v. United Kingdom*, яка не стосувалася конституційного права на справедливий суд. Однак саме в цій справі ЄСПЛ сформулював позицію, згідно з якою: «Конвенція є живим інструментом, що підлягає тлумаченню... у світлі умов сучасного життя». Підхід до

Конвенції як до «живого інструменту» був узятий Європейським судом до практики і при розгляді скарг за ст. 6 ЄКПЛ [24].

Повернемося до формулювання «у разі спору про цивільні права та обов'язки». Здається, що вже подібним, багато в чому абстрактним, формулюванням була закладена об'єктивна передумова еволютивного тлумачення. І справді, питання застосування цивільно-правового аспекту ст. 6 до конкретних скарг у практиці ЄСПЛ переосмислювалося. Найбільш показовим є приклад зі скаргами державних службовців, які ініціювали в національних судах процеси проти своїх роботодавців – державних органів. Так, розглядаючи питання про прийнятність скарги *Pellegrin v. France*. ЄСПЛ зайняв досить жорстку позицію: трудові спори службовців, що діють в офіційній якості, не підпадають під сферу «спорів про громадянські права та обов'язки», передбачених ст. 6 Конвенції [22]. Певне зерно сумнівів у вірності цього підходу з'явилося в справі *Kanayev v. Russia*, обставини якої також стосувалися спору державного службовця і адміністративного органу [20]. ЄСПЛ визнав неприйнятною (за ст. 6 Конвенції) і цю скаргу, проте ця думка не була єдиною: у частково неспівпадаючих особливих думках суддів Л. Лукайдеса і А. Ковлера вказувалося на непридатність до цієї скарги підходу у справі *Pellegrin v. France* [19].

Нарешті, переломною стала справа *Vilho Eskelinen and Others v. Finland*, в якій державні службовці (поліцейські) оскаржили порушення ст. 6 Конвенції в ході розгляду національним судом спору з фінським Міністерством внутрішніх справ [25]. Європейський суд, визнаючи скаргу прийнятною, піддав досить глибокій ревізії підхід, закладений у справі *Pellegrin v. France*, і визнаний в результаті занадто категоричним. Натомість відповідно до функціонального підходу, що враховує в основному лише статус заявника, Європейський суд позначив необхідність зважувати і більш детально розглядати інтереси заявника: якщо майнові, економічні та приватно-правові інтереси істотно переважають над політичними і публічними, то такий спір є спором про громадянські права і обов'язки за змістом ст. 6 Конвенції.

Переосмислення підходу у справі *Pellegrin v. France* та у справі *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* – яскравий приклад еволютивного тлумачення, що не приховує і сам Європейський суд: у п. 56 постанови по справі *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* ЄСПЛ прямо вказав, що

незастосування динамічного і еволютивного підходу може стати перешкодою для вдосконалення та реформування прецедентної практики [25].

Зазначимо, що критерії застосовності були виконані практикою ЄСПЛ і для кримінально-процесуального блоку ст. 6 Конвенції. Так, застосовність кримінально-правового аспекту конституційного права на справедливий суд визначається за допомогою вироблених у практиці ЄСПЛ критеріїв, вперше відображених у справі *Engel and Others v. The Netherlands*, ними є: кваліфікація правопорушення в національному законодавстві як кримінального, характер правопорушення, характер і ступінь суворості можливого покарання [16].

При цьому інший критерій був закладений у справі *Vassilios Stavropoulos v. Greece*: ЄСПЛ сформулював позицію, що якщо наслідки судочинства (обмеження і позбавлення прав заявника) можна порівняти з наслідками кримінального судочинства, то таке судочинство за змістом ст. 6 Конвенції може бути визнано кримінальним, незалежно від того, як воно названо в національному правопорядку [26].

Еволюційне тлумачення тісно супроводжує і автономне тлумачення понять, сенс якого зводиться до того, що Європейський суд не пов'язаний понятійним апаратом держав-членів Ради Європи і трактує поняття незалежно від того, як вони розуміються в національному праві.

Автономне тлумачення понять, безумовно, створює чимало труднощів для практиків і чимало приводів для дискусії в науковій сфері. Від заявника і держави-відповідача вимагається здатність абстрагуватися від їх «рідного» національного права і вибудувати аргументацію з точки зору практики ЄСПЛ, що склалася. Тут, однак, виникає ще одна практична проблема, яку Л. Лукайдес ємко називає «терор прецеденту»: сенс деяких понять як мозаїку необхідно збирати за різними судовими актами ЄСПЛ, часом достатньо численними [19].

Іншу, не менш глибоку проблему відзначає Є. Шишкіна: доктрину автономного тлумачення взяли на озброєння і національні конституційні суди. Це призводить до своєрідного розмноження понятійних апаратів, при їх закономірному неспівпадінні провокується конфлікт тлумачень між національними і міжнародними судами [12].

Велике значення автономне тлумачення понять має і для осмислення права на справедливий суд. Так, вже розглянуте поняття спору про цивільні права та обов'язки тлумачиться Судом автономно: з точки зору національного права спір може бути

і адміністративним, проте якщо майнові та економічні елементи все ж переважають над публічно-правовими, то за змістом ст. 6 ЄКПЛ такий спір є цивільним. Подібну розбіжність можна спостерігати на прикладі справ про соціальну допомогу і пенсії. Такі виплати лежать в площині фінансового права, яке традиційно є публічно-правовою галуззю регулювання. Однак для Європейського суду першочергове значення має майновий інтерес заявників до цих виплат, що дозволяє розглядати спори про стягнення допомоги і пенсій як цивільно-правові і, відповідно, поширювати на них дію ст. 6 Конвенції.

Як зазначав В. Кононенко, неоднозначним з точки зору ЄКПЛ і практики ЄСПЛ є навіть поняття «суд», з яким, здавалося б, різночитань виникнути не повинно [8]. У практиці Європейського суду до даного поняття склався функціональний підхід. Для визнання конкретного органу «судом» необхідно розглянути змістовні аспекти його діяльності, а саме: незалежність від інших органів влади, наявність чіткої процедури і процесуальних гарантій, певну стійкість підсумкового рішення. Такий підхід дозволив ЄСПЛ віднести до «судів» ряд органів, які до судової влади прямого відношення не мають: у справах *Casado Coca v. Spain*, *Schoepfer v. Switzerland* [8] – скарги на органи адвокатських спільнот, у справі *Campbell and Fell v. The United Kingdom* [14] – скарги на дії Ради тюремних піклувальників, а у справі *Olsson v. Sweden* [21] – скарга на рішення Ради з соціальних питань.

У світлі викладеного особливо цікаво звернути увагу на справу Великої палати *Denisov v. Ukraine*, яка підтверджує актуальність вищезазначених підходів. В рамках цієї справи колишній голова Київського апеляційного адміністративного суду А. Денисов оскаржив процедуру щодо усунення його з посади, вказуючи, що як розгляд справи у Вищій раді юстиції (органі суддівського співтовариства), так і розгляд справи в судових органах не відповідали ст. 6 Конвенції. Велика палата суду повністю погодилася з доводами про наявність порушень права на справедливий суд, визнавши, що спір А. Денисова є цивільно-правовим, а Вищу раду юстиції можна розглядати за змістом Конвенції як «суд» [15].

Нарешті, через призму автономного і еволюційного тлумачення можна розглядати і стандарт «суду, створеного на підставі Закону». У цьому стані ЄСПЛ виділяє дві сутнісні частини:

– суд як орган повинен бути створений на підставі закону, який ясно і несуперечливо

встановлює як його компетенцію, так і місце в судовій системі;

– склад суду по конкретній справі повинен формуватися на основі порядку, передбаченого законом і не дає підстав засумніватися в неупередженості та незалежності конкретних суддів.

Ознайомлення з недавньою практикою ЄСПЛ дозволяє зробити висновок про те, що проблематика відповідності порядку формування складу суду до вимог Конвенції поки залишається актуальною. Так, порушення ст. 6 Конвенції було встановлено, наприклад, у справі *Gudmundur Andri Astradsson v. Iceland*, яка стосувалася створення в Ісландії нового суду апеляційної інстанції. Заявник у справі, не задоволений провадженням в цій інстанції, вказував, що склад суду був сформованим з політичних мотивів і в порушення встановленого національним процесуальним законодавством порядку. Ці доводи знайшли підтримку у ЄСПЛ, який визнав порушення стану суду, створеного на підставі закону і вимог неупередженості. Зауважимо: у цій справі ЄСПЛ зазначив, що не кожне порушення порядку формування складу суду можна визнати порушенням ст. 6 Конвенції, а лише таке, яке за своїми ознаками є серйозним (*flagrant breach of national law*). У свою чергу, концепція «серйозного» порушення внутрішнього законодавства пов'язана з характером і серйозністю передбачуваних відхилень, а також враховує, чи було порушення внутрішніх норм про призначення суддів навмисним або як мінімум явним ігноруванням національного законодавства, що підлягає застосуванню [8].

Ще однією затребуваною доктриною є доктрина «поля розсуду» (*margin of appreciation*). У загальному вигляді цей методологічний принцип означає, що ЄСПЛ встановлює лише фундаментальні основи правового регулювання, залишаючи за рамками більш приватні і конкретні питання. «Поле розсуду» створює для держави певний (а часом і досить значний за обсягом) маневр, що дозволяє самостійно визначати змістовні аспекти свого законодавства.

Однією з найбільш складних практичних і теоретичних проблем доктрини «поля розсуду» є пошук лінії розділу між фундаментальними засадами правового регулювання і питаннями, в регулюванні яких держава є вільною. При цьому в деяких конвенційних правах такої лінії немає взагалі, як і немає можливості розсуду національного законодавця. Як зазначає Л. Лукайдес, цю доктрину неможливо застосувати до таких абсолютних прав, як право на життя, заборона кату-

вань, заборона рабства, покарання виключно на підставі закону, право не бути судимим або покараним двічі. Чи можна продовжити цей ряд правом на справедливий суд? Ще в 70-і рр. XX ст. М. Каппеллетті висловлював тезу про те, що ЄСПЛ своєю прецедентною практикою створює «процесуальний кодекс Європи» [19]. Наскільки актуальна ця теза сьогодні?

Здається, на основі тенденцій практики ЄСПЛ можна зробити висновок, що правова держава згідно до ст. 6 Конвенції – це держава з найбільш яскраво вираженим полем розсуду. Так, показовою є практика суду з питань права на безкоштовну правничу допомогу. У справі *Airey v. Ireland* Суд зазначив, що таке право Конвенцією не охоплюється, однак у держави виникає обов'язок з надання безоплатної правничої допомоги у разі, якщо:

– внутрішньодержавні норми зобов'язують заявника бути представленим адвокатом на визначеній (вищій) стадії судочинства, наприклад у касаційному суді;

– надання безкоштовної правничої допомоги є необхідним через складність процедури або справи [13].

У справі *Granger v. The United Kingdom* ЄСПЛ сформулював позицію про те, що категорії справ, за якими надається така допомога, визначаються державою самостійно. Вільні держави і у виборі підстав для відмови у безкоштовній юридичній допомозі: ЄСПЛ, зокрема, не знайшов порушень ст. 6 у відмові в наданні безоплатних юридичних послуг з мотивів загальної безнадійності вимог заявника в національних судах [12].

Значною мірою з доктриною «поля розсуду» пов'язана і проблематика доказування в національних судах. Незважаючи на те що питання доказування в ч. 1 ст. 6 ЄСПЛ прямо не згадуються, Європейський суд не позбавлений можливості перевіряти справедливість судової процедури в цілому, без прив'язки до конкретної гарантії, закріпленої в ст. 6. Так, у справі *Schenk v. Switzerland* вказувалося, що процедура доведення в національному суді була несправедливою: докази, що викривають заявника (обвинуваченого у кримінальній справі), були одержані незаконним шляхом, на що національні суди не звернули уваги і фактично надали преференції стороні обвинувачення. ЄСПЛ визнав, що перед ним стоїть завдання оцінити справедливість судового розгляду в цілому. Саме подібна оцінка дозволила прийти до висновку, що право заявника на справедливий суд було порушено [8].

Про своє завдання розглядати справедливість судової процедури в цілому ЄСПЛ нагадував багатократно. Наприклад, цей аргумент був використаний у нещодавній справі *Abdullaev v. Azerbaijan*: встановлене ЄСПЛ порушення ст. 6 Конвенції зводилося до формальної оцінки доказів у національних судах та відмови долучати до матеріалів справи відеозаписи, які можливо мали суттєве значення для розглянутої справи. Ці обставини, на думку суду, породжували суттєві сумніви в загальній справедливості судової процедури [12].

Разом з тим слід зробити застереження, що сама по собі загальна незадоволеність заявника відбулася в національному суді процедурою доказування ще не є підставою для визнання судової процедури несправедливою. Про це ясно свідчить і справа *SA-Capital Oy v. Finland* [8], в якому заявник розглядав як порушення права на справедливий суд облік судом першої інстанції свідчень з чужих слів (*hearsay*). ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність порушення конвенційних вимог, вказавши, що відповідні свідчення не були основним доказом, які лягли в основу рішення суду, що відбулося, і, крім того, доказова база була досить широкою, щоб не сумніватися в загальній справедливості судової процедури.

Цікаво також звернути увагу на співвідношення «поля розсуду» держав і фундаментальних вимог ст. 6 Конвенції стосовно питань використання експертиз у кримінальних справах.

Так, на думку ЄСПЛ, в деяких обставинах для оскарження висновку експерта захист повинен мати можливість представити свої «експертні докази». При цьому це право не є абсолютним, і форми, в яких захист може звертатися за допомогою до експертів, можуть відрізнятися (інакше кажучи, в поле розсуду держав входить введення розумних обмежень досліджуваного права).

Позиція суду може варіюватися в залежності від обставин справи. Так, в справі *Hodžić v. Croatia* ЄСПЛ дійшов висновку, що «в такій складній області, як психічний стан людини і прогноз її безпеки, може бути складно оскаржити висновок експерта без допомоги іншого експерта у відповідній області» [18].

Іншими словами, питання процесуально-правового регулювання доказування лежать як в полі розсуду держав, так і в полі розсуду конкретних національних судів, що розглядають конкретні справи. Конвенційна вимога полягає в необхідності забезпечення загальної справедливості судового розгляду, в тому числі в забезпеченні адекватної процедури доказування.

Коротко згадаємо і про доктрину «четвертої інстанції», сенс якої зводиться до того, що ЄСПЛ не є черговою національною інстанцією по відношенню до національних судів. Ця доктрина повертає нас до вищезазначеного питання про те, що ЄСПЛ не позиціонує себе як експерт у національному праві, а також до питання про процесуальне значення ст. 6 Конвенції. При спробах оскаржити по суті судові акти національних судів, «завантажуючи» скаргу тонкощами національного права, а також відомостями про те, що національні суди застосували її неправильно, є всі шанси отримати від ЄСПЛ відповідь, що «місцевий суд – це куди більш підходяще місце для національного права» з відповідним рішенням про визнання скарги неприйнятною. Доктрина «четвертої інстанції» також неодноразово привертала увагу вчених.

Висновки. Можна дійти висновку, що судові доктрини, які визначають основні методологічні принципи розгляду скарг, повною мірою виконують свої функції і стосовно до справ за ст.6 Конвенції. Завдяки їх сукупному використанню конституційне право на справедливий суд регулярно отримує своє сучасне звучання при загальній незмінності тексту Конвенції.

Зазначимо, що до будь-яких прогнозів щодо подальшого розвитку практики ЄСПЛ, з питань еволюції національного процесуального законодавства варто ставитися з граничною обережністю та акуратністю. Передбачити, які проблеми імплементації положень ЄСПЛ виникнуть у майбутньому, є без перебільшення нереальним завданням. Разом з тим передбачається, що певні шляхи для подальшої імплементації європейських стандартів справедливого суду в український правопорядок визначити все ж можна.

Так, запорукою повноцінного відображення в національному конституційному праві конвенційних вимог бачиться широкий діалог між Міжнародним судом і національною юрисдикцією. Важливість подібного діалогу не викликає сумнівів і, треба визнати, що певною мірою він вже ведеться.

Здається, перспективним міг би бути і діалог з іншими державами-членами Ради Європи. Неважко помітити, що часто схожі і в цілому однакові проблеми імплементації ст. 6 Конвенції є актуальними для самих різних країн, чії системи права часом відрізняються принципово. У зв'язку з цим перспективним бачиться взаємний обмін досвідом і законодавчими підходами між європейськими державами.

Що стосується стандартів справедливого суду, то вкрай затребуваною вбачається робота таких організацій, як Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія), Європейська комісія з ефективності правосуддя (СЕРЕЈ), Консультативна рада євро-

пейських суддів. У висновках цих організацій можна знайти чимало ґрунтовних, змістовних і глибоких рекомендацій, облік яких дозволить зробити значні кроки на шляху до ефективного правосуддя. Однак це вже тема для нових робіт і досліджень.

Список літератури:

1. Андрусенко В. Нове українське право. Київ: Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. 262 с.
2. Барабаш Ю. Конституційне право України на сучасному етапі (окремі проблеми викладання та праворозуміння). *Юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 121–126.
3. Величко В. О. Конституція України. Науково-практичний коментар. 2019. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2020. 290 с.
4. Городовенко В. Забезпечення права на справедливий судовий розгляд. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 60 – 62.
5. Загальна декларація прав людини від 10 рудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. №93. Ст. 3103.
6. Кругул Ю.І. Права і свободи людини : навчальний посібник для студентів вузів / Ю.І. Кругул, В.В. Ладиченко, О.І. Орленко. К.: Книга, 2004. 288 с.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950. Рада Європи. Урядовий кур'єр. 2010. 17 листоп. № 215.
8. Кононенко В. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Право України*. 2008. №3. С. 131–134.
9. Конституційне право України / за ред. проф. В.Ф.Погорілка К.: Наукова думка, 1999. 734с.
10. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_043 (дата звернення: 20.11.2022).
12. Шишкіна Є. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2005. № 4. С. 102–104.
13. Airey v. Ireland: Judgment ECHR of 09.10.1979 (Application no. 6289/73). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420> (дата звернення: 19.11.2022).
14. Campbell and Fell v. United Kingdom: Judgment ECHR of 28.06.1984 (Application no. 7819/77; 7878/77). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57456> (дата звернення: 26.11.2022).
15. Denisov v. Ukraine: Judgment ECHR of 25.09.2018 (Application no. 76639/11). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191971> (дата звернення: 28.11.2022).
16. Engel and Others v. The Netherlands: Judgment ECHR of 08.06.1976 (Applications no. 5100/71 5101/71 5102/71 5354/72 5370/72). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479> (дата звернення: 26.11.2022).
17. Golder v. United Kingdom: Judgment ECHR of 21.02.1975 (Application no. 4451/70). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61550> (дата звернення: 30.11.2022).
18. Hodžić v. Croatia: Judgment ECHR of 04.04.2019 (Application no. 28932/14). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192077> (дата звернення: 23.11.2022).
19. Judge Loukis Loucaides. An Alternative View on the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. A Collection of Separate Opinions (1998-2007). Editors: Leto Cariolou, Anatoly Kovler, Françoise Tulkens, and Dean Spielmann. Publication Date: 19 May 2008. 230 P.
20. Kanayev v. Russia: Judgment ECHR of 27.07.2006 (Application no. 43726/02). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76503> (дата звернення: 28.11.2022).
21. Olsson v. Sweden: Judgment ECHR of 24 March 1988 (Application no. 10465/83) URL: <https://simplestudying.com/olsson-v-sweden-no-1-1989-no-10465-83-ecthr/> (дата звернення: 18.11.2022).
22. Pellegrin v. France: Judgment ECHR of 08.12.1999 (Application no. 28541/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58402> (дата звернення: 27.11.2022).
23. Statistics of the ECHR. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c> (дата звернення: 20.11.2022).
24. Tyrer v. United Kingdom: Judgment ECHR of 25.04.1978 (Application no. 5856/72). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587> (дата звернення: 26.11.2022).

25. Vilho Eskelinen and others v. Finland: Judgment ECHR of 19.04.2007 (Application no. 63235/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80249> (дата звернення: 29.11.2022).

26. Vassilios Stavropoulos v. Greece: Judgment ECHR of 27.09.2007 (Application no. 35522/04). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82428> (дата звернення: 27.11.2022).

Zavalniuk I.V. Doctrinal features of the constitutional right to a fair trial

The article provides a historical and legal study of the doctrinal features of the constitutional right to a fair trial. It is determined that the clarification of the concept of doctrine in legal science alone was multi-vector: today we can talk about the existence of general philosophical, theoretical and legal, constitutional, legislative and many other types of doctrines. It is noted that judicial doctrines are also firmly rooted in legal Science and law enforcement, even to the point that some researchers consider them as a full-fledged source of law. It is noted that judicial doctrines are also of great importance for international justice. When used by the International Court of justice, the doctrine is transformed from a theoretical, sometimes abstract concept into a practical tool for solving problems facing the court, thus the doctrine is transformed into a legal principle and a method of resolving court cases based on the achievements of the theory of law. It is proved that the formation of a doctrine does not take place instantly: its origin, evolution, and testing are influenced by many factors, but it seems clear that the European Court of justice, as one of the most popular bodies of international justice, has an objective need for judicial doctrines: they are designed to streamline case law, facilitate (as far as possible) the solution of the most complex and ambiguous cases, ensure uniformity of approaches, and so on. It is noted that the importance of judicial doctrines for the interpretation of the constitutional right to a fair trial is also essential. The evolution of the interpretation of the right to a fair trial and the evolution of the doctrines formulated by the court took place in close conjunction with each other. The article examines the doctrine of efficiency, the doctrine of evolutionary interpretation, the doctrine of autonomous interpretation, the doctrine of «margin of appreciation», and the doctrine of «fourth instance». It is stated that the key to the full reflection of convention requirements in national constitutional law is a broad dialogue between the International Court of justice and national jurisdiction. There is no doubt about the importance of such a dialogue, and we must admit that to a certain extent it is already underway. It is determined that a dialogue with other member states of the Council of Europe could also be promising. It is argued that with regard to ensuring the standards of the right to a fair trial, the work of such organizations as the European Commission for democracy through law (Venice Commission), the European Commission on the effectiveness of Justice (CEPEJ), and the Advisory Council of European judges is extremely popular. In the conclusions of these organizations, there are many solid, meaningful and in-depth recommendations that will allow us to take significant steps towards Effective Justice.

Key words: constitutional law, right to a fair trial, fair trial, Justice, rule of law, Constitution, Justice, efficiency doctrine, evolutionary interpretation doctrine, autonomous interpretation doctrine, margin of appreciation doctrine, fourth instance doctrine.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/03>

Губарєв С.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Лов'як О.О.

Філія Державної установи «Центр пробації» у м. Києві та Київській області

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДПИС ЯК СКЛАДОВА ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ

Зроблено спробу з'ясувати зміст таких понять, як електронний договір, електронний документ, електронний підпис. Окреслено основні аспекти використання електронних підписів під час укладання правочинів в електронній формі. Встановлено, що використання під час вчинення правочинів факсимільного відтворення підпису з допомогою засобів механічного або іншого копіювання, електронного цифрового підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках і в порядку, передбачених законом, іншими правовими актами або за домовленістю сторін. Встановлено, що у теорії цивільного права та практичній діяльності найбільш поширеним способом встановлення походження електронного документа, що гарантує його цілісність і незмінність, вважають електронний підпис. Визначено, що електронний цифровий підпис складається з трьох елементів, а саме: шифрування – застосування до електронного повідомлення особливого алгоритму, що робить неможливим звичайне прочитання документа, в результаті чого електронний документ набуває закованої форми; хешування – перетворення вхідного масиву даних довільної довжини у вихідну бітову послідовність фіксованої довжини, яку можна використати для порівняння даних, що дає змогу використовувати таку функцію в процедурах електронного підпису для скорочення часу формування і перевірки підпису; сертифікат ключа – електронний документ, що пов'язує відкритий ключ із суб'єктом, який правомірно володіє відповідним закритим ключем. Зроблено висновок, що електронний підпис - це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних. Електронний цифровий підпис призначений для забезпечення діяльності фізичних та юридичних осіб, яка здійснюється з використанням електронних документів. Він виступає певним гарантом цілісності та незмінності інформації, що міститься в електронному документі.

Ключові слова: цивільне право, правочин, електронна форма, електронний підпис, діджиталізація.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення ефективний розвиток країни та її конкурентоздатність можливі лише за умови наявності розвинутої інформаційно-телекомунікаційної системи. Розвиток у цій сфері призводить до появи в Україні таких договорів, які укладаються в електронній формі. Можливість їх якісного укладання залежить від ефективного правового регулювання електронних підписів. Певний час законодавство України, яким регулювалось укладення договорів

з допомогою засобів електронного зв'язку, перебувало у дещо незадовільному стані. На початку 2000-х років були прийняті закони України: «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 р. № 852-IV і «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. № 851-IV. Ці нормативні акти встановлювали занадто жорсткі вимоги до оформлення електронних документів, тим більше ускладнюючи електронний документообіг. У 2015–2016 рр. було

прийнято Закон України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII, який запровадив низку нових законодавчих дефініцій і унормував порядок укладання електронних договорів. Однак частина питань пов'язаних із укладенням і оформленням електронних правочинів так і залишились розглянутими не в повному обсязі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх працях деякі питання правового регулювання електронних підписів розглядали такі видатні науковці як: О. Борисова, Н. Блажівський, В. Желіховський, А. Чучковська, І. Свидрук, М. Дутов, О. Кирилук та ін. Між тим практика останнього десятиліття виявила суттєві зміни в інформаційному просторі щодо електронних правочинів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування змісту таких понять, як електронний договір, електронний документ, електронний підпис; дослідження основних аспектів використання електронних підписів під час учинення правочинів в електронній формі.

Виклад основного матеріалу. Новітні технології швидким темпом підпорядкували сфери соціального спілкування та значно полегшили процедури набуття певних матеріальних благ. Починаючи від придбання звичайного тостера чи міксера до великогабаритного обладнання або навіть замовлення послуг(доставки, перевезення) – все це сьогодні можна з легкістю отримати з Інтернету. Проблем не виникає, якщо такі правовідносини не виходять за межі узгоджень і спільних домовленостей сторін. Коли ж правовідносини виходять за межі таких домовленостей (наприклад, не той товар поставлений чи взагалі не поставлений, або за товар виставляється додаткова оплата, або ж документи на товар відсутні), тоді виникає потреба у правовому механізмі примусового повернення до досягнутих домовленостей. Виникає конфлікт, вирішення якого може зайнятися, наприклад, суд. Сам по собі термін «електронна торгівля», наведений у ст. 3 Закону про електронну комерцію [4], застосовує поняття «електронний правочин». Згідно з Законом про електронну комерцію, електронний правочин - дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем [4]. Цивільний кодекс визначає, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [8, с. 56].

Визначення «електронний правочин» (Закон України про електронну комерцію) від звичай-

ного «правочину» (Цивільний Кодекс України) відрізняє лише кваліфікуюча ознака – здійснення з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Така ж сама ситуація і з електронним договором. Закон України «Про електронну комерцію» визначає його як домовленість двох або більше сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі [4]. Договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 652 ЦКУ) [8].

Наведені вище визначення вказують на те, що головною особливістю електронного договору є те, що він вчиняється в електронній формі. Свідченням того, що договір дійсно був укладеним є електронний документ. Електронний документ є своєрідним посередником, який допомагає довести порушення своїх прав у випадку невиконання електронного договору.

Відповідно до Правил Комісії ООН з прав міжнародної торгівлі (United Nations Commission on International Trade Law – UNCITRAL) електронний документ визначається як інформація, утворена, надіслана, отримана або збережена електронними, оптичними чи подібними засобами, включаючи електронний обмін даними, електронну пошту, телеграми чи телекопіювання [10].

Стаття 5 Закону України «Про електронні документи й електронний документообіг» характеризує сутність електронного документа наступним чином: електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [2].

У країнах ближнього зарубіжжя при трактуванні поняття електронного документу звертається увага не на наявність обов'язкових реквізитів, а на електронно-цифрову форму документа та на реквізити, що надають змогу визначити цілісність документа [5, с. 359].

Одним з таких реквізитів є електронний підпис. У Законі України «Про електронний цифровий підпис» цей термін використовується у такому значенні: – це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних [3].

У теорії та практиці найбільш поширеним способом встановлення походження електронного документа, що гарантує його цілісність і незмінність, вважають електронний підпис.

Використання під час вчинення правочинів факсимільного відтворення підпису з допомогою засобів механічного або іншого копіювання, електронного цифрового підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках і в порядку, передбачених законом, іншими правовими актами або за домовленістю сторін. У сучасних умовах порядок використання аналогів власноручних підписів краще детально обумовити в угоді учасників правочину, оскільки законодавча база, що стосується аналогів власноручного підпису, є досить вузькою [6, с. 52–76].

Як зазначає Є.О. Суханов, «електронний цифровий підпис є результатом роботи програми генерації цифрового підпису» [7, с. 399]. Такий підпис є аналогом власноручного підпису і має дві основні властивості: відтворюється тільки однією особою, а оригінальність його може бути засвідчена багатьма; він нерозривно пов'язаний з конкретним документом і лише з ним.

Електронний цифровий підпис призначений для забезпечення діяльності фізичних та юридичних осіб, яка здійснюється з використанням електронних документів. Використання електронного цифрового підпису не змінює порядку підписання договорів та інших документів, встановленого законом для вчинення правочинів у письмовій формі [3].

Стаття 12 Закону «Про електронну комерцію» регулює порядок підписання електронного договору, до якого відповідно до ст. 11 цього ж Закону прирівнюється надіслання підписаного акцепту. Так, моментом підписання електронного договору є використання:

- електронного підпису або електронного цифрового підпису відповідно до Закону про ЕЦП [3] за умови використання засобу електронного цифрового підпису всіма сторонами електронного правочину;
- електронного підпису одноразовим ідентифікатором;
- аналога власноручного підпису (факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, іншого аналога власноручного підпису) за письмовою згодою сторін.

Щодо електронного підпису – це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних. Електронний цифровий підпис є видом електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних,

який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа. Тому електронний цифровий підпис, зокрема, і інфраструктура відкритих ключів, у цілому, є стратегічною оборонною технологією, від якості й надійності реалізації якої залежить інформаційна безпека України [3].

При використанні електронного цифрового підпису гарантується високий рівень безпеки, захист даних та справжність документу. До сфери послуг електронного цифрового підпису належать такі суб'єкти правових відносин як: 1) підписувач; 2) користувач; 3) центр сертифікації ключів; 4) акредитований центр сертифікації ключів; 5) центральний засвідчувальний орган; 6) засвідчувальний центр органу виконавчої влади або іншого державного органу (далі – засвідчувальний центр); 7) контролюючий орган [3]. На сьогоднішній день отримати електронний цифровий підпис отримати досить легко. Необхідно звернутися до будь-якого акредитованого центру сертифікації ключів і надати заповнену реєстраційну форму. Станом на середину 2018 року близько 9 мільйонів фізичних осіб та представників юридичних осіб та вже мають ЕЦП, серед них третина – фізичні особи, фізичні особи-підприємці та самозайняті особи [11].

Електронний цифровий підпис складається з трьох елементів.

1. Шифрування – застосування до електронного повідомлення особливого алгоритму, що робить неможливим звичайне прочитання документа, в результаті чого електронний документ набуває закодованої форми. Основними методами шифрування, на яких ґрунтується захист інформації є симетричний і асиметричний.

2. Хешування – перетворення вхідного масиву даних довільної довжини у вихідну бітову послідовність фіксованої довжини, яку можна використати для порівняння даних, що дає змогу використовувати таку функцію в процедурах електронного підпису для скорочення часу формування і перевірки підпису.

Під час хешування неможливо відновити документ, оскільки перевірка електронного цифрового підпису полягає в порівнянні розшифрованого відкритим ключем електронного цифрового підпису з «хешем» документа. Збіг з високим ступенем достовірності гарантує, по-перше, незмінність документа (захист від підробки), і, по-друге, що його підписав власник закритого ключа.

До надісланого електронного документа його відправником може додаватись так званий «дайджест електронного документа», який виконує функцію засвідчення цілісності та незмінності змісту електронного документа. Він є послідовністю символів, отриманою в результаті обробки документа з допомогою спеціальної односторонньої функції – хеш-функції. Її особливість полягає в тому, що первинний текст документа не може бути відтворений з результату, отриманого після обробки тексту хеш-функцією.

3. Сертифікат ключа – електронний документ, що пов'язує відкритий ключ із суб'єктом, який правомірно володіє відповідним закритим ключем. Це невеликий файл, який «подорожує» з усіма документами, завіреними електронним підписом, і є публічним. Він містить відомості про емітента електронного підпису, про строк його дії та призначення.

Іноді електронний цифровий підпис може прирівнюватись до власноручного. Таке прирівнювання потребує дотримання певних умов:

1. Якщо його підтверджено з використанням посиленого сертифіката ключа за допомогою надійних засобів цифрового підпису;

2. Якщо під час перевірки використовувався посилений сертифікат ключа, чинний на момент накладення електронного цифрового підпису;

3. Якщо особистий ключ підписувача відповідає відкритому ключу, зазначеному у сертифікаті.

Електронний підпис не може бути визнаний недійсним лише через те, що він має електронну форму або не ґрунтується на посиленому сертифікаті ключа [3].

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної форми власності для засвідчення чинності відкритого ключа використовують лише посилений сертифікат ключа [3].

Відповідно до ст. 3 Закону «Про електронну комерцію» одноразовий ідентифікатор – це алфавітно-цифрова послідовність, що її отримує особа, яка прийняла пропозицію (оферту) укласти електронний договір шляхом реєстрації в інформаційно-телекомунікаційній системі суб'єкта електронної комерції, що надав таку пропозицію. Він може передаватись суб'єктом електронної комерції, що пропонує укласти договір, іншій стороні електронного правочину засобом зв'язку, вказаним під час реєстрації у його системі, та додається (приєднується) до електронного повідомлення від особи, яка прийняла пропозицію укласти договір. Іншими словами, одноразовий ідентифікатор – це

певна комбінація цифр і літер або тільки цифр чи тільки літер, яку покупець товару чи послуги отримує засобами електронної пошти, мобільного зв'язку чи в будь-який інший спосіб та вводить у текст оферти у певному місці. Після цього й відбувається ідентифікація покупця разом із прийняттям його акцепту [7, с. 399].

Третій спосіб полягає у тому, що продавець має певні зразки власноручного підпису покупця та, отримавши такий підпис засобами електронного зв'язку, здійснює ідентифікацію покупця як акцептанта [7, с. 399].

Аналог власноручного підпису (факсимільне відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, іншого аналога власноручного підпису) використовується за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідних аналогів власноручних підписів (ст. 12 Закону України «Про електронну комерцію»). Відповідні положення також передбачені в ЦК України. Відповідно до ч. 3 ст. 207 ЦК України, використання під час учинення правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, установлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів [1].

Аналізуючи чинне законодавство України можна дійти висновку, що електронний документообіг отримує більш широке коло застосування та виходить на один рівень із класичними правочинами. Вони набувають політичної та економічної значимості у зв'язку з розширенням використання інформаційно-комунікаційних технологій у суспільних відносинах, розбудові систем електронних платежів, електронної торгівлі. Впровадження інформаційних технологій в цивільні правовідносини значно полегшило процес укладання договорів простими громадянами, а також дало змогу представникам певного професійного (економічного) кола більш ефективно виконувати свої функції. Наприклад, процес укладання договорів між іноземними та вітчизняними підприємствами став більш розвиненим саме через появу електронної комерції, основним елементом якої є електронний правочин.

Ще одним позитивним досягненням є те, що правочини здійснені за допомогою накладання на них електронного цифрового підпису та передані

адресату в мережі передачі даних мають великий ступень захисту від несанкціонованого доступу, спотворення чи знищення змісту правочину, адже такий підпис отримується за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних. Таким чином, дивлячись на хід подій у сфері інформаційних правовідносин та інформатизації, зокрема, впровадження системи електронного документування в Україні можна зробити висновок, що у цьому напрямку здійснюються певні заходи, які спрямовані на вдосконалення нормативно-правового регулювання електронних правочинів.

Попередні висновки. Отже, електронний підпис – це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних.

Електронний цифровий підпис призначений для забезпечення діяльності фізичних та юридичних осіб, яка здійснюється з використанням

електронних документів. Він виступає певним гарантом цілісності та незмінності інформації, що міститься в електронному документі.

Електронний цифровий підпис може використовуватись як фізичними так і юридичними особами – суб'єктами електронного документообігу для ідентифікації підписувача та підтвердження цілісності даних в електронній формі. Використання електронного цифрового підпису не змінює порядку підписання договорів та інших документів, встановленого законом для вчинення правочинів у письмовій формі.

Електронний цифровий підпис є видом електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа.

Список літератури:

1. Верес І.Я. Правове регулювання електронних підписів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С. 11–15.
2. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=851-15>
3. Закон України від « Про електронний цифровий підпис» 22.05.2003 року № 852-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
4. Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/675-1>
5. Пронь Н.О. Вимоги до електронних документів: міжнародна практика та досвід України. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 359.
6. Суханов Е. А. Цивільне право: У 2 т. Том I Підручник / Відп. ред. проф. Е. А. Суханов. – 2-е вид., Перераб. і доп. М.: Видавництво БЕК, 1998. 816 с.
7. Хижняк О. С. Електронний договір: правовий аспект та особливості його укладання. *Економіка і суспільство*. 2017. №10. С. 399.
8. Цивільний кодекс України. С.: ТОВ «БВП HOTIC», 2018. 368 с.
9. Finocchiaro Giusella. «Digital Signature and Electronic Signatures: The Italian Regulatory Framework under the d.lgs. 10/2002». *Electronic Communication Law Review* 9.2 (2002): p.127–144.
10. Model Law on Electronic Commerce of the United Nations Commission on International Trade Law. URL: <http://www.uncitral.org>
11. Що таке електронний цифровий підпис (ЕЦП)? URL: <https://www.kmu.gov.ua/usi-pitannya-po-e-poslugam/sho-tak-elektronnij-cifrovij-pidpis-ecp-3-ekranu>

Hubariev S.V., Loviak O.O. ELECTRONIC SIGNATURE AS A COMPONENT OF ELECTRONIC DEEDS

An attempt was made to clarify the meaning of such concepts as electronic contract, electronic document, electronic signature. The main aspects of the use of electronic signatures when concluding transactions in electronic form are outlined. It is established that the use of a facsimile reproduction of a signature using mechanical or other means of copying, an electronic digital signature or another analogue of a handwritten signature is allowed in the cases and in the order provided for by law, other legal acts or by agreement of the parties during the execution of transactions. It has been established that in the theory of civil law and practical activity, the most common way of establishing the origin of an electronic document, which guarantees its integrity and immutability, is the electronic signature. It was determined that an electronic

digital signature consists of three elements, namely: encryption – the application of a special algorithm to an electronic message, which makes it impossible to normally read the document, as a result of which the electronic document acquires a coded form; hashing – conversion of an input array of data of arbitrary length into an output bit sequence of a fixed length that can be used for data comparison, which makes it possible to use such a function in electronic signature procedures to reduce the time of signature formation and verification; key certificate – an electronic document linking a public key with an entity that legally owns the corresponding private key. It was concluded that an electronic signature is data in electronic form that is added to other electronic data or is logically connected with them and is intended to identify the signer of these data. The electronic digital signature is intended to ensure the activity of individuals and legal entities, which is carried out using electronic documents. It acts as a certain guarantor of the integrity and immutability of the information contained in the electronic document.

Key words: civil law, deed, electronic form, electronic signature, digitization.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 338.4

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/04>

Сошников А.О.

ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

Єршова Ю.О.

Офіс аналітики та консультацій з питань сталого розвитку

Юдін О.Ю.

ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

РЕЛОКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В статті проаналізовано урядову політику щодо переміщення (релокації) виробничих потужностей бізнесу з територій, що вже охоплені військовими діями чи існує реальна загроза розповсюдження активних воєнних дій, в більш безпечні регіони.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України український бізнес зазнав нищівного удару, від втрати персоналу, порушення ланцюгів постачання до знищення колективу та виробничих потужностей. За оцінками у 2022 році економіка України скоротиться майже вдвічі, оскільки вторгнення росії пошкодило її промисловість, інфраструктуру, інвестиції та населення. А оскільки це повномасштабне вторгнення ще триває, ракетні обстріли по критичній інфраструктурі посилюються, скоріше за все можна бути говорити про ще більш негативні наслідки (дана оцінка буде можливою вже на початку нового календарного року).

В Україні термін «релокація» почав поширюватись активно тільки останнім часом, після повномасштабної військової агресії російської федерації проти України. Релокація – стає одним із потужних інструментів урядової політики.

В ході дослідження: проаналізована основна нормативно-правова база; різні підходи щодо сприяння релокації бізнесу; основні проблеми, пов'язані з переміщенням бізнесу та запропоновані шляхи вирішення, аналітичні дані Міністерства економіки України; ініціативи підтримки переміщення бізнесу місцевою владою.

Релокацію можна вважати інструментом державної підтримки суб'єктів господарювання під час дії воєнного стану, яка створює умови зберегти виробничі потужності бізнесу, а можливо і масштабувати бізнес.

В свою чергу, релокація – це свідомий та світоглядний позиційний вибір суб'єктів господарювання, направлений на продовження здійснення своєї діяльності в правовому полі України.

Аргументовано доцільність розробки регіональних та місцевих програм підтримки релокації бізнесу або в рамках вже діючих програм розвитку чи підтримки бізнесу передбачити відповідні положення.

Зроблено висновок, що регіональна та місцева влада повинна більш дієво використовувати наявні ресурси для залучення суб'єктів господарювання для подальшої релокації, оскільки в подальшому це дозволить збільшити надходження до місцевого бюджету та сприяти вирішенню соціально-економічних проблем окремих територій.

Ключові слова: релокація, переміщення, виробничі потужності, воєнний стан, відновлення економічного потенціалу.

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України український бізнес зазнав нищівного удару, від втрати персоналу, порушення ланцюгів постачання до знищення колективу та виробничих потужностей.

За оцінками Світового банку у 2022 році економіка України скоротиться майже вдвічі, оскільки вторгнення росії пошкодило її промисловість, інфраструктуру, інвестиції та населення [1; 2]. А оскільки це повномасштабне вторгнення ще триває, ракетні обстріли по критичній інфраструктурі посилюються, скоріше за все можна бути говорити про ще більш негативні наслідки (дана оцінка буде можлива вже на початку нового календарного року).

За перші 1,5 місяці¹ повномасштабної агресії повністю або частково припинили роботу майже 56% українських суб'єктів господарювання. А вже у квітні 2022 року почалась позитивна динаміка, так з'явилися компанії (близько 23%), які суттєво наросили обсяги робіт. Аналітики стверджують, що можна говорити про поступове відновлення бізнесу в Україні, що пережив перший шок від початку повномасштабного вторгнення [3].

На вересень 2022 року² 70% підприємств працюють повністю або частково, у 8% суб'єктів господарювання спостерігається зростання порівняно з довоєнним періодом. Український бізнес не залишився осторонь та почав також активно реагувати на виклики, що постали перед державою, так окрім своєї безпосередньої діяльності, 93% суб'єктів господарювання залучені до допомоги державі, а 67,1% долучаються до волонтерської діяльності [4]. Перед бізнесом постало нове завдання, зберегти свої виробничі потужності та продовжити здійснювати свою діяльність в українському законодавчому полі. Одним з варіантів даного збереження бізнесу можна розглядати релокацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історично розглядали переміщення виробництва на більш безпечні території наступні автори: І. Ветров [5], В. Гула [6], В. Запарій [7], Н. Свинаренко [8], але вони наголошували саме на евакуації потужностей виробництва.

Окремі дослідники вивчають засоби держав-

ної підтримки бізнесу під час дії воєнного стану: І.Грищенко [9], Т.Ковтун [9], Т.Мельник [10], Ю. Провальна [11]. В свою чергу, питання релокації підіймали наступні дослідники: В. Власова [12], Ю.Клименко [13], Д.Недоля [12], І. Тарновська [12], А. Терещук [14] та інші.

Формулювання цілей статті. Основна мета дослідження – проаналізувати урядову політику щодо переміщення (релокації) виробничих потужностей бізнесу з територій, що вже охоплені військовими діями чи існує реальна загроза розповсюдження активних воєнних дій, в більш безпечні регіони.

Виклад основного матеріалу. В Україні термін «релокація» почав поширюватись активно тільки останнім часом, після пономасштабної військової агресії російської федерації проти України. Релокація, з перекладу з англійської мови, означає переміщення, переселення. Доречі останні роки іноземні дослідники розглядали релокацію здебільшого як переміщення саме працівників на інші території. Враховуючи історичний досвід (роки II світової війни) в Україні більш звикли говорити про евакуації об'єктів промисловості. Але одразу потрібно розрізняти евакуацію потужностей і релокацію. В першому випадку, мова йде про примусове переміщення виробництва (рішення приймала держава, як єдиний власник в державі), то в другому випадку – для суб'єктів господарювання держава тільки надає можливість переміщення, але остаточне рішення ухвалює саме власник бізнесу чи менеджмент компанії.

О. Генсецька розглядає релокацію бізнесу як поліпшення, яке також дозволяє бізнесу продовжувати функціонування [15, с. 56]. Дана теза є досить дискусійною, про будь-які поліпшення господарської діяльності досить важко говорити, доцільно це розглядати як додатковий інструментарій підтримки бізнесу.

А. Недошитко, І.Яремко досить влучно розглядають внутрішню релокацію (в межах держави) шансом врятувати бізнес, відновити його діяльність в обмежених воєнним станом умовах [16]. В свою чергу, І. Химич вважає релокацію (реколейт) основною частиною стратегії бізнесу України, що продовжує працювати в умовах війни [17, с. 39].

О. Бокій, М. Мороз слушно наголошують на необхідності сприяння на державному рівні релокації і потужностей, які знаходяться у зоні ризику [18].

Урядом ще у березні 2022 року підготовлено «дорожню карту» реалізації державної політики з переміщення виробництва бізнесу з окремих

¹ Дослідження проведено Advanter Group і Ліга ділових клубів України 11–13 квітня 2022 року методом онлайн-опитування. Загалом опитано 276 власників та CEO підприємств.

² Дослідження проведено Центром розвитку інновацій, Офісом з розвитку підприємництва та експорту, національним проектом Дія. Бізнес спільно з Advanter Group 09–19 вересня 2022 року. Загалом опитано 863 власників та CEO підприємств МСБ.

територій, що вже охоплені військовим конфліктом або існує реальна загроза його розповсюдження на дані території у більш безпечні регіони. Так, відповідно до Плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246-р входять: 1) визначення переліку суб'єктів господарювання, які потребують та/або мають намір щодо переміщення з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію (далі – підприємства); 2) визначення переліку вільних виробничих площ (greenfield/brownfield), які можуть використовуватися переміщеними підприємствами, та створення з цією метою єдиної бази даних (цифрової карти); 3) проведення постійного моніторингу стану переміщення підприємств; 4) проведення моніторингу стану розміщення підприємств на безпечній території; 5) надання інформаційної та організаційної допомоги щодо можливостей розміщення та проживання працівників переміщених підприємств; 6) підготовка пропозицій щодо спрощення порядку передачі в оренду державного та комунального майна; 7) сприяння оперативному виділенню рухомого складу залізниць для перевезення виробничого обладнання підприємств, зокрема за поданням обласних військових адміністрацій; 8) розроблення механізму відшкодування вартості перевезення майна підприємств та затвердження тарифів на перевезення АТ «Укрпошта» без складення окремих кошторисів; 9) забезпечення оперативного підключення виробничих потужностей переміщених підприємств до газо-, водо-, електропостачання та інших інженерних комунікацій; 10) опрацювати питання надання компенсацій підприємствам за підключення до електропостачання; 11) опрацювання питання щодо перенесення строку сплати відсотків за кредитами (позиками), що надані вітчизняними банками переміщеним підприємствам з метою відновлення виробництва; 12) опрацювання можливості формування замовлення для військово-промислового комплексу, а також вирішення питань щодо критичного імпорту окремих товарів; 13) опрацювання питання спрощення процедур надання або передачі земельних ділянок для розміщення виробничих потужностей підприємств [19].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про особливості роботи акціонерного товари-

ства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 р. № 305 було покладено на АТ «Укрпошту» нові завдання, зокрема: здійснення безоплатного перевезення майна вітчизняних суб'єктів господарювання (перелік цих суб'єктів господарювання формується Міністерством економіки України) [20].

Також був запущений спеціальний інформаційний портал щодо релокації (<https://restartbusiness.in.ua>), який надає можливості: для суб'єктів господарювання – обрати об'єкти нерухомості, отримати консультаційну підтримку; для власників об'єктів нерухомості – розмістити інформацію про свій об'єкт для продажу чи оренди; а для територіальних громад – просувати власну територію для створення нових робочих місць та розвитку [21]. Ці інформаційні платформи дозволяють налагодити комунікацію між потенційним релокованим суб'єктом господарювання та місцевою владою, виступають роз'яснювальною відкритою мережею.

За даними Міністерства економіки України [22], програма релокації підприємств направлено на переміщення підприємств (їх потужностей) з територій, що наближені або знаходяться у зоні проведення бойових дій (наприклад, *Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька, Харківська та інші області*), в більш безпечні регіони, насамперед на заході України (наразі доступні для переміщення 9 регіонів: *Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, Волинська та Рівненська області*).). Програма релокації підприємств передбачає, як повне, так і часткове переміщення потужностей підприємств. Також необхідно відзначити, що мова йде саме про добровільне переміщення (суб'єкт господарювання самостійно ухвалює рішення про необхідність такого переміщення, в свою чергу, держава надає тільки підтримку), а не примусове. Суб'єкт господарювання подає заявку про бажання перемістити свої потужності і в подальшому отримає пакет державної підтримки, що включає: підбір місця розташування для потужностей підприємства; допомога з перевезенням на нову локацію; сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; підтримка у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту.

Переміщення підприємств здійснюється: самостійно, силами АТ «Укрзалізниця», силами АТ «Укрпошта». В майбутньому, вже після завершення активних бойових дій, планується повернути підприємства на первинні локації.

Перший віце-прем'єр-міністр-міністр економіки України Юлія Свириденко у своїй програмній статті «Другий фронт великої війни: Як Україна перейшла до воєнної економіки» підкреслює, що релокованим підприємствам надається підтримка з оперативним підключенням до газо-, електро- та водопостачання. Окремо дається можливість оренди об'єктів державної власності під розміщення виробничих потужностей релокованих підприємств за 1 грн/кв м. [23].

По даним Міністерства економіки України, на кінець жовтня 2022 року понад 760 підприємств перевезли свої виробничі потужності, 588 з них вже працюють на новому місці та 274 підприємств зараз здійснюється пошук підходящої локації або способу транспортування [24]. Можна погодитись з окремими дослідниками та експертами, що досить позитивно оцінюють релокацію національного бізнесу [25]. Дійсно, йде мова про значну кількість релокованих суб'єктів господарювання.

Необхідно відзначити, що держава займається релокацією не тільки суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки, але і приватного бізнесу.

Обираючи місце для релокації, варто врахувати особливості регіону, кількість економічно зайнятого населення та інші показники, які можуть впливати на роботу підприємства. Тому стратегічно потрібно починати з вибору місця та способу переїзду, оскільки нове приміщення та його структура бізнесу можуть стати надійною основою для відновлення та розвитку після війни [16]. Тут також потрібно розглядати і роль місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування (від позиціонування окремих територій, форм додаткової підтримки тощо).

В. Власова, І. Тарновська, Д. Недоля окреслюють основні проблеми релокації: для переважної більшості компаній релокацію була рефлексією, тобто не було розроблено ніяких планів та алгоритмів, дій у разі загрози воєнних дій, що звичайно, ускладнило прийняття правильних рішень (авт.- в свою чергу, вже зараз можна говорити, що бізнес при здійсненні релокації підходить більш системно, здійснює короткострокове та середньострокове планування); фізичне переміщення активів та працівників є досить складною процедурою, а часом просто неможливою (авт. – частина громад здебільшого зацікавлені у створенні нових робочих місць за рахунок членів саме приймаючої громади); на практиці при релокації доступ до ресурсів залишається обмеженим

через об'єктивні та суб'єктивні причини. Наприклад, обмежені площі складських приміщень, проблеми з логістикою (авт., дане проблема може бути вирішена тільки з часом, коли релокований бізнес буде продукувати нові запити); ринок насичений товарами, які компанія виготовляла (продавала) або немає потреби в даних товарах у споживачів [12].

Для вирішення проблеми інфраструктури для релокованого бізнесу, окремі дослідники розглядають розвиток індустріальних парків, що дозволить досить швидко запустити промислові потужності релокованого бізнесу та створить нові робочі місця. Особливо це актуально стало останнім часом, коли прийняті відповідні законодавчі зміни, що запровадили стимули для їх розвитку (компенсації з приєднання до мереж, податкові і митні пільги тощо) [26]. Хоча далеко не всі індустріальні парки готові приймати релокований бізнес.

Окремі дослідники пропонують вдосконалити механізм релокації, шляхом встановлення критеріїв пріоритетності релокації, що на думку авторів дозволить сприяти збереженню виробничого потенціалу країни, що забезпечить територіальні громади товарами першої необхідності, військовослужбовцям Збройних Сил України – сучасними засобами безпеки та продовольчими товарами [27, с. 71]. В свою чергу підтримуючі авторський підхід, можна говорити, що відповідні критерії пріоритетності повинні враховувати: близькість діючого бізнесу до активних військових дій, значення цього суб'єкта господарювання та виробництва для галузі та економіки в цілому, наявність унікального обладнання або обладнання, яке не повинно залишатися на непідконтрольній українській владі території (у разі загострення ситуації та наступу військових формувань держави-агресора), значення соціального та економічного ефекту для громади та регіону, місцевість релокації (для цього місцева влада може ухвалити відповідну програму підтримки розвитку релокованих суб'єктів господарювання, де буде визначено галузеву належність відповідного бізнесу, створення нових робочих місць, соціальне навантаження бізнесу).

В окремих регіонах України були розроблені регіональні програми підтримки релокації бізнесу. Так, наприклад, на Львівщині прийнято Програму підтримки бізнесу у Львівській області на період воєнного стану (далі Програма), яка затверджена розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації від 07 квітня 2022 року

№20/0/5-22BA [28], з подальшими змінами, що затверджені розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 21 квітня 2022 року №35/0/5-22BA [29]. Одним з завдань даної Програми є надання безповоротної фінансової допомоги для підтримки організації фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва (крім заробітної плати і капітальних видатків), які здійснили переміщення виробничих потужностей на територію Львівської області з інших регіонів України. Планується, що реалізація відповідних заходів Програми тільки у 2022 році дозволить, зокрема: перемістити підприємств з інших регіонів України на території Львівської області; зберегти і створити нові робочі місця; збільшити надходження податків від переміщених підприємств. Практика розробки програмних документів на місцевому та регіональному рівні заслуговує на досить позитивну оцінку, місцева влада дає сигнал суб'єктам господарювання, що територіальні громади готові їх приймати та підтримувати.

Також переміщений бізнес може отримати безповоротну фінансову допомогу у розмірі 100 тис грн., а суб'єкти господарювання, які перемістили свої виробничі потужності та реєстрацію на території Львівської області, а також створили під час воєнного стану не менше 20 робочих місць додатково отримують 100 тис. грн. Даний від підтримки має обмежувальний характер, тобто релокований суб'єкт господарювання може отримати безповоротну фінансову допомогу тільки один раз. Окрім державної та регіональних інструментів підтримки релокаційного бізнесу можна гово-

рити про міжнародні ініціативи в цьому напрямку, так Western NIS Enterprise Fund (далі WNISEF) додатково надасть безповоротну фінансову допомогу релокованому бізнесу до Львівської області в такому ж обсязі [30]. Тобто фактично суб'єкт господарювання отримає вже 200 тис грн. (100 тис грн. з обласного бюджету та 100 тис грн залучених коштів від WNISEF, а при створенні 20 робочих місць підтримка сягне 400 тис грн. (200 тис грн. – від львівської обласної влади та 200 тис грн. – від WNISEF).

Висновки. Релокацію можна вважати інструментом державної підтримки суб'єктів господарювання під час дії воєнного стану, яка створює умови зберегти виробничі потужності бізнесу, а можливо і масштабувати бізнес. В свою чергу, релокація – це свідомий та світоглядний позиційний вибір суб'єктів господарювання, направлений на продовження здійснення своєї діяльності в правовому полі України. Доцільно розробити регіональні та місцеві програми підтримки релокації бізнесу або в рамках вже діючих програм розвитку чи підтримки бізнесу передбачити відповідні положення. Регіональна та місцева влада повинна більш дієво використовувати наявні ресурси для залучення суб'єктів господарювання для подальшої релокації, оскільки в подальшому це дозволить збільшити надходження до місцевого бюджету та сприяти вирішенню соціально-економічних проблем окремих територій. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу переміщених суб'єктів господарювання на території та територіальні громади, в які переміщені.

Список літератури:

1. Ukraine retakes parts of Severodonetsk amid brutal street fighting; World Bank slashes global growth forecast. URL: <https://www.cnbc.com/2022/06/07/russia-ukraine-live-updates.html>
2. Global Economic Prospects. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
3. Advanter Group. URL: <https://advanter.ua/>
4. Дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни: вересень, 2022. URL: https://business.dia.gov.ua/uploads/4/24573-stan_ta_potrebi_biznesu_v_umovah_vijni_rezul_tati_opituvanna_u_veresni.pdf
5. Ветров І. Евакуація об'єктів важкої індустрії України в 1941 році: стратегія, перебіг та перспективні наслідки. Краєзнавство. 2011. № 2. С. 84-90. URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2011_2/11.pdf
6. Гула В. Д. Евакуаційні процеси на теренах УРСР у 1941 р.: радянська історіографія/ Архіви України. 2014. № 3. С. 121-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2014_3_12
7. Запарій В.В. Евакуація українських металургійних підприємств на Урал і їх реевакуація в роки Великої Вітчизняної війни. Чорноморський літопис. 2010. Вип. 1. С. 42–45. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/chernomolitopis/3/6.pdf>
8. Свиначенко Н.О. Евакуація промислових підприємств зі Слобожанщини у 1941 та 1942 рр.: сучасна вітчизняна історіографія проблеми. Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 118. С. 74–76. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16105/1/%D0%95%D0%92%D0%90%D0%9A%D0%A3%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9.pdf>

9. Грищенко І.М., Ковтун Т.Ю. Державна підтримка бізнесу у воєнний стан. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. №2. Том 33 (72). 2022. С. 29–36.
10. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. Економіка, управління та адміністрування. №2(100). С. 3–11. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)
11. Провальна Ю. Релокація українського бізнесу: переміщення підприємств в умовах повномасштабного російського вторгнення. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38500/2/FMZKPNES_2022_Provalna_Y-Ukrainian_business_relocation_84-86.pdf
12. Власова В., Тарновська І., Недоля Д. Бізнес-стратегія підприємства у воєнних умовах турбулентного зовнішнього середовища. Економіка та суспільство. №42. 2022. URL: https://repository.lnau.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/89/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%9A%D0%B0%D1%84_%D0%9F%D0%A2%D0%91_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=107
13. Клименко Ю.М. Релокація в умовах війни: виклики та можливості. https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37666/22-5722_28.pdf?sequence=1
14. Терещук А. Релокація бізнесу в Україні та в ЄС (12.09.2022). URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsiya-bznesu-v-ukran-ta-v-s
15. Генсецька О.М. Особливості системи оподаткування в Україні під час воєнного стану // Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 22-23 березня 2022 р. Ч. 2. Львів, 2022. С. 55–57.
16. Недошитко А., Яремко І. Особливості підприємництва у сфері харчових технологій у період воєнного стану: релокейт підприємств. Grail of Science. №14-15. 2022. С. 63–69.
17. Химич І. Релокація національного бізнесу: Україна чи ЄС. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські Виміри Сталого Розвитку», 20–21 жовтня 2022. К.: НУХТ, 2022. С. 39.
18. Бокій, О., & Мороз, М. Ціни на соціально значущу харчову продукцію в умовах надзвичайних викликів. Продовольчі ресурси. №10(18), 2022. С. 207–218.
19. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>
20. Про особливості роботи акціонерного товариства “Укрпошта” в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text>
21. Про нас. URL: <https://restartbusiness.in.ua/about-us/>
22. Програма релокації підприємств. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>
23. Другий фронт великої війни: Як Україна перейшла до воєнної економіки. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/shcho-vidbuvayetsya-z-ukrajinskoyu-ekonomikoyu-zaraz-pid-chas-viyni-ministr-ekonomiki-sviridenko-50248351.html>
24. Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13&title=ProgramaRelokatsii>
25. Релокація бізнесу в умовах війни: варіанти та покрокова інструкція. URL: <https://ldn.org.ua/consultations/relokatsiia-biznesu-v-umovakh-viyny-varianty-ta-pokroкова-instruktsiia/>
26. Релокація бізнесу в Україні та в ЄС. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsiya-bznesu-v-ukran-ta-v-s
27. Іванов Ю.Б., Іванова О. Ю. Методичний підхід до вибору напрямів просторового розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. Бізнес Інформ. 2022. № 7. С. 67–73.
28. Про затвердження Програми підтримки бізнесу у Львівській області на період воєнного стану: розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації від 07 квітня 2022 року №20/0/5-22ВА. URL: <https://loda.gov.ua/documents/17838>
29. Про внесення змін до розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 07.04.2022 №20/0/5-22ВА «Про затвердження Програми підтримки бізнесу у Львівській області на період воєнного стану»: розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації від 21 квітня 2022 року №35/0/5-22ВА. URL: <https://loda.gov.ua/documents/17836>
30. Western NIS Enterprise Fund анонсував Програму фінансової підтримки для релокованих підприємств. URL: <https://wnisef.org/uk/medias/western-nis-enterprise-fund-anonsuvav-programu-finansovo%D1%97-pidtrimki-dlya-relokovanih-pidpri%D1%94mstv/>

**Soshnykov A.O., Yershova Yu.O., Yudin O.Yu. RELOCATION OF BUSINESS
IN THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE**

The article analyses the government's policy regarding the transfer (relocation) of business production facilities from territories already covered by military operations or where there is a real threat of the spread of active military operations to safer regions.

With the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, Ukrainian business suffered a devastating blow, from the loss of personnel, disruption of supply chains to the destruction of the workforce and production facilities. According to estimates, Ukraine's economy will almost halve in 2022 as Russia's invasion has damaged its industry, infrastructure, investments and population. And since this full-scale invasion is still ongoing, missile attacks on critical infrastructure are intensifying, most likely we can talk about even more negative consequences (this assessment will be possible already at the beginning of the new calendar year).

In Ukraine, the term "relocation" began to spread actively only recently, due to the large-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine. Relocation is becoming one of the powerful tools of government policy.

In the course of the research: the main legal framework was analyzed; different approaches to facilitating business relocation; the main problems related to business relocation and proposed solutions, analytical data of the Ministry of Economy of Ukraine; initiatives to support business relocation by local authorities.

Relocation can be considered a tool of state support for business entities during martial law, which creates conditions to preserve business production capacity, and possibly scale business.

In turn, relocation is a conscious and world-view positional choice of business entities aimed at continuing to carry out their activities in the legal field of Ukraine.

The expediency of developing regional and local business relocation support programs or providing relevant provisions within the framework of existing business development or support programs is argued.

It was concluded that the regional and local authorities should more effectively use the available resources to attract business entities for further relocation, since in the future this will increase revenues to the local budget and contribute to the solution of socio-economic problems of individual territories.

Key words: relocation, production facilities, martial law, restoration of economic potential.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 349

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/05>

Гнедюк В.Л.

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено дослідженню сутності поняття «кібербезпека», розглянуто вектори досліджень в області забезпечення кібербезпеки. В дослідженні проаналізовані наслідки безконтрольного розповсюдження і використання інформаційного і кіберпросторів. Надано характеристику Стратегії кібербезпеки України, яка була прийнята в 2021 році указом Президента України. Перелічено можливості для забезпечення кібербезпеки в Україні, які виникнуть внаслідок реалізації Стратегії, на основі її результатів, за співробітництва з приватним сектором і міжнародними організаціями. В Стратегії, як у документі тривалого проектування, зазначені пріоритети національних інтересів нашої держави в області кібербезпеки, існуючі та ймовірно можливі кібернебезпеки життєво необхідним інтересам особи, громадянина, народу та країни в кіберпросторі, пріоритетні вектори, доктринальні підходи до створення та виконання політики держави стосовно безпечної діяльності кіберпростору, його застосування в інтересах людини, народу і країни, підвищення рівня продуктивності головних суб'єктів забезпечення кібербезпеки, в першу чергу суб'єктів сектору безпеки й оборони, з питань вирішення задач у кіберпросторі, а також необхідності фінансування з бюджету, достатнє для здійснення окреслених завдань і вирішення передбачених задач, та ключові вектори використання фінансового потенціалу.

Також окреслено організаційні, правові і технічні проблемні питання кібербезпеки. Зазначено рекомендації для забезпечення кібербезпеки України з метою гарантування інформаційного захисту. Основними з яких є інформаційна, організаційно-технічна та ресурсна допомога державі національним засобам масової інформації, що створюють у міжнародному інформаційному просторі гарну репутацію для України; підтримка формування і дотримання міжнародних норм поведінки країн в інформаційному полі; удосконалення міждержавного співробітництва в області забезпечення інформаційної безпеки на загальнонаціональному та відомчому рівнях. Найбільш багатообіцяючими векторами розвитку національної системи кібербезпеки є: покращення правового базису кіберохорони об'єктів критичної інфраструктури; запровадження порядку незалежної перевірки інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури; формування галузевих пунктів реагування на інциденти кібербезпеки тощо.

Ключові слова: кіберпростір, кібератаки, кібербезпека, стратегія, цифровізація, інформаційне поле, кіберфізичні системи.

Постановка проблеми. Державна політика України в галузі національної безпеки й оборони направлена на забезпечення військової, зовнішньополітичної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки і т.д. В рамках державного сегменту кіберпростору країни, в тому числі з ціллю захисту прав, свобод і закон-

них інтересів людини та громадянина в області кібербезпеки, національна кібербезпекова політика як основа гарантування інформаційної безпеки України виступає наслідком досягнення інших соціальних та економічних цілей народу і держави у найбільш важливих сферах життєдіяльності. Ключовим механізмом забезпечення

і гарантування національної кібербезпеки виступає встановлення та укріплення національних, регіональних і міждержавних партнерських відносин в області кібербезпеки, забезпечення охорони від кібератак, мінімізація їх наслідків, розслідування останніх, відновлення після заподіяної ними шкоди, в тому числі за допомогою проведення колективних освітніх програм із використанням або формуванням належних інформаційних мереж зв'язку чи екстреного обміну інформаційних даних про такі загрози. Таким чином, в актуальному середовищі кібербезпека виступає домінуючим об'єктом правового регулювання і потребує ретельного дослідження як явище, що пронизує усі найголовніші правові відносини в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі забезпечення кібербезпеки в Україні присвячено праці багатьох дослідників, таких як: Бурячок В. Л., Богуш В. М., Гаращенко Ю. В., Лахтадир С. Л., Лісовська Ю. П., Марущак А. І., Сліпченко Т. О., Федченко Д. І. та багато інших. Разом з цим питання організаційно-правових аспектів забезпечення кібербезпеки в Україні потребує детальнішого аналізу.

Цілі статті. Завданнями наукового дослідження є:

- розтлумачити термін «кібербезпека»;
- розглянути вектори досліджень в області забезпечення кібербезпеки;
- проаналізувати наслідки безконтрольного розповсюдження і використання інформаційного і кіберпросторів;
- дати характеристику Стратегії кібербезпеки України;
- окреслити організаційні, правові і технічні проблемні питання кібербезпеки;
- вказати рекомендації для забезпечення кібербезпеки України з метою гарантування інформаційного захисту.

Виклад основного матеріалу. В процесі стрімких, динамічних видозмін і вдосконалень інформаційного суспільства в країні та глобального інформаційного поля, прослідковується активізація застосування інформаційних і комунікаційних технологій в усіх сферах життєдіяльності, приймають небезпечних наслідків для держави проблеми інформаційної безпеки.

Внаслідок відсутності ефективного механізму дотримання і гарантування інформаційної безпеки у національному інформаційному просторі нашої держави прослідковується багато негативних фактів, що провокують появу реальних та прихованих

небезпек інформаційній безпеці індивіда, народу та країни.

Це має місце на фоні потужного й агресивного інформаційного наступу російської пропаганди, яка наперекір європейським шаблонам у галузі ЗМІ активізує в нашій державі міжнаціональне протистояння і сепаратистські погляди, посягає на суверенітет і територіальну цілісність нашої країни [3, с. 140].

Нині існує велика кількість визначень терміну «кібербезпека», наприклад:

- кібербезпека – це комплекс належних відповідних способів стосовно зменшення рівня мінімізація ризиків;
- кібербезпека – це охорона кіберфізичних систем від шкідливого та невірної їх застосування, а також від інших руйнівних форсування;
- кібербезпека – це метод охорони від великої кількості кібернебезпек (до яких відносяться заходи з ушкодження інформаційних ресурсів, вилучення чужих інформаційних даних і т.д.);
- кібербезпека – це охорона інформаційних систем, що відносяться до складу кіберпростору, від нападів, гарантування конфіденційності, цілісності, а також доступності інформаційних даних, які формуються в цьому просторі, запобігання та боротьба з атаками і кіберзлочинами;
- кібербезпека – охорона кіберфізичних систем від шкідливого невірної застосування і реалізації, а також від інших злочинів [8, с. 77–78].

– Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» окреслює організаційно-правові засади гарантування охорони життєво необхідних інтересів особистості і громадянина, народу і країни, національних інтересів нашої держави в кіберпросторі, головні задачі, вектори та стандарти політики країни в області кібербезпеки, повноваження органів державної влади, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян в цій галузі, ключові базиси координування їх діяльності із забезпечення комп'ютерної безпеки [1].

Звертаючи увагу на вирішення проблемних питань кібербезпеки, потрібно зважати на достатньо серйозний її аспект, а саме на взаємозалежність учасників, іншими словами користувачів, який може породити синергетичний ефект. Потрібні скрупульозні, систематичні дослідження якостей кіберпростору, динаміки його вдосконалення, способів регулювання цієї динаміки. Надзвичайно тяжко, майже неможливо конструювати справді результативну систему кібербезпеки без її системного дослідження, саме тому необхідно

додати в сукупність досліджень у сфері кібербезпеки такі вектори як:

- формування комплексу показників діяльності інформаційного простору та його охорони від можливих небезпек і атак;
- конструювання моделей інформаційного віртуального простору і чинників, які здійснюють вплив на його діяльність;
- розробка спеціальних способів дотримання і гарантування стійкості кіберпростору при наявності небезпек і атак;
- розробка інтелектуальних способів гарантування комп'ютерної безпеки (метод ситуативного дослідження стану).
- вдосконалення процесу кібербезпеки, новітні способи криптографічної охорони, інтелектуальні способи запобігання системних атак, способи інтелектуальної ідентифікації користувачів в процесі кібератаки) [7, с. 130].

Безконтрольне розповсюдження і невичерпне використання інформаційного і кіберпросторів на протязі останніх років:

- спричинило підвищення рівня уразливості інформаційної сфери майже у всіх державах для чужого, невідомого кібернетичного впливу;
- означило політичну потребу у нагляді і майбутній регламентації відносин у цій сфері;
- надало підвалини для засвідчення виняткової актуальності: процесів розшукування, збору і добування інформаційних даних у відкритих, відносно відкритих і закритих електронних джерелах; методів гарантування конфіденційності, цілісності та доступності власної IP-адреси, а також запобігання ціле направленому впливу зі сторони ймовірно можливих кібернетичних небезпек, інцидентів і загроз.

Беручи це до уваги та зважаючи на безперервно зростаючі ресурси для застосування мережі Internet з оборонно-воєнною метою, передові держави світу, такі як Китай, Франція, США, Японія, Велика Британія та багато інших на протязі останніх десятиріч динамічно модифікують власні сегменти сфери безпеки, в першу чергу кібербезпеки, надаючи при цьому першість проблемному питанню отримання інформаційної переваги в управлінні військовими збройними силами, а також модернізації нормативно-правової бази [9, с. 654].

Стратегія кібербезпеки України – це документ тривалого проектування, що характеризує загрози кібербезпеці країни, пріоритети та вектори дотримання і гарантування кібербезпеки держави з ціллю формування середовища для безпечної

діяльності кіберполя, його застосування в інтересах індивіда, народу і країни.

В Стратегії, як у документі тривалого проектування, зазначені пріоритети національних інтересів нашої держави в області кібербезпеки, існуючі та ймовірно можливі кібернебезпеки життєво необхідним інтересам особи, громадянина, народу та країни в кіберпросторі, пріоритетні вектори, доктринальні підходи до створення та виконання політики держави стосовно безпечної діяльності кіберпростору, його застосування в інтересах людини, народу і країни, підвищення рівня продуктивності головних суб'єктів забезпечення кібербезпеки, в першу чергу суб'єктів сектору безпеки й оборони, з питань вирішення задач у кіберпросторі, а також необхідності фінансування з бюджету, достатнє для здійснення окреслених завдань і вирішення передбачених задач, та ключові вектори використання фінансового потенціалу. Процес проектування Стратегії кібербезпеки країни відбувається за дорученням Президента України Національним координаційним центром кібербезпеки після того як затверджується Стратегія національної безпеки України. Стратегія кібербезпеки України ухвалюється рішенням РНБО України та затверджується указом Президента України. Цей нормативний акт слугує базисом для створення державних програм, проектів та нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення кібербезпеки України [5, с. 237].

В 2021 році була прийнята Стратегія кібербезпеки України. У вказаному правовому акті президент України Володимир Олександрович Зеленський визнав такою, що втратила чинність попередня Стратегія кібербезпеки, що була затверджена экс-Президентом України Петром Олексійовичем Порошенком в 2016 році.

В опублікованому тексті Стратегії зазначається, що забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України і здійснення вказаного пріоритету буде виконуватися завдяки посиленню можливостей національної системи кібербезпеки для боротьби з кібернебезпеками у нинішньому безпековому середовищі.

В Стратегії зазначено, що Росія була і залишається однією з ключових осередків загроз національній та міжнародній кібербезпеці, стрімко виконує концепцію інформаційної боротьби, засновану на симбіозі руйнуючих дій у кіберпросторі і інформаційно-психологічних дій, інструменти якої динамічно використовуються у гібрид-

ній інформаційній війні проти нашої країни. Така руйнуюча активізація формує справжню, серйозну небезпеку здійснення актів кібертероризму та кібердиверсій щодо національної інформаційної інфраструктури.

Необхідно зазначити, що в Стратегії передбачений факт того, що пандемія COVID-19 буде мати довгостроковий вплив на світову організованість та системність, підвищуючи роль електронних комунікацій у щоденній комунікації та роботі, що збільшує рівень вразливості процесів обробки інформаційних даних, в першу чергу персональних даних. Це потребує гарантування відповідного рівня їх захищеності та примушує країну і бізнес вводити додаткові інструменти щодо якісного функціонування і охорони усіх потрібних для життя інформаційних ресурсів і систем.

В документі сказано, що Україна повинна бути спроможною забезпечити свій соціальний та економічний розвиток у світі тотальної цифровізації, що потребує набуття можливості продуктивно вдержувати руйнуючі дії в кіберпросторі, досягнення кіберстійкості на всіх рівнях та взаємодії всіх суб'єктів забезпечення кібербезпеки, яка засновується на довірі. В цьому випадку доцільним є затвердження цієї Стратегії кібербезпеки України» [10].

Координатором виконання цієї Стратегії є робочий орган РНБО України – Національний координаційний центр кібербезпеки.

Виконання Стратегії безпосередньо здійснюється головними суб'єктами національної системи кібербезпеки, Міністерством закордонних справ України, Міністерством цифрової трансформації України, Міністерством освіти і науки України та іншими суб'єктами гарантування кібербезпеки в рамках їх повноважень.

Результативність виконання Стратегії буде визначатися через систематичний аналіз її реалізації та спиратися на конкретний комплекс показників стану кібербезпеки, які буде розроблено на протязі першого року виконання Стратегії.

На основі результатів виконання Стратегії кібербезпеки України, країна у співробітництві з приватним сектором, а також за участю міжнародних партнерів забезпечить:

- витримку кібератак, збільшивши рівень можливості органів державної влади і місцевого самоврядування, бізнес-структур і народу охороняти себе та реагувати на кіберзагрози;

- можливість результативного попередження загрозливим діям у інформаційному просторі, забезпечивши їх стрімке виявлення та розслі-

дування, формування продуктивного комплексу запобігаючих заходів щодо недопущення загрозливих дій, а також можливість здійснення наступальних дій у кіберпросторі;

- вдосконалення кадрових ресурсів та інноваційного ринку кібербезпеки, що впливатиме на пришвидшення формування державних розроблень на рівні кращих міжнародних прикладів для забезпечення можливості протистояти ймовірним кібератакам [2].

Наявні проблемні питання кібербезпеки, які є в країні розподіляються на види: організаційні, технічні (апаратні, інструментальні), правові, інформаційно-технологічні (програмні, алгоритмічні, тощо).

Поміж організаційних проблемних питань комп'ютерної безпеки виділити в першу чергу потрібно:

- відсутність належної налагодженої діяльності з підготовки підприємств, установ та організацій до кібератак;

- недостатній рівень здійснення операцій по запобіганню, превенції, реагуванню на кіберзагрози та зменшення рівня їх негативних наслідків;

- брак результативних інструментів по видаленню порушників інформаційної безпеки з локальних мереж організацій та глобальних міждержавних (міжнародних) мереж;

- неналежний рівень координування державою дій стосовно управління кібербезпекою як в країні, так і на окремих установах, підприємствах, організаціях.

Поміж технічних проблемних питань кібербезпеки необхідно в першу чергу вказати на:

- відсутність точної реєстрації апаратного і технічного обладнання (підприємств і мереж);

- відсутність підтримки технічними способами процесу управління змінами і реалізації безпекової політики;

- недостатній рівень можливості апаратного аудиту становищ підприємства та мереж;

- недостатній рівень апаратного і технічного забезпечення попередженню проникнення до мережі (підприємств, установ, організацій тощо) кіберзлочинців [8, с. 79–80].

Кібербезпека є невіддільною частиною кожної із галузей національної безпеки. Кібербезпека – серйозна самостійна область гарантування національної безпеки, що дає розуміння актуального стану охорони національних інтересів в інформаційній сфері від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також є комплексом психолого-інформаційної і технологічно-інформаційної безпеки країни.

У зв'язку з цим розвиток нашої країни (як демократичної, суверенної, правової і економічно стабільної країни) припустимий тільки у випадку гарантування відповідного ступеня її інформаційної безпеки, надання повної, абсолютної підтримки держави національним виробникам інформаційного матеріалу та телекомунікаційного обладнання, розробка фінансово-економічних, нормативно-правових та інших передумов, потрібних для вдалого суперництва на міжнародному і національному ринках інформаційних та телекомунікаційних послуг.

Національна інформаційна безпека це сукупний термін, що по-різному проявляється в тих чи інших державних документах, навчальних підручниках, статтях експертів та фахівців. Національна інформаційна безпека не обмежується тільки інформаційною безпекою країни, її структур, галузей захисту і внутрішньої політики. Концепція інформаційної безпеки об'єктом охорони розглядає збалансовані інтереси індивіда, народу і країни. Без охорони інформаційних інтересів індивіда і громадянина не вважається можливим сприймання країни як суб'єкта суспільного договору й носія суверенітету, і відповідно без цього неможлива охорона громадян держави. Суть терміну передбачає також охорону інформаційної інфраструктури, яка забезпечується програмними, фізико-технічними способами дотримання охорони наукових розроблень і ноу-хау. Отже, під національною безпекою у цифровому вимірі, що включає гарантування і реалізацію інформаційної безпеки індивіда, народу, країни, а також інфраструктури, розуміється стан охорони інформаційного простору, що забезпечує дотримання прав і законних інтересів індивіда, народу і країни в інформаційній сфері, коли забезпечуються їх охорона, виконання й можливості вдосконалення незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх небезпек [5, с. 237].

З метою забезпечення кібербезпеки наша країна повинна виконати коло заходів у зовнішньополітичній області:

– підвищення освітньої та освітньо-інформаційної роботи щодо плюсів для країни інтеграції та вступу до Європейського Союзу, вдосконалення прикладної взаємодії з Північноатлантичним альянсом, іншими міжнародними організаціями та країнами-партнерами у сфері безпеки, а також щодо результативних векторів покращення національної безпеки країни, беручи до уваги ймовірні можливості повноправного членства в Північноатлантичному альянсі;

– інтегрування в світові інформаційно-комунікаційні системи економічної раціональності та організації на підвалинах рівноправності, кіберохорони та збереження інформаційного суверенітету;

– забезпечення вчасного виявлення зовнішніх небезпек державному інформаційному суверенітету та знешкодження, в першу чергу із застосуванням технологій кібербезпеки;

– розповсюдження у міжнародному інформаційному просторі інформаційних даних, що формують позитивну репутацію нашої країни як перевіреного партнера для міждержавних відносин, а також популяризація позитивних здобутків країни;

– допомога діючим навчальним курсам із запобігання інформаційним небезпекам щодо державної і приватної інформаційної інфраструктури, а також впровадження новітніх типів таких навчальних курсів і т.д. [3, с. 141–142].

Оскільки кіберзагрози ніяк не можна лімітувати якоюсь однією сферою, це потребує від всіх зацікавлених сторін різносторонніх знань з чинниками ризику, вмінь та навичок для їх розв'язання та належних заходів для попередження кібератак ще до їх початку. Наша держава динамічно залучає головні організації до підвищення рівня знань діяльності комерційних підприємств і неприбуткових організацій інформаційної безпеки на всіх рівнях. Налагоджено діяльність підрозділу CERT-UA – Державного центру захисту інформаційно-телекомунікаційних систем (ДЦЗ ІТС) ДССЗІ, який здійснює виявлення кіберінцидентів та реагує на них. CERT-UA на своєму сайті <https://cert.gov.ua/> презентує сприйнятливі до зламу місця стандартного периметру захисту інформаційних даних, надає поради по зменшенню ризиків, а також надає технічну допомогу в знищенні результатів кібератак. Команда CERT-UA у кооперації з іншими групами країн-членів CERT не тільки здійснює заходи з виявлення чинників та обставин кіберінцидентів у критичній інформаційній інфраструктурі, а й надає можливість мінімізувати та знешкодити загрози для приватного та іноземного секторів. Також необхідно зазначити, що Закон України «Про основні засади кібербезпеки України», серед іншого, окреслює задачі CERT-UA на рівні законодавства. Згідно норм цього Закону, CERT-UA та Центр реагування на кіберзагрози відіграватимуть координаційну роль у заходах, направлених на максимально швидку (кризову) реакцію на кібератаки та кіберінциденти, а також у введенні

контрзаходів, направлених на зменшення рівня вразливості систем зв'язку [4, с. 153].

Крокуючи до перспективного інформаційного майбутнього, на сьогоднішній день, для нашої країни актуальним буде формування єдиної гнучкої стрімкої політики держави щодо кібербезпеки, яка братиме до уваги багатоаспектність факту кібербезпеки, багатообіцяючі перспективи трансформацій інформаційного простору, особливості геополітичного становища, політико-економічного стану держави і знайде своє відображення в суспільній свідомості, а також на правовому концептуально-доктринальному рівні та на рівні результативного інформаційного законодавства, що має комплексний, упорядкований характер.

Аналізуючи вищевикладене, з точки зору науки, розумним і логічним є виокремлення дисциплінарних аспектів розуміння (політико-правового, соціологічно-психологічного, ідеологічного, технічного і т.д.) в межах цілісного широкого підходу до кібербезпеки як до складного соціально-технічного явища, як актуального глобального дослідження [6, с. 25].

Інформаційні технології стрімко увійшли в буденне життя народу, тому саме формування нової законодавчої бази актуальне для покращення регламентації і цієї сфери. Нині одним з ключових векторів такої діяльності є війна з інтернет-піратством. Тому для кібербезпеки Україна (з ціллю гарантування інформаційної охорони та супроводу) має здійснювати наступні рекомендації:

- покращення роботи національних громадських організацій та підприємств за межами країни як інформаційного супроводу політики держави;
- інформаційна, організаційно-технічна та ресурсна допомога державі національним ЗМІ, що створюють у міжнародному інформаційному просторі гарну репутацію для України;
- підтримка формування і дотримання міжнародних норм поведінки країн в інформаційному полі;
- удосконалення міждержавного співробітництва в області забезпечення інформаційної безпеки на загальнонаціональному та відомчому рівнях і т.д. [3, с. 144].

Висновки. Отже, одним з ключових сегментів національної безпеки держави є кібербезпека. Її забезпечення із застосуванням належно сформованої державної інформаційної політики в великій мірі сприяло б появі результативних досягнень у вирішенні задач в соціально-економічній, політичній, військово-політичній, військовій, та інших галузях діяльності держави. Наприклад, запровадження правильної інформаційної політики в країні може суттєво сприяти зменшенню рівня соціальної напруги і вирішення зовнішньополітичних та військових конфліктів.

Задля формування максимально відкритого інформаційного простору в нашій державі, в першу чергу, необхідно впровадити інструменти прикладного виконання конституційного права на свободу отримання достовірної, повної інформації. Правовим базисом такого інструментарію повинні стати закріплені в законодавстві України конкретні норми, умови і регламент отримання громадянами країни та інституційними структурами суспільства інформації в державновладних органах і органах місцевого самоврядування, від інших державних і недержавних юридичних осіб. Також вкрай необхідним є забезпечення прямого доступу до державних і недержавних інформаційних ресурсів.

Найбільш багатообіцяючими векторами розвитку національної системи кібербезпеки є: покращення правового базису кіберохорони об'єктів критичної інфраструктури; запровадження порядку незалежної перевірки інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури; формування галузевих пунктів реагування на інциденти кібербезпеки; вдосконалення міжнародної взаємодії в галузі забезпечення кібербезпеки; вдосконалення порядку підготовки кадрових ресурсів в галузі кібербезпеки; підвищення рівня цифровізації громадян та культури безпечного поведіння в кіберполі, запровадження систем інформаційної відповідності нормам і, в першу чергу, формування довірливих відносин між країною і народом, для якого країна є головним об'єктом надання сервісних послуг.

Список літератури:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовт. 2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 05.02.2022).
2. Стратегія кібербезпеки України. Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни: Указ Президента України від 26 серп. 2021 р. № 447 / 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 06.02.2022).

3. Гарашенко Ю. В. Державна політика у сфері кібербезпеки в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер.: «Державне управління»*. Т. 30 (69). 2019. С. 140–145.
4. Кібербезпека України: аналіз сучасного стану / Трофіменко О. Г. та ін. *Захист інформації*. Т. 21. № 3. 2019. С. 150–157.
5. Лахтадир С. Л. Кібербезпека як елемент інформаційної безпеки держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4. 2020. С. 236–239.
6. Лісовська Ю. П. Кібербезпека: ризики та заходи: навч. посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 272 с.
7. Сліпченко Т. О. Кібербезпека як складова системи захисту національної безпеки: європейський досвід. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 128–133.
8. Ткаченко О., Ткаченко К. Кіберпростір і кібербезпека: проблеми, перспективи, технології. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. Вип. 1. 2018. С. 75–86.
9. Федченко Д. І. Система забезпечення кібербезпеки: проблеми формування та ефективної діяльності. *Молодий вчений*. № 5 (2). 2018. С. 653–658.
10. Президент затвердив нову Стратегію кібербезпеки України: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3304775-prezident-zatverdiv-novu-strategiu-kiberbezpeki-ukraini.html> (дата звернення: 06.02.2022).

Gnediuk V.L. ENSURING CYBER SECURITY IN UKRAINE: ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS

The article is devoted to the study of the essence of the concept of “cybersecurity”. The vectors of research in the field of cybersecurity are considered. The study analyzes the consequences of uncontrolled distribution and use of information and cyberspace. The description of the Cyber Security Strategy of Ukraine, which was adopted in 2021 by the decree of the President of Ukraine, is given. The opportunities for cybersecurity in Ukraine that will arise as a result of the implementation of the Strategy, based on its results, in cooperation with the private sector and international organizations are listed. The Strategy, as a long-term design document, identifies the priorities of our country’s national interests in cybersecurity, existing and potential cyber threats to the vital interests of the individual, citizen, people and country in cyberspace, priority vectors, doctrinal approaches to creating and implementing state policy on security cyberspace activities, its use in the interests of human, people and country, increasing the level of productivity of the main actors in cybersecurity, especially the security and defense sector; in solving problems in cyberspace, as well as the need for budget funding sufficient for implementation of the outlined tasks and solution of the envisaged tasks, and key vectors of use of financial potential.

Organizational, legal and technical issues of cybersecurity are also outlined. Recommendations for ensuring cyber security of Ukraine in order to guarantee information protection are given. The main ones are informational, organizational-technical and resource assistance of the state to the national mass media, which create a good reputation for Ukraine in the international information space; support for the formation and observance of international norms of behavior of countries in the information field; improving interstate cooperation in the field of information security at the national and departmental levels. The most promising vectors for the development of the national cybersecurity system are improving the legal framework for cyber security of critical infrastructure; introduction of the procedure of independent verification of information security at critical infrastructure facilities; formation of sectoral cybersecurity incident response points, etc.

Key words: cyberspace, cyber attacks, cybersecurity, strategy, digitalization, information field, cyberphysical systems.

Комзюк А.Т.

Харківський національний університет внутрішніх справ

Комзюк М.А.

Харківський національний університет внутрішніх справ

Луній Є.А.

Полтавський державний медичний університет

ВИКОНАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ: НОВАЦІЇ ПРИЙНЯТОГО ЗАКОНУ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»

Метою наукової статті є визначення сутності виконання адміністративних актів, особливостей його законодавчого регулювання у зв'язку з прийняттям нового Закону «Про адміністративну процедуру». Визначено сутність виконання адміністративних актів, особливості його законодавчого регулювання у прийнятому Законі України «Про адміністративну процедуру». Проаналізовано розуміння поняття адміністративного акта в літературі та законодавстві, виділено його властивості. Виконання адміністративного акта визначено як здійснення, реалізація прийнятого рішення, яке у ньому викладено. Зазначено, що виконання адміністративного акта можливе у різноманітних формах. Виділено кілька можливих видів (способів) виконання адміністративних актів: залежно від суб'єкта його виконання, ставлення зобов'язаної особи до виконання, джерела правового регулювання виконання. Основну увагу приділено примусовому виконанню адміністративних актів, характеристиці заходів впливу, які можуть застосовуватись адміністративним органом до зобов'язаної особи, та гарантіям їх застосування. Аналіз норм Закону України «Про адміністративну процедуру» дозволяє стверджувати про кілька можливих видів (способів) виконання адміністративних актів. Перш за все, залежно від суб'єкта можливе його виконання адміністративним органом, який прийняв адміністративний акт, іншим адміністративним органом, якому акт передається на виконання (наприклад, Державною виконавчою службою), або самою особою, на користь якої адміністративний акт прийнятий. Останнє стосується випадків, коли виконання адміністративного акта не потребує додаткових дій адміністративних органів, що також можна розглядати як критерій для виділення видів виконання. Зроблено висновки, що багато положень Закону «Про адміністративну процедуру» щодо виконання адміністративних актів потребують уточнень, узгодження з іншими нормами або ж системного впорядкування. Перед адміністративістами постало завдання глибокого осмислення змісту даного Закону, його місця серед джерел адміністративного права, а також вироблення відповідних пропозицій та рекомендацій щодо його вдосконалення.

Ключові слова: адміністративна процедура, стадія, адміністративний акт, виконання, забезпечення виконання, заходи впливу.

Постановка проблеми. Концепція адміністративних актів є однією з центральних у доктрині адміністративного права, оскільки діяльність щодо їх підготовки, прийняття та виконання за великим рахунком переважно й становить зміст публічного управління. Значення цієї концепції особливо зросло з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» [1] (далі – Закон), яким врегульовано порядок розгляду адміністративних справ адміністративними органами, результатом якого і є прийняття адміністративних актів, іншими словами – загальні засади і порядок

здійснення адміністративних проваджень. Тобто можна відзначити нерозривний зв'язок категорій «адміністративний акт» і «адміністративне провадження».

Закон «Про адміністративну процедуру» має досить тривалу і складну історію розробки та прийняття. Починаючи з 90-х рр. минулого століття, практично відразу після відновлення державності України адміністративісти постійно вели мову про проблему його відсутності серед джерел адміністративного права. Коли ж ця важлива подія сталася, постала гостра необхідність

у дослідженні змісту зазначеного Закону, в тому числі питань виконання адміністративних актів та засобів його забезпечення, адже саме ця стадія завершує адміністративні провадження, завдяки чому досягається їх мета.

Стан дослідження проблеми. У вітчизняній юридичній літературі, як науковій, так і навчальній, теорія адміністративних актів отримала певну розробку. Їх загальним питанням присвячено праці В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, Т. О. Коломосьця, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, Д. М. Лук'янця, Р. С. Мельника, О. Ю. Салманової та інших вчених. Проте в них відсутнє однакове розуміння поняття адміністративних актів, недостатня увага, на нашу думку, приділялась також проблемам їх виконання. В основному дослідники зосереджувались на чинності та дії цих актів, про їх виконання практично не йшлося (як приклад можна навести кілька видань [2, с. 282–285; 3, с. 225–226]). Із прийняттям згаданого Закону це питання ще більше актуалізується.

Завданням даного дослідження є визначення сутності виконання адміністративних актів, особливостей його законодавчого регулювання у зв'язку з прийняттям нового Закону «Про адміністративну процедуру».

Виклад основного матеріалу. Публічне управління, як зазначалось, здійснюється шляхом прийняття та реалізації відповідних рішень, переважна більшість яких є адміністративними актами. Варто звернути увагу на той факт, що лише з прийняттям Закону «Про адміністративну процедуру» його поняття отримало офіційне визначення, до того автори тлумачили його не однаково. Останнім часом все частіше адміністративний акт почали розуміти як підзаконне, владне, одностороннє волевиявлення, рішення органів публічної адміністрації (їх посадових осіб), яке прийняте в межах їх компетенції та містить індивідуальні приписи щодо виконання завдань і реалізації функцій цих органів, пов'язане з виникненням, зміною чи припиненням правовідносин з метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів фізичних або юридичних осіб [4, с. 175]. Подібне визначення закріплено і в ст. 2 Закону – це рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, прийняте (вчинена) адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямоване (спрямована) на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб) [1]. Як видно з цих визначень, адміністративний акт, по-перше, є або рішенням, або юри-

дично значущою дією індивідуального характеру, по-друге, його приймає (вчиняє) адміністративний орган в межах вирішення конкретної справи, тобто під час виконання владних повноважень і, по-третє, воно спрямоване на забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Саме такі властивості адміністративних актів відображено і в документах Ради Європи, зокрема Резолюції 77 (31) Комітету Міністрів Ради Європи про захист особи відносно актів адміністративних органів від 28.09.1977 р., відповідно до якої такими актами визнаються будь-які індивідуальні заходи або рішення адміністративних органів, які були прийняті в ході здійснення публічної влади і які за своїм характером безпосередньо впливають на права, свободи або інтереси осіб, як фізичних, так і юридичних [6, с. 460], а також у законодавстві зарубіжних країн (наприклад, Закон про адміністративну процедуру ФРН адміністративним актом визнає будь-яке розпорядження, рішення або інший суверенний захід, який приймає орган влади для врегулювання окремого випадку у сфері публічного права і який має безпосередню, спрямовану назовні правову дію [6, с. 206]). Отже, можна визнати, що норми українського Закону щодо розуміння адміністративного акта цілком відповідають зарубіжному досвіду.

Зазначений Закон дуже детально врегулював усі питання, які стосуються підготовки та прийняття адміністративних актів в ході адміністративного провадження на відповідних його стадіях. Не акцентуючи увагу на розумінні поняття та видів цих стадій, зазначимо, що завершальною завжди визнається виконання прийнятого рішення, тобто адміністративного акта. Ця стадія у провадженні є також вирішальною, адже виконання зазначеного акта означає досягнення мети провадження, яка, як зазначалося, полягає у забезпеченні реалізації прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Без досягнення цієї мети вся діяльність адміністративного органу буде безрезультатною, тобто марною.

Адміністративний акт як офіційний документ (мова буде йти саме про оформлені рішення, оскільки юридично значуща дія як вид адміністративного акта виконується в момент її вчинення) має загальнообов'язковий характер, тобто він має бути виконаний. Про обов'язковість виконання адміністративного акта йдеться відразу у двох статтях Закону, 92-й і 93-й, проте визначення поняття виконання у них відсутнє. У загальносемантичному розумінні «виконання» означає здійс-

снення чого-небудь, реалізацію завдання, задуму і т. ін. [7]. Отже, виконання адміністративного акта полягає у здійсненні, реалізації прийнятого рішення, яке у ньому викладено.

Перш ніж говорити про порядок виконання адміністративного акта, необхідно наголосити, що виконанню підлягає тільки акт, який набрав чинності. Саме з дня набрання ним чинності адміністративний акт є обов'язковим до виконання, що передбачено ч.1 ст. 92 Закону. У зв'язку з цим важливим є визначення його конкретного моменту. Тому у Законі чинності та припиненню дії адміністративного акта присвячено спеціальну главу, а ст. 74 має назву «Набрання чинності адміністративним актом», у якій встановлено, що він набирає чинності стосовно учасника адміністративного провадження з дня доведення його до відома відповідної особи, якщо інший строк набрання ним чинності не передбачено законом або самим адміністративним актом [1]. У цій главі встановлено також детальний порядок доведення адміністративного акта до відома особи, його дії та втрати ним чинності. В той же час в ній варто було б також встановити правило, що у випадку втрати чинності адміністративним актом, виконання якого не закінчено, його виконання припиняється з відшкодуванням всіх витрат, понесених особою під час вже виконаних дій.

Варто зазначити, що виконання адміністративного акта можливе у різноманітних формах, воно не завжди означає вчинення якихось спеціальних дій з боку адміністративних органів, що відображено у ст. 92 Закону, адже це залежить від змісту акта, тобто того, яке саме рішення в ньому відображено. Маються на увазі види адміністративних актів з урахуванням їх правових наслідків – правоповноважувальні (наприклад, видача ліцензії на здійснення певного виду діяльності тощо), зобов'язальні (припис контролюючого органу про необхідність усунення порушень певних правил, вимога вчинити певні дії, наприклад, поліцейський уповноважений вимагати від особи (осіб) залишити визначене місце на певний строк або заборонити чи обмежити особам доступ до визначеної території або об'єктів, якщо це необхідно для забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони життя і здоров'я людей [8]), заборонні (заборона Державною прикордонною службою України іноземцю в'їзду в Україну) й такі, що містять відмову (відмова у наданні певного дозволу тощо, наприклад, відмова органу Національної поліції у наданні дозволу на придбання зброї у зв'язку

з невідповідністю особи встановленим вимогам) [5, с. 279; 3, с. 221].

У зв'язку з цим можна стверджувати, що стадія виконання адміністративного акта у розумінні здійснення адміністративним органом певних спеціальних дій в адміністративному провадженні не є обов'язковою, адже у визначенні поняття цього провадження в ст. 2 Закону йдеться про те, що воно завершується прийняттям адміністративного акта і лише в необхідних випадках – також його виконанням.

Аналіз норм Закону дозволяє стверджувати про кілька можливих видів (способів) виконання адміністративних актів. Перш за все, залежно від суб'єкта можливе його виконання адміністративним органом, який прийняв адміністративний акт, іншим адміністративним органом, якому акт передається на виконання (наприклад, Державною виконавчою службою), або самою особою, на користь якої адміністративний акт прийнятий. Останнє стосується випадків, коли виконання адміністративного акта не потребує додаткових дій адміністративних органів, що також можна розглядати як критерій для виділення видів виконання.

Водночас варто звернути увагу на логіку розміщення та зміст статей у Розділі VIII Закону, присвяченому виконанню адміністративних актів. Незрозуміло, чому статтю, яка визначає суб'єкта, тобто орган виконання, не поміщено перед статтею 92, що має назву «Звернення до виконання адміністративного акта», або відразу після неї, адже у цьому розділі практично йдеться про дії саме цього органу? Не зовсім коректною є також назва згаданої ст. 92 Закону, оскільки власне про звернення акта до виконання в ній взагалі нічого не сказано, вона встановлює правило про обов'язковість виконання адміністративного акта, тому саме так і має називатись. Але у Законі цю назву має наступна стаття – 93-я, у якій насправді мова йде про примусове виконання адміністративного акта та його засоби, відтак і назва має йому відповідати. Примусовому виконанню адміністративних актів у Законі приділено найбільше уваги, на ньому варто зупинитися детальніше.

Зрозуміло, що примусовий порядок виконання адміністративних актів застосовується, задіюється тоді, коли акт не виконано добровільно. Можна стверджувати, що у цьому випадку адміністративний орган використовує владний «ресурс» для забезпечення реального виконання свого рішення. Зарубіжні автори зазначають навіть, що виконання адміністративних актів є законною формою адміністративного

примусу [9]. Це справедливо саме щодо випадків ухилення особи від виконання адміністративного акта.

Порядок примусового виконання адміністративних актів, визначений Законом «Про адміністративну процедуру», можна назвати загальним, оскільки у конкретних адміністративних провадженнях такий порядок визначається власними правовими джерелами (джерело правового регулювання виконання – це ще один критерій для виділення його видів). Наприклад, примусове виконання постанов про накладення адміністративних стягнень детально врегульовано Кодексом України про адміністративні правопорушення [10], у якому цьому питанню присвячено спеціальний розділ.

Крім того, у ст. 93 Закону «Про адміністративну процедуру» встановлено, що він не регулює примусове виконання адміністративного акта, якщо воно здійснюється в порядку, визначеному Законом «Про виконавче провадження». У ст. 3 останнього передбачено, що відповідно до нього підлягають примусовому виконанню, зокрема рішення на підставі таких виконавчих документів як виконавчі написи нотаріусів; посвідчення комісій по трудових спорах, що видаються на підставі відповідних рішень таких комісій; постанови органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, у випадках, передбачених законом; рішення інших державних органів та Національного банку України, які законом визнані виконавчими документами; рішення (постанови) суб'єктів державного фінансового моніторингу (їх уповноважених посадових осіб), якщо їх виконання за законом покладено на органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень, тощо [11].

Примусове виконання адміністративних актів відповідно до Закону «Про адміністративну процедуру» передбачає застосування адміністративним органом до особи заходів впливу, передбачених ст. 93: 1) вчинення дій за рахунок зобов'язаної особи – адресата адміністративного акта іншою особою; 2) накладення грошового стягнення; 3) безпосереднього впливу, що здійснюється з підстав та у порядку, визначених законом [1]. Такі заходи для науки адміністративного права досі були невідомими, тому вони потребують окремого детального дослідження, яке в межах однієї статті здійснити нереально. Наразі з'ясуємо їх зміст у загальних рисах.

Варто нагадати, що про подібні заходи, які широко використовуються у європейських країнах і які в Україні мають прийти на зміну інсти-

туту адміністративного примусу, свого часу писали І. Коліушко та О. Банчук, які запропонували звужити зміст адміністративного примусу лише до процедури примусового виконання адміністративних актів [12]. В цілому підтримуючи таку позицію, все ж зовсім відмовлятися від інституту адміністративного примусу навряд чи доцільно [13], тим більше, що запропоновані способи забезпечення виконання в законодавстві практично не врегульовано. Як далі буде показано, прийняттям Закону «Про адміністративну процедуру» виправити ситуацію поки не вдалося.

Отже, першим заходом забезпечення примусового виконання адміністративних актів названо виконання дій за рахунок зобов'язаної особи. Щодо нього ст. 95 Закону передбачає, що у разі якщо передбачене адміністративним актом зобов'язання не виконується зобов'язаною особою – адресатом адміністративного акта, але його виконання може забезпечити інша особа, орган виконання може доручити такій особі виконання зазначеної дії за рахунок зобов'язаної особи. Адміністративний орган має також право, якщо це можливо, самостійно виконати дію, передбачену адміністративним актом, за рахунок зобов'язаної особи. У такому випадку цей орган має право вимагати від зобов'язаної особи відшкодування у повному обсязі витрат, пов'язаних із самостійним виконанням ним адміністративного акта [1]. Проблемою практичної реалізації такого заходу варто визнати те, що в адміністративному законодавстві практично відсутні норми, які б передбачали повноваження суб'єктів публічної адміністрації самостійно приймати подібні рішення, оскільки мова переважно йде про обмеження майнових прав осіб, що є прерогативою судів. Наприклад, загальновідомі рішення про знесення об'єкта самовільного будівництва за рахунок забудовника приймаються у судовому порядку, вони не є адміністративними актами.

Другим заходом є «грошове стягнення», яке вже через саму цю назву викликає запитання. У вітчизняному законодавстві цим терміном позначається один із заходів забезпечення кримінального провадження. Як уявляється, термінологію кримінального процесу в адміністративних провадженнях використовувати недоцільно. У різних законах для позначення грошового стягнення використовуються конкретні назви – «штраф», «пеня». Наприклад, згаданий Закон «Про виконавче провадження» за невиконання без поважних причин у встановлений виконавцем строк рішення, що зобов'язує боржника виконати певні

дії, передбачає застосування саме штрафу. Останнім часом обговорюється питання про запровадження використання у законодавстві терміна «астрент» – різновиду грошового штрафу, який встановлюється судом у разі невиконання рішення суду та стягується на користь стягувача (позивача), причому мова йде про забезпечення виконання не тільки судових рішень [14; 15]. Відтак ніщо не заважало і в Законі «Про адміністративну процедуру» назвати грошове стягнення зрозумілим терміном «штраф».

Стаття 96 Закону визначає умови (підстави), розміри та порядок застосування грошового стягнення. Воно призначається адміністративним органом у разі якщо адміністративний акт не виконано зобов'язаною особою – адресатом адміністративного акта у встановлений строк і передбачена таким актом дія не може бути виконана іншою особою. Розмір грошового стягнення встановлено у відповідній кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з диференціацією для фізичних і юридичних осіб, хоча логіку встановлення саме таких точних розмірів оцінити важко. Для юридичних осіб максимальний розмір стягнення передбачено близько 30 тис. грн., за повторне невиконання акта він може бути збільшений удвічі. Варто відзначити також досить широкий діапазон можливого впливу: різниця між мінімальним і максимальним розмірами стягнення для фізичних осіб становить майже 8 тис. грн., а для юридичних осіб – понад 27 тис., відповідно у разі повторного невиконання ця різниця подвоюється. Щодо порядку застосування грошового стягнення у ст. 96 Закону передбачено, що адміністративний орган виносить постанову про його накладення. Питання про застосування грошового стягнення вирішується в порядку розгляду і вирішення справи у письмовому адміністративному провадженні. Постанова є виконавчим документом і підлягає примусовому виконанню у порядку, встановленому законодавством про виконавче провадження [1].

Водночас Закон не врегулював важливе питання про обставини, які адміністративний орган має врахувати під час обрання конкретного розміру грошового стягнення. У законодавстві про адміністративні правопорушення, наприклад, таким обставинам присвячено досить багато уваги, їх врахування дозволяє обрати розмір адміністративного стягнення, яке максимально відповідає характеру правопорушення та особі порушника. Зважаючи на значну відмінність у мінімальних і максимальних розмірах

грошового стягнення, визначення таких правил у Законі «Про адміністративну процедуру» також є об'єктивно необхідним.

Крім того, сумніви викликає надання всім без винятку адміністративним органам права на застосування грошового стягнення, адже ними визнаються всі органи виконавчої влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, інші суб'єкти, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації (ст. 2 Закону) [1]. На нашу думку, види таких органів і посадових осіб має бути чітко визначено, а ще краще доповнити спеціальною нормою Кодексу про адміністративні правопорушення, в якій і врегулювати цю відповідальність.

Третім заходом впливу Закон називає безпосередній вплив, проте ні у ньому, ні в інших законах це поняття не розкривається, відтак що під ним розуміти, залишається загадкою. У чинному законодавстві та в теорії адміністративного права відомі терміни «спеціальні заходи припинення» та «заходи поліцейського примусу», застосування яких передбачає безпосередній фізичний вплив на особу порушника, але невідомо, чи можна їх ототожнювати. Тому потребує роз'яснення положення ст. 97, які повноваження адміністративному органу мають на увазі.

Закон встановлює деякі гарантії застосування зазначених заходів впливу, зокрема захід з повинен відповідати меті, з якою забезпечується виконання адміністративного акта. Відповідно до ст. 93 він обирається таким чином, щоб шкода для зобов'язаної особи та для суспільства була мінімальною. Стаття 97 передбачає вручення зобов'язаній особі письмового попередження про їх застосування у порядку, встановленому для доведення адміністративних актів до відома. Таке попередження має містити строк для виконання відповідного зобов'язання, протягом якого особа може виконати його добровільно; кошторис витрат, які будуть стягнуті із зобов'язаної особи у разі невиконання адміністративного акта у добровільному порядку; види заходів впливу, які можуть бути застосовані [1].

До гарантій належить також врегулювання адміністративного порядку оскарження застосування заходів впливу. Відповідно до ст. 100 Закону скаргу щодо рішення про застосування заходу (заходів) впливу може подати зобов'язана особа протягом п'яти робочих днів з дня доведення до її відома цього рішення адміністративного органу, що зупиняє виконання заходу впливу до завершення

розгляду скарги по суті. При цьому подання скарги обмежено виключно питаннями щодо часу, місця або виду заходу впливу. Якому саме органу подається скарга, Закон не визначає. За загальним правилом, яке закріплено також у ст. 79 Закону, це має бути орган, вищий в порядку підпорядкування щодо органу, чиє рішення оскаржується. Проте це правило варто було відобразити також у ст. 100. Орган розгляду скарги приймає рішення щодо неї протягом десяти календарних днів з дня отримання. Звичайно, не виключається і судовий порядок оскарження застосування заходу впливу, проте даний Закон його не визначає, це є предметом регулювання іншого законодавства.

Не зовсім зрозумілим є зміст ст. 99 Закону, у якій ідеться про можливе застосування відповідними правоохоронними органами (залишається загадкою, хто з них є відповідним) примусових заходів з метою подолання опору зобов'язаної особи, а також забезпечення публічної безпеки та порядку під час застосування заходів впливу. Ні поняття цих заходів, ні їх види Закон не визначає. Як уявляється, варто було просто зазначити про залучення в разі необхідності Національної поліції до забезпечення примусового виконання адміністративних актів. Наприклад, у Законі «Про виконавче провадження» йдеться про здійснення примусового виконання окремих рішень саме за участю працівників поліції, а у Законі «Про Національну поліцію» закріплено повноваження поліцейських щодо такої участі.

Виконання адміністративних актів у певних випадках може бути зупинено (припинено) або ж відкладено. Перше можливе у випадках оскарження акта, яке зупиняє його дію, а отже і виконання. Припиняє виконання адміністративного акта також його відкликання або визнання недійсним, що врегульовано Розділом VII Закону. Відстрочити виконання чинного адміністративного акта, згідно зі ст. 92 Закону, може адміністративний орган, який його прийняв, він може також визначити порядок виконання акта.

У ст. 99 Закону, яка, нагадаємо, називається «Застосування примусових заходів», є частина, що взагалі цих заходів не стосується, вона визначає поняття закінчення виконання адміністративного

акта. Воно завершується, якщо в результаті виконання досягнуто поставленої мети. Звісно, це положення має бути закріплено в окремій статті закону.

Наведений аналіз виконання адміністративних актів як завершальної стадії адміністративних проваджень є, звісно, досить поверховим, він стосується переважно його регулювання прийнятим Законом «Про адміністративну процедуру», хоча виконання конкретних актів врегульовано, як зазначалося, багатьма іншими нормативними актами – КпАП, Митним кодексом, численними законами тощо. Порядок співвідношення норм цих законів, їх застосування до конкретних відносин потребує ще осмислення в майбутньому. Наприклад, ст. 1 Закону «Про адміністративну процедуру» серед відносин, на які не поширюється його дія, не називає відносини, що виникають під час провадження в справах про адміністративні правопорушення, а це означає, що здійснення цього провадження, в тому числі виконання постанов про накладення адміністративних стягнень буде регулюватися не КпАП, а цим Законом, з чим важко погодитися. Отже, за час, який залишився до набрання чинності зазначеним законом має бути проведено роботу з метою усунення цих та інших згаданих проблемних питань.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що прийняття Закону «Про адміністративну процедуру» стало вагомим подією для розвитку адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, його дія буде поширюватись на всіх суб'єктів публічної адміністрації, які і здійснюють адміністративні провадження, приймають і виконують адміністративні акти, тим самим забезпечуючи реалізацію прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. В той же час проведений аналіз свідчить, що багато положень Закону щодо виконання адміністративних актів потребують уточнень, узгодження з іншими нормами або ж системного впорядкування. Відтак перед адміністративістами постало завдання глибокого осмислення змісту даного Закону, його місця серед джерел адміністративного права, а також вироблення відповідних пропозицій та рекомендацій щодо його вдосконалення.

Список літератури:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 3475. *Офіційний вісник України*. № 49. Ст. 2675.
2. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р. С. Мельника. К.: Ваіте, 2014. 376 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузь-

менко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

4. Салманова О. Ю. Правові акти в управлінській діяльності Національної поліції України : дис. ... докт. юрид. наук / 12.00.07. Х., 2016. 455 с.

5. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.

6. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / Автор-упорядник В. П. Тимошук. К.: Факт, 2003. 496 с.

7. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/vykonuvaty>

8. Про Національну поліцію : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

9. Saez S., José A. The administrative acts enforcement in the Spanish law. URL: https://www.scielo.org.mx/scielo.php?pid=S0041-86332016000100009&script=sci_abstract&tlng=en

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

11. Про виконавче провадження : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

12. Коліушко І., Банчук О. Поняття адміністративного примусу потребує ґрунтовного переосмислення. *Право України*. 2010. № 4. С. 307–313.

13. Комзюк А. Т. Інститут адміністративного примусу в умовах формування нової доктрини адміністративного права. *Сучасна адміністративно-правова доктрина захисту прав людини* : тези доп. та наук. повідомл. учасн.. наук.-практ. конф., м. Харків, 17-18 квіт. 2015 року. Х. : Право, 2015. с. 64–68.

14. Астрент – судова неустойка, яка з'явиться в новому ЦК. Пояснює Стефанчук. URL: <https://pravo.ua/astrent-sudova-neustojka-jaka-z-javitsja-u-novomu-ck/>

15. Авторгов А. Астрентом по боржниках <https://www.avtorgov.com/?p=737>

Komziuk A.T., Komziuk M.A., Lypii E.A. EXECUTION OF ADMINISTRATIVE ACTS: INNOVATIONS OF THE ADOPTED LAW «ON ADMINISTRATIVE PROCEDURE»

The purpose of the scientific article is to determine the essence of the implementation of administrative acts, the peculiarities of its legislative regulation in connection with the adoption of the new Law «On Administrative Procedure». The essence of the execution of administrative acts, the peculiarities of its legislative regulation in the adopted Law of Ukraine “On Administrative Procedure” are determined. The understanding of the concept of administrative act in the literature and legislation is analyzed, its properties are highlighted: firstly, it is either a decision or a legally significant action of an individual nature, secondly, it is adopted (committed) by an administrative body within the framework of solving a specific case, that is, in the exercise of power and, thirdly, it is aimed at ensuring the realization of the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities. The execution of an administrative act is defined as the implementation of the decision made, which is set out in it. It is noted that the execution of an administrative act is possible in various forms, it does not always mean the commission of any special actions by administrative bodies, because it depends on the content of the act, that is, what kind of decision is reflected in it. Several possible types (ways) of execution of administrative acts are distinguished: depending on the subject of its execution, the attitude of the obliged person to execution, the source of legal regulation of execution. The main attention is paid to the enforcement of administrative acts, the characteristics of measures of influence that can be applied by the administrative body to the obliged person, and guarantees of their application. The analysis of the norms of the Law of Ukraine “On Administrative Procedure” allows us to state several possible types (methods) of execution of administrative acts. First of all, depending on the subject, it may be executed by the administrative body that adopted the administrative act, by another administrative body to which the act is transferred for execution (for example, the State Executive Service), or by the person in whose favor the administrative act was adopted. The latter applies to cases when the implementation of an administrative act does not require additional actions of administrative bodies, which can also be considered as a criterion for selecting types of implementation. It is concluded that the adoption of the Law “On Administrative Procedure” was a significant event for the development of administrative and legal regulation of public relations. At the same time, many provisions of the Law on the execution of administrative acts require clarification, harmonization with other norms or systematic streamlining. Therefore, administrative law scholars are faced with the task of deeply understanding the content of this Law, its place among the sources of administrative law, as well as developing appropriate proposals and recommendations for its improvement.

Key words: administrative procedure, stage, administrative act, execution, enforcement, measures of influence.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/07>**Роянова І.В.**

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Хільченко А.А.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ КОРЕЙСЬКОЇ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті розглянуто роль Корейської війни 1950–1953 років в історії міжнародного права, її наслідки для альянсів та окремих країн. Зазначено, що ця війна є фактом протистояння сил двох протилежних блоків – Комуністичних сил та сил ООН. Підкреслено, що Корейська війна була одним із прикладів запобігання поширенню світом комунізму та усталенню ідеології СССР в регіонах світу. Встановлено, що результатом війни на Корейському півострові стало запровадження демілітаризованої зони, що на сьогодні є найбільш охоронюваним кордоном у світі. Підкреслено, що наслідками Корейської війни 1950–1953 років є поява багатоманітних претензій щодо діяльності ООН, особливо на рахунок втручання у внутрішні справи та політику Кореї, відносно роботи Ради Безпеки, що відбувалася не від імені всіх членів ООН, а також той факт, що організація не була в змозі прийняти нейтральну сторону в конфлікті.

Основний зміст дослідження становить аналіз наслідків Корейської війни для самого півострова та Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Зокрема роль Корейської війни як каталізатора для створення структур воєнно-політичних союзів – СЕАТО та АНЗЮС. Ці два союзи утворилися через побоювання країн-членів щодо просування комуністичних настроїв у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, неможливості чинення опору поодинокі та поновлення конфлікту на Корейському півострові. Розглянуто союзи: АНЗЮС (Тихоокеанський пакт безпеки); СЕАТО (Організація Договору Південно-Східної Азії), де країнами, що були ініціаторами створення та її підписантами стали країни-члени АНЗЮС. Цей союз став нестандартною відповіддю на бажання захистити територію Південно-Східної Азії від комуністичного експансіонізму, особливо після військової агресії на Корейському півострові; Європейська спільнота з вугілля і сталі – єдина спільнота, що була об'єднана економічно та сконцентрувала спільні зусилля Європи, покращивши відносини між країнами; Європейська оборонна спільнота – ініціатива, що так і не була реалізована внаслідок відмови окремих країн-членів, що вказували на обмеження суверенітету у разі створення такої спільноти.

Ключові слова: Корейська війна, АНЗЮС, СЕАТО, Європейська спільнота з вугілля і сталі, Європейська оборонна спільнота.

Постановка проблеми. Підсумком Другої Світової війни стало утворення ООН, що була покликана забезпечувати мир і безпеку усього світу, заборонити війну як засіб вирішення спорів між державами і забезпечити стабільний розвиток усього світу. Однак, через певний проміжок часу почалась холодна війна, яка продемонструвала небажання деяких країн дотримуватися норм та принципів закріплених Статутом ООН. Як наслідок, Корейська війна стала одним із прикладів зіткнення інтересів двох блоків. І до

сьогодні, Корейський півострів є найбільш поляризованим регіоном світу. На кордоні двох країн існують постійні ризики ескалації конфлікту між Північною Кореєю та Південною Кореєю. Важливо розуміти, що Корейська війна 1950–1953 років стала однією із історичних подій, що спонукала кожна країну «обрати свою сторону», та вступити у певний альянс, для забезпечення своєї безпеки. Таким чином, постає певна необхідність у визначенні ролі цієї війни в історії міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням Корейської війни та її ролі на міжнародній арені зацікавлена велика кількість науковців, істориків, політологів та теоретиків. Зокрема, дехто з них вивчали: передумови та причини розділення Кореї та Корейської війни (Е. Бек, КД. Сік), вплив Корейської війни на тогочасну систему міжнародних відносин (А. Годлюк, В. Заїкіна), питання впливу війни 1950–1953 років на створення нових альянсів (В. Вашкевич, Б. Патерсон).

Постановка завдання. Визначення місця та ролі Корейської війни у історії міжнародного права, а саме – становлення Європейського союзу та інших союзів і об'єднань. Зазначити вплив цього конфлікту на кожен із союзів, що були створені у цей період.

Виклад основного матеріалу. Корейська війна 1950–1953 років стала продовженням холодної війни, яка розпочалася 1946 року. Цей конфлікт став одним із каталізаторів створення нових союзів, об'єднань, блоків країн та організацій. Сама ж війна на Корейському півострові була прикладом протистояння сил двох протилежних блоків, а саме, Комуністичних сил (СРСР, Китай, Північна Корея) та сил ООН (США, Південна Корея, Велика Британія та ін.) Щоб визначити вплив Корейської війни 1950–1953 років на міжнародний устрій, треба дати характеристику впливу війни на подальше врегулювання схожих конфліктів між державами за участі міжнародних організацій (міждержавних союзів) як посередників у їх вирішенні.

Ще влітку 1945 року на Берлінській (Потсдамській) конференції великих держав, вирішуючи питання Кореї, було прийнято рішення вважати 38-у паралель розмежувальною лінією військових дій американських і радянських військ в Кореї. Вже у 1948 році Сполученими Штатами було ініційовано проведення голосування за підтримки ООН за участю корейців, щоб визначити майбутнє цілого півострова. Основною причиною втручання Сполучених Штатів у Корею було бажання зробити все можливе, щоб комунізм не поширювався світом. З початку холодної війни Сполучені Штати проводили політику стримування експансії комунізму та хотіли запобігти укоріненню цієї ідеології в різних регіонах світу. Результатом такої ініціативи стало своєрідне відокремлення Півночі та утворення окремого уряду у Сеулі. Саме це і стало початком розділення єдиної Кореї та у 1950 році – війни [1].

Корейська війна 1950–1953 років фактично продовжується досі – не було підписано мирний договір, тому формально – Північна та Південна Кореї знаходяться у стані війни протягом більше 70 років. Кінцем військових дій стало перемир'я, яке «завершило» конфлікт у 1953 році, залишило півострів розділеним, як і раніше, з демілітаризованою зоною (ДМЗ), яка проходить приблизно вздовж 38-ї паралелі. Утворена демілітаризована зона, що розташована між Північною та Південною Кореєю, була запроваджена на підставі Угоди про перемир'я в Кореї від 27 липня 1953 р. У ст. 1 зазначеної угоди вона називається ще «буферною зоною», ширина якої дорівнює 2 км, що відлічуються від воєнної демаркаційної лінії. Під час Женевської конференції 1954 року прем'єр-міністр та міністр закордонних справ Китаю запропонували врегулювати ситуацію на Корейському півострові шляхом підписання мирного договору. Однак, тодішній державний секретар США Джон Фостер Даллес не був уповноважений підписувати подібні договори. Як наслідок, остаточного мирового врегулювання так і не було досягнуто. Підписане перемир'я встановило Корейську демілітаризовану зону (ДМЗ), фактично новий кордон між двома країнами, ввело в дію припинення вогню та завершило репатріацію військовополонених [2].

Демілітаризована зона на Корейському півострові є найбільш охоронюваним кордоном у світі, особливо з боку міжнародного гуманітарного права. Зона є згадкою «холоду війни», безпеку якої охороняють озброєні та готові до нападу щохвилини солдати. Цікавим є те, що Корейська війна (1950–1953) не закінчилася донині (Північна та Південна Кореї формально досі перебувають у стані війни, оскільки мирний договір після фактичного завершення Корейської війни у 1953 році так і не був підписаний.), а обидві країни пов'язані лише режимом припинення вогню. Саме цей режим фактично відображається в суворо охоронюваній ДМЗ, що відокремлює комуністичний північ від демократичного півдня. Правове регулювання ДМЗ безпосередньо здійснює угода про перемир'я. Договір, що складається з преамбули, 5 статей та 63 пунктів, визначає, що таке ДМЗ, кому дозволено і заборонено в'їжджати на її територію, які дії заборонені в межах ДМЗ (ст. 1 п. 6) тощо. Цією ж угодою також регулюється створення і правовий статус Комісії нейтральних країн із спостереження [2].

Особливу увагу варто приділити Спільній зоні безпеки (Joint Security Area. Далі – JSA), що

є «місцем зустрічі» у прикордонному селі Пханмунджом. Ця зона є тим місцем, де було укладено перемир'я, і саме тут відбуваються дипломатичні зустрічі Півночі та Півдня. До 1976 року ця територія було нейтральною, де представники будь-якої сторони володіли свободою пересування у межах JSA. Але після інциденту у 1976 році – вбивство двох американських офіцерів, було вирішено встановити розмежувальну лінію всередині Спільної зони безпеки. І це було єдиною зміною з 1953 року. З обох боків JSA ведеться постійна охорона, яка слідує за зоною як всередині, так і ззовні. Важливо зазначити, що з 1953 року було вирішено допустити до охорони не лише громадян Північної та Південної Кореї, а також представникам ООН [3].

27 липня 1953 року в Пханмунджомі нарешті було підписано перемир'я. Але Корея вже 69 років залишається розділеною нацією. У 1954 році дивізія Співдружності, яка знаходилися на території півострова, була скорочена до бригади, пізніше, у 1957 році – остаточно була виведена. На сьогоднішній день Корейська війна офіційно не закінчилася, сутички все ще відбуваються вздовж кордону протяжністю 248 км, який є найбільш мілітаризованим кордоном у світі. Як і раніше, між Північною та Південною Кореєю залишається висока напруженість та ризики ескалації конфлікту [4].

Варто зазначити, що не дивлячись на кровопролитний та руйнівний конфлікт, Корейська війна є важливим каталізатором, який пришвидшив створення нових альянсів. Якщо розглядати наслідки Корейської війни 1950–1953 років, то по-перше, війна в Кореї викликала різноманітні претензії відносно діяльності ООН. Серед яких були обвинувачення щодо втручання у внутрішні справи та політику Кореї, а також щодо роботи Ради Безпеки не від імені всіх членів ООН. Організації не вдалося прийняти нейтральну сторону в конфлікті, тож до середини 1950-х років вона майже втратила свої можливості та властивості як інструменту забезпечення міжнародної безпеки [5]. По-друге, Корейська війна призвела до конфронтаційного вектору розвитку міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні і зумовила створення там структури воєнно-політичних союзів (наприклад, СЕАТО і АНЗЮС). Тому важливо розглянути ці два союзи.

АНЗЮС. Створенню АНЗЮС (Тихоокеанський пакт безпеки) передувало укладення двосторонніх договорів між державами регіону, а саме у 1943 році було підписано окремо договір між

Австралією та Новою Зеландією, який базувався на співробітництві обох країн в контексті оборони проти Японії, цей договір отримав назву АНЗАК (Австралійський і новозеландський армійський корпус). Укладання цього договору можна вважати початком створення Тихоокеанського пакту безпеки. Договір між Сполученими Штатами, Новою Зеландією та Австралією про взаємну безпеку і відповідно створення АНЗЮС був підписаний 1 вересня 1951 року в Сан-Франциско. Взагалі, зовнішнє середовище в якому проходило створення Тихоокеанського пакту безпеки, сприяло появі цього союзу: 1949 році було створено НАТО, що невпинно укріплювало свої позиції в світі, в Азії – СРСР, та Великобританія, визнавши КНР, встановила з Китайською Народною Республікою дипломатичні відносини. У червні 1950 року розпочинається війна в Кореї, а отже діяльність Організації Об'єднаних Націй переноситься на цей регіон. В контексті цього Австралія і Нова Зеландія хотіли, за допомогою безпекового пакту з США відокремити себе від можливого втягування їх у Корейську війну.

Альянс АНЗЮС допоміг Австралії сформулювати свою зовнішню політику з 1951 року. Важливим рішенням стала домовленість, коли у лютому 1951 року міністр закордонних справ Австралії Персі Спендер під час переговорів зі своїм новозеландським колегою Фредеріком Доїджем і американським спеціальним посланником Джоном Фостером Даллесом вміло добився оборонної домовленості від неохочих Сполучених Штатів, використовуючи бажання Вашингтона отримати підпис Австралії під мирним договором з Японією, та вдячність США за допомогу Австралії в Корейській війні. На момент 29 червня 1950 року, коли Австралія прийняла рішення залучити військово-морські та повітряні підрозділи до Корейської війни, північнокорейські війська вже просунулися на південь від 38-ї паралелі, розпочавши конфлікт. В цей момент Австралія перебувала в ході переговорів із США. про те, що у майбутньому мало стати Договором АНЗУС. Для Австралії, яка з обережністю ставилась до відродження японського мілітаризму, Договір АНЗУС був «компенсацією» за прийняття Австралією мирного договору з Японією, але надання Австралією допомоги Кореї продемонструвало США, що післявоєнна Австралія готова докласти своїх зусиль та надати військові сили, за умови керівництва США [6].

Важливо зазначити, що Австралія залишалася активним учасником командування ООН під про-

водом США навіть після перемир'я, яке завершило бойові дії в 1953 році. Допомога Австралії надала можливість австралійським військовим навчатися разом з американськими та корейськими силами і продемонструвала Корейській Республіці, що країна відстоює свою цілісність та збереження миру на півострові. Але, мабуть, найбільшою вигодою для Австралії були можливість тісніше взаємодіяти з американськими силами завдяки близькості альянсу ANZUS. Це дало їй перспективу та глибше розуміння американського планування на випадок непередбачених обставин, а також дало можливість зробити свій внесок у нього. Для США роль Австралії інтерпретується як підтвердження щодо ймовірної готовності взяти на себе зобов'язання в рамках коаліції, у випадку відновлення широкомасштабних військових дій Півночі проти Півдня.

Сьогодні, унікальна структура командування ООН і окреме командування об'єднаних сил США та Республіки Корея обмежили можливості для «тристороннього» залучення альянсу, який включає збройні сили Корейської Республіки. Керівництво Південної Кореї зазначає, що альянс ANZUS надає Австралії можливості для постійної присутності на Корейському півострові в мирний час, не враховуючи її членство в командуванні ООН. Хоча Австралія має угоду про статус збройних сил зі США, однак не має окремої угоди з Республікою Корея, тому участь Австралії у сучасних навчаннях у Кореї обумовлюється домовленостями командування ООН [9].

СЕАТО. Члени АНЗІОС взяли участь у підготовці СЕАТО і ввійшли в її склад. Тож, варто розглянути і цей міжурядовий воєнний союз. У той час, коли США намагалися захищати демократичні цінності в Південній Кореї, працювала над тим, щоб вплив комунізму не поширювався на інші частини світу, Китай (таємно підтримуваний Радянським Союзом) – підтримував комуністичну політику Північної частини півострова. Корейська війна ознаменувала початок тривалої політики стримування США, а події післявоєнних років призвели до створення Організації Договору Південно-Східної Азії (СЕАТО) [12]. Організація Договору про Південно-Східну Азію (СЕАТО), регіональна оборонна організація з 1955 по 1977 роки, створена Договором про колективну оборону Південно-Східної Азії, підписаним у Манілі 8 вересня 1954 року представниками Австралії, Франції, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін, Таїланду, Сполученого Королівства та США. Договір набув чинності

19 лютого 1955 р. Пакистан вийшов з нього в 1968 р., а Франція призупинила фінансову підтримку в 1975 р. Організація провела свої останні навчання 20 лютого 1976 р. і офіційно завершила роботу 30 червня 1977 р.

Створення СЕАТО було своєрідною відповіддю на вимогу захистити територію Південно-Східної Азії від комуністичного експансіонізму, особливо у вигляді військової агресії в Кореї та Індокитаї, а також через підривну діяльність за підтримки організованих збройних сил у Малайзії та на Філіппінах. Для нашого дослідження важливим є саме Корейська війна 1950–1953 років. Саме цей конфлікт став одним із тих каталізаторів, що спонукали країни для такого об'єднання задля забезпечення своєї безпеки, та з метою кооперування сил. Загалом, метою організації було не допустити утвердження комунізму в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Також цікавим моментом є те, що договір визначав цілі союзу лише як оборонні та включав положення про самопоміч та взаємодопоміч у запобіганні та протидії підривній діяльності ззовні та співпрацю для сприяння економічному та соціальному прогресу. СЕАТО не мала постійних сил, але розраховувала на мобільну ударну силу своїх держав-членів, які брали участь у спільних військових навчаннях [11].

ЄСВС. Ще однією організацією, на яку так чи інакше вплинула Корейська війна 1950–1953 років була Європейська спільнота з вугілля і сталі. Влітку 1950 року, через початок Корейської війни в червні, яка зробила комуністичну загрозу реальною, Жан Моне, генеральний комісар Французької ради національного планування, що намагався організувати європейську оборону на наднаціональній основі, що можна порівняти з тим, що викладено в пропозиції Шумана. У той же час США звернулися до своїх союзників з проханням спланувати переозброєння Західної Німеччини. Жан Моне подав свою пропозицію Рене Плевену, прем'єр-міністру Франції та колишньому міністру оборони, який, у свою чергу, подав її до Національних зборів Франції 24 жовтня 1950 року [13].

Вторгнення північнокорейських військ до Південної Кореї, подія, яка сталася 25 червня 1950 року (менш ніж через тиждень після початку переговорів у Парижі щодо створення Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС) між країнами – Бельгією, Францією, Німеччиною, Італією, Люксембургом і Нідерландами) глибоко змінили міжнародний порядок. На європейському рівні ризик війни збільшив попит на

сталь, тимчасово усунув страх перевиробництва і, таким чином, зняв загрозу закриття менш прибуткових заводів. Це стало позитивним фактором для переговорів щодо плану Шумана, до яких була залучена велика кількість профспілок робітників і роботодавців [13]. Проголошена 9 травня 1950 року декларація Шумана, що фактично стала пропозицією щодо створення нової «наднаціональної спільноти», була втілена та реалізована ще 18 квітня 1951 року в підписаному Паризькому договорі. Саме цей договір означав створення єдиної спільноти, що була об'єднана економічно. Європейська спільнота з вугілля і сталі об'єднала Францію, ФРН, Бельгію, Нідерланди, Італію та Люксембург. Подальшим кроком, реалізованою цими країнами, було прагнення до об'єднаної безпеки, яка б могла відповідати запитам «холодної війни». Бо незастосування під час та після Корейської війни, 1950–1953 років, ядерної зброї не гарантувало аналогічну дію у світі.

ЄОС. Прагнення гарантувати власну безпеку в розпал «холодної війни» європейські країни реалізували шляхом підписання 27 травня 1952 року Договору про заснування Європейської оборонної спільноти. Ідею цього Договору Франція висловлювала ще в 1950 році, так званий План Плевена. Членами нового Співтовариства мали стати країни-члени ЄСВС, а його структура була схожа до структури організації-попередниці. Країнами-підписантами цього договору виступали ФРН, Бельгія, Нідерланди, Італія, Люксембург, у свою чергу Франція – відклала для себе ратифікацію цього договору. Внаслідок бурхливих дебатів, головним аргументом яких було обмеження суверенітету, парламент Франції не ратифікував Договір про Оборонний Союз, результатом чого стала відмова від цілої ініціативи заснування співтовариства. Через два роки, зі схожою ідеєю виступив Міністр закордонних справ Великої Британії Ентоні Еден.

Згідно з Договором, солдати ЄОС мали мати єдину військову форму, а військові частини були б перемішані з огляду на національність. Перед-

бачено було також одноосібне керівництво над 40 військовими частинами Спільноти. Пройшовши низку трансформаційних перетворень, система безпеки європейських країн була змонтована на основі Брюссельського договору, який став основою для утворення Західноєвропейського союзу. Відповідно Західноєвропейський союз відповідав за оборонну складову розвитку країн ЄС аж до набуття чинності Амстердамського договору 1999 року.

Висновки. Отже, із всього вищезазначеного матеріалу можна зробити висновок, що війна в Кореї 1950–1953 років була одним із каталізаторів, що пришвидшив процес об'єднання Європи. В цей період країни Європи намагалися об'єднатися відносно будь-яких сфер для спільного протистояння по перше, комунізму, який у період Корейської війни 1950–1953 років почав ширитися у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, та по-друге – захистити себе у «холодній війні», яка почала активно розвиватися. Звісно, неодноразовим спробам Європи об'єднатися передували й інші чинники, але Ми вважаємо, що Корейську війну треба ставити на одну із тих сходинок, що прискорила такі дії.

Всі перелічені організації загалом утворилися у відповідь на агресивну політику СРСР як на Корейському півострові, так і на інших територіях. Вони мали забезпечити високий рівень оборони і захисту країн ЄС у часи «холодної війни» від можливих дій з боку СРСР. Але, так як ЄС потребував інтеграції не тільки у військовий сфері, але й політичній складовій розвитку Європейського регіону, 10 вересня 1952 року групою країн Європейської спільноти з вугілля і сталі було розроблено проект Статуту Європейського політичного співтовариства. Як результат, 23 жовтня 1954 р. був підписаний договір про утворення Західноєвропейського Союзу (ЗЄС). Це мала би бути міжнародна організація, яка би займалася військовими справами, водночас не будучи пов'язаною з ЄСВС та з утвореним згодом Європейським економічним союзом.

Список літератури:

1. Elias Beck. "Causes of the Korean War." History Crunch - History Articles, Summaries, Biographies, Resources and More, 5 Aug. 2016, www.historycrunch.com/causes-of-the-korean-war.html#/
2. Хільченко, Анна Андріївна. «Роянова Інна Володимирівна.» МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА». (2022): 53.
3. Lee, Sinhea. A Reconciliation between North and South Korea. Diss. University of Cincinnati, 2017.
4. "Korean War | National Army Museum." Nam.ac.uk, 2017, www.nam.ac.uk/explore/korean-war
5. Заикина, В. М. «КОРЕЙСКАЯ ВОЙНА (1950–1953) И ЕЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ.» Редакционная коллегия (2021): 34.

6. McLean, David. "ANZUS origins: a reassessment." *Australian Historical Studies* 24.94 (1990): 64–82.
7. Вашкевич, В. М., and Є. О. Шевченко. «АНЗЮС–Тихоокеанський пакт безпеки: причини створення, обґрунтування фази занепаду, сучасний стан союзу.» *Гілея: науковий вісник* 83 (2014): 417–419.
8. Годлюк, А. М. «Вплив війни в Кореї (1950–1953 рр.) на тогочасну систему міжнародних відносин і трансформування європейських країн.» *Гілея: науковий вісник* 145 (1) (2019): 30–36.
9. Paterson, Bill. ANZUS, Australia and Korea. 21 Aug. 2021, asialink.unimelb.edu.au/insights/anzus,-australia-and-korea.
10. Hak-Chun, Kim, 1992 "Unification policies of South and North Korea, 1945-1991", Seoul, 677 p.
11. "Southeast Asia Treaty Organization (SEATO) | Facts & Members." *Encyclopedia Britannica*, www.britannica.com/topic/Southeast-Asia-Treaty-Organization
12. "What Was the Southeast Asia Treaty Organization?" *Study.com*, study.com/academy/lesson/what-was-the-southeast-asia-treaty-organization.html
13. "The International Context – from the Schuman Plan to the Paris Treaty (1950–1952) – CVCE Website." www.cvce.eu, www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/5cc6b004-33b7-4e44-b6db-f5f9e6c01023/4ca73b5a-ddc0-48c6-8a50-0cbd109a7acb. Accessed 2 Nov. 2022
14. Історія Європейської спільноти (1945–1957). 12 Sept. 2021, [www.wiki.uk-ua.nina.az/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B8_\(1945%E2%80%931957\).html](http://www.wiki.uk-ua.nina.az/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B8_(1945%E2%80%931957).html). Accessed 2 Nov. 2022.
15. Eckert, Carter J., et al. *Korea, old and new: a history*. Harvard University Press, 1990.
16. Сік, Кан Ден. «Проблема роз'єднання Кореї в історичній ретроспективі.» *Політичний менеджмент* (2008).

Roianova I.V., Khilchenko A.A. THE ROLE OF THE KOREAN WAR IN THE HISTORY OF INTERNATIONAL LAW

The article examines the role of the Korean War of 1950-1953 in the history of international law, and its consequences for alliances and individual countries. It is noted that this war is a fact of confrontation between the forces of two opposing blocs – Communist forces and UN forces. It is emphasized that the Korean War was one of the examples of preventing the spread of communism in the world and the establishment of the ideology of the USSR in the regions of the world. It has been established that the result of the war on the Korean Peninsula was the establishment of a demilitarized zone, which today is the most guarded border in the world. It is emphasized that the consequences of the Korean War of 1950–1953 are the appearance of multifaceted claims against the activities of the UN, especially at the expense of interference in the internal affairs and politics of Korea, regarding the work of the Security Council, which did not take place on behalf of all UN members, as well as the fact that the organization was unable to take a neutral side in the conflict.

The main content of the study is the analysis of the consequences of the Korean War for the peninsula itself and the Asia-Pacific region. In particular, the role of the Korean War as a catalyst for the creation of structures of military and political alliances – SEATO and ANZUS. These two alliances were formed due to member countries' fears about the promotion of communist sentiment in the Asia-Pacific region, the impossibility of resisting alone, and the renewal of conflict on the Korean Peninsula. Unions considered: ANZUS (Pacific Security Pact); SEATO (South-East Asia Treaty Organization), where the countries that initiated its creation and its signatories became the member countries of ANZUS. This alliance was a non-standard response to the desire to protect the territory of Southeast Asia from communist expansionism, especially after military aggression on the Korean peninsula; The European Coal and Steel Community is the only community that was united economically and concentrated the joint efforts of Europe, improving relations between countries; The European Defense Community is an initiative that was never implemented due to the refusal of individual member states, which indicated the limitation of sovereignty in the event of the creation of such a community.

Key words: Korean War, ANZUS, SEATO, European Coal and Steel Community, European Defense Community.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 342.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/08>**Анохін А.М.**

Запорізький національний університет

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ДТП

Наукова публікація присвячена дослідженню питання міжнародно-правового регулювання профілактики та запобігання дорожньо-транспортним пригодам.

Зазначається, що перша спроба уніфікації правил дорожнього руху на міжнародному рівні відбулась на початку XX століття, коли спостерігався стрімкий розвиток автомобільного транспорту та виникає об'єктивна потреба у врегулюванні дорожнього руху, включаючи рух на автомобільних дорогах міжнародного значення.

Аналізується подальший розвиток міжнародно-правового регулювання окремих питань забезпечення безпеки дорожнього руху, профілактики та запобігання ДТП.

Підкреслюється імперативний характер положень ст. 9 Конституції України та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», згідно з якими чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а також положення ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», згідно з яким «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

Окрему увагу сконцентровано на необхідності дотримання Україною положень Глави 7 «Транспорт» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Сформульовано висновок про необхідність подальшої адаптації національного законодавства у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху до принципів та норм права ЄС, що є умовою набуття Україною повноправного членства в ЄС.

Ключові слова: міжнародно-правове регулювання, безпека дорожнього руху, правила, стандарти, дорожньо-транспортна пригода, правопорушення, профілактика, запобігання, безпека, адаптація.

Вступ. Сучасний світ розвивається в умовах глобалізації, коли все більшого значення для кожної людини та суспільства в цілому набувають міжнародні стандарти та принципи життєдіяльності, включаючи правове регулювання суспільних відносин. Україна зробила свій геополітичний вибір, тому одним із основних завдань органів публічної адміністрації є адаптація національного законодавства до норм та принципів права ЄС, включаючи правове регулювання транспортної системи та механізм забезпечення безпеки дорожнього руху.

На національному рівні основні напрями удосконалення правового регулювання забезпечення

безпеки дорожнього руху визначені в Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України, а також в Плані заходів щодо її реалізації.

Водночас, негативна статистика щодо кількості ДТП на дорогах України свідчить про актуальність та необхідність удосконалення національного механізму профілактики та запобігання ДТП з урахуванням міжнародних стандартів у даній сфері суспільних відносин.

Вищезазначеним обґрунтовується актуальність та необхідність дослідження міжнародно-право-

вого регулювання профілактики та запобігання ДТП з метою удосконалення національної системи забезпечення безпеки дорожнього руху.

Різні аспекти профілактики та розслідування дорожньо-транспортних пригод, а також проблемні питання забезпечення безпеки дорожнього руху досліджували у своїх працях такі відомі науковці як С. Бутник, В. Введенська, С. Гусаров, М. Долгополова, М. Лазаренко, А. Філіппов та інші відомі фахівці.

Загальній характеристиці адміністративно-правових та інших засобів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні присвятили свою роботу В. Сокурєнко та А. Стрижак. Окремі адміністративно-правові засоби забезпечення безпеки дорожнього руху дослідила О. Салманова.

Зарубіжний досвід забезпечення безпеки дорожнього руху досліджували І. Горбачева, Д. Козар, О. Шумейко та інші відомі науковці.

Порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення, у тому числі у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, є предметом дослідження таких відомих вчених-адміністративістів як В. Бевзенко, М. Віхляєв, П. Діхтієвський, В. Доненко, Т. Коломєєць, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Кузьменко, П. Лютіков, Р. Мельник, Д. Приймаченко, С. Стеценко, А. Школик та інших науковців.

Проте, аналізу міжнародно-правового регулювання забезпечення безпеки дорожнього руху, профілактики та запобігання ДТП приділена недостатня увага, що актуалізує проведення даного дослідження.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є аналіз міжнародно-правових норм, якими врегульовано питання забезпечення безпеки дорожнього руху, профілактики та запобігання ДТП.

Методологія даної публікації ґрунтується на поєднанні філософських (діалектика та метафізика), загальнонаукових (прийоми логічного методу, метод порівняння, прийоми соціологічного методу, системний та структурно-функціональний методи) та спеціально-юридичних методів дослідження (методи юридичної логіки та юридичної статистики, формально-юридичний метод або метод юридичної догматики та метод юридичного моделювання). Враховуючи тему дослідження більшою мірою застосовується методологія порівняльного правознавства (компаративістики).

Результати дослідження. Починаючи дослідження міжнародно-правового регулювання

профілактики та запобігання ДТП слід наголосити на тому, що в Конституції України та Законі України «Про міжнародні договори України» чітко зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України») [1].

Крім того, імперативним є положення ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», згідно з яким якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [2].

Таким чином, в національній правовій системі офіційно встановлено примат, верховенство міжнародного права над національним, за умови, що відповідні норми міжнародного права визнані, ратифіковані Верховною Радою України як єдиним законодавчим органом держави.

Не менш важливо дослідити історію становлення та розвитку міжнародно-правового регулювання дорожнього руху в цілому, та окремих питань профілактики та запобігання ДТП.

Так, ще у 1909 році була здійснена перша спроба уніфікації правил дорожнього руху на міжнародному рівні шляхом прийняття угоди, що мала назву «Міжнародна конвенція стосовно переміщення автомобілів». Конвенція складалася з 15 статей і містила перелік обов'язкових вимог до автомобіля, водія, порядку обгону, уніфікувала чотири міжнародних попереджувальних знаки «Перехрестя», «Віраж», «Переїзд рейок» тощо) і рекомендувала їх встановлення на відстані близько 250 м до перешкоди. Також була закріплена форма міжнародного водійського посвідчення (міжнародне дорожнє свідоцтво для тимчасового пересування за кордоном).

Кінець XIX – початок XX століття на території Європи, у тому числі сучасної України, характеризується розвитком міжнародно-правових відносин у сфері безпеки дорожнього руху, появою розвиненої системи організації міських перевезень, контролю за дорожнім рухом, а також страхуванням транспортних засобів їх власниками.

Також на початку XX століття на вулицях і дорогах великих міст з'являється ще більше видів транспортних засобів, зокрема гужових повозок, мотоциклів, автомобілів та трамваїв. Проте адміністративно-правовий статус нових

учасників дорожнього руху не був регламентованим [3, с. 187].

Таким чином, саме міжнародно-правові акти, якими було врегульовано організацію дорожнього руху, були покладені в основу національного законодавства.

Першим нормативно-правовим актом, що мав істотне значення для закріплення адміністративно-правового статусу учасників дорожнього руху стала «Міжнародна конвенція щодо автомобільного руху» 1926 року (м. Париж). Конвенція містила докладні вимоги до обладнання автомобілів, що беруть участь у міжнародному русі, а також спеціальні положення про форму, розміри дорожніх знаків і місця їх установки. Вперше була введена трикутна форма для попереджувальних знаків. До вже прийнятих раніше знаків було додано два нових: «Залізничний переїзд» та «Зупинка обов'язкова» [3, с. 187–188].

Затверджені нормативи щодо обладнання автомобілів та положення про форму, розміри дорожніх знаків мали універсальний характер, тому у всіх цивілізованих державах відбувалась їх імплементація в національне законодавство.

У 1931 році у Женеві на черговій конференції з безпеки дорожнього руху була прийнята «Конвенція про введення одноманітності в сигналізацію на дорогах», яка розширила номенклатуру дорожніх знаків до 26 і розділила їх на три групи: попереджувальні, наказові, вказівні. Слід зазначити, що у 1933 році в СРСР були затверджені «Правила по застосуванню в межах СРСР Міжнародної конвенції щодо автомобільного руху». У цих Правилах викладена сутність Паризької конвенції щодо автомобільного руху 1926 року і Женевської конвенції про введення одноманітності в сигналізацію на дорогах 1931 року, а в додатку Правил містилися «Основні правила їзди на автомобілях і мотоциклах в межах СРСР» [3, с. 188].

Отже, попри свою політичну, а відповідно і правову відокремленість від цивілізованого світу, радянська влада було змушена прийняти міжнародні стандарти у сфері забезпечення дорожнього руху та імплементувати їх в національні законодавства союзних республік. Це було обумовлено об'єктивною потребою регулювання нагальних питань профілактики та запобігання ДТП в умовах зростаючого автопарку.

Важливим етапом розвитку законодавства про забезпечення безпеки на автомобільному транспорті стало прийняття Віденської Конвенції про дорожній рух від 1968 року. У вказаному доку-

менті була передбачена уніфікація національних законодавств у сфері безпеки дорожнього руху та підвищення рівня його безпеки [4, с. 97]. Конвенція стала базовим міжнародним документом, яким врегульовано міжнародний дорожній рух та встановлено вимоги до його учасників та їх документів. На нормах Конвенції в подальшому було побудоване національне законодавство щодо дорожнього руху та його безпеки: Закон України «Про дорожній рух», Правила дорожнього руху, акти законодавства щодо посвідчення водія та інші [5, с. 134.].

Таким чином, серед актуальних міжнародно-правових актів, які діють у сфері безпеки дорожнього руху, слід виділити наступні: конвенції ООН 1968 року – «Конвенція про дорожній рух» від 08.11.1968 [6] та «Конвенція про дорожні знаки і сигнали» від 08.11.1968 р. [7], Європейська Угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ) від 30.09.1957 р. [8], Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу від 09.10.1997 р. [9] та інші [10].

Крім того, Україна уклала багато двосторонніх угод у сфері забезпечення дорожнього руху. Це, наприклад, угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про міжнародні автомобільні перевезення від 18 травня 1992 р. [10; 11].

На особливу увагу серед міжнародно-правових актів, присвячених регулюванню різних аспектів безпеки дорожнього руху, заслуговує Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 [12].

Виконання даної Угоди є умовою набуття Україною повноправного членства в ЄС, тому дотримання та виконання Україною положень Глави 7 «Транспорт» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, має пріоритетне значення для національних органів публічної адміністрації, які здійснюють правове регулювання у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Так, згідно із ст. 367 Глави 7 «Транспорт» Угоди про асоціацію сторони:

– розширюють і зміцнюють співробітництво в галузі транспорту з метою сприяння розвитку стабільних транспортних систем;

– сприяють здійсненню ефективних і безпечних транспортних перевезень, а також

інтермодальності й оперативної сумісності транспортних систем;

– докладають зусиль для посилення основних транспортних зв'язків між територіями Сторін.

Таким чином, одним із основних завдань виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є забезпечення здійснення безпечних транспортних перевезень як пасажирів, так і вантажів. Безпека у даній сфері суспільних відносин безумовно є однією із ключових європейських цінностей, яка виступає критерієм для оцінки готовності кандидатів на вступ до ЄС до повної інтеграції з європейською системою безпеки на транспорті.

У відповідності до ст. 368 Угоди про асоціацію, співробітництво між Сторонами (включаючи адаптацію національного законодавства до права ЄС) має на меті сприяння реструктуризації та оновленню транспортного сектору України і поступовій гармонізації діючих стандартів та політики з існуючими в ЄС, зокрема шляхом впровадження заходів, викладених у Додатку ХХХІІ до Угоди про асоціацію, без шкоди для зобов'язань, що випливають з окремих транспортних угод, укладених між Сторонами. Реалізація зазначених заходів не суперечить правам та обов'язкам Сторін відповідно до міжнародних угод, учасниками яких вони є, або участі Сторін в міжнародних організаціях [12].

Так, згідно із Додатком ХХХІІ до Глави 7 «Транспорт» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Україна зобов'язується поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у встановлені терміни.

Зокрема, передбачено виконання Україною технічних умов, викладених у Директиві Ради № 92/6/ЄЕС від 10 лютого 1992 року про встановлення та використання пристроїв обмеження швидкості для певних категорій механічних транспортних засобів у Співтоваристві. Передбачено впровадження положень Директиви для усіх транспортних засобів, що використовуються для міжнародних вантажних перевезень, протягом 1 року, та для усіх транспортних засобів, що використовуються для міжнародних пасажирських перевезень, протягом 3 років після набрання чинності Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, а для усіх транспортних засобів, вперше зареєстрованих після 1 січня 2008 року, що використовуються для національних перевезень, протягом 4 років після набрання чинності Угодою про асоціацію [12].

Також передбачено виконання Україною:

– Директиви Ради 96/53/ЄС від 25 липня 1996 року про встановлення для певних автомо-

більних транспортних засобів, що рухаються в межах Співтовариства, максимально дозволених розмірів при національних і міжнародних перевезеннях і максимально дозволеної ваги при міжнародних перевезеннях (передбачено впровадження положень Директиви протягом 3 років з дати набрання чинності Угодою про асоціацію для транспортних засобів, зареєстрованих в ЄС, при їх русі лише міжнародною мережею доріг категорії «Е» згідно з Додатком І до Європейської угоди про міжнародні автомагістралі (УМА) від 15 листопада 1975 року);

– Директиви № 2009/40/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 6 травня 2009 року про перевірки з придатності до експлуатації автомобілів та автопричепів (передбачено впровадження положень Директиви для усіх транспортних засобів, що використовуються у міжнародних вантажних перевезеннях, протягом 1 року, для усіх транспортних засобів, що використовуються у міжнародних пасажирських перевезеннях, протягом 3 років, та для усіх інших транспортних засобів – протягом 5 років після набрання чинності Угодою про асоціацію);

– Директиви № 2008/68/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 вересня 2008 року про перевезення небезпечних вантажів наземним транспортом (передбачено впровадження положень Директиви щодо усіх перевезень небезпечних вантажів при виконанні міжнародних автомобільних перевезень протягом 1 року після набрання чинності Угодою про асоціацію, при виконанні у національному секторі автомобільних перевезень – протягом 3 років після набуття чинності Угодою про асоціацію);

– Директиви № 2002/15/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 2002 року про організацію робочого часу осіб, які здійснюють мобільну автотранспортну діяльність (передбачено впровадження положень Директиви для міжнародного транспорту протягом 3 років і для національного транспорту – протягом 5 років з дати набрання чинності цією Угодою) [12].

Крім того, згідно із ч. 2 ст. 368 Угоди про асоціацію, співробітництво також спрямовується на покращення руху пасажирів та вантажів, зростання плинності транспортних потоків між Україною, ЄС і третіми країнами регіону за рахунок усунення адміністративних, технічних, прикордонних та інших перешкод, покращення транспортної мережі та модернізації інфраструктури, зокрема на головних транспортних осях, які з'єднують Сторони. Це співробітництво включає

заходи, спрямовані на спрощення перетину кордонів [12].

В цьому контексті саме міжнародно-правове регулювання профілактики та запобігання ДТП повинно стати відправною точкою для удосконалення національного законодавства у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху на шляху до повної адаптації до права ЄС.

Згідно із Угодою про асоціацію між Україною та ЄС співробітництво між Сторонами у сфері транспорту включає обмін інформацією і спільну діяльність:

- на регіональному рівні, зокрема враховуючи та впроваджуючи прогрес, досягнутий в рамках різних регіональних транспортних домовленостей, зокрема Транспортної панелі Східного партнерства, транспортного коридору Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА), Бакинського процесу та інших транспортних ініціатив;

- на міжнародному рівні, зокрема міжнародні транспортні організації та міжнародні угоди і конвенції, ратифіковані Сторонами; в рамках різних транспортних агентств ЄС [12].

Для України як транзитної держави надзвичайно важливо розвивати транспортну інфраструктуру, ключовим компонентом якої є будівництво автодоріг з найвищим рівнем безпеки.

Так, згідно із ст. 369 Угоди про асоціацію, це співробітництво, *inter alia*, охоплює такі сфери:

- розвиток сталої національної транспортної політики, яка буде охоплювати всі види транспорту, зокрема з метою забезпечення ефективних і безпечних транспортних систем, і сприяти інтеграції ініціатив у сфері транспорту в інші напрями політики;

- розвиток галузевих стратегій на основі національної транспортної політики (зокрема нормативні вимоги щодо модернізації технічного обладнання і транспортних парків для дотримання найвищих міжнародних стандартів) щодо автомобільного, залізничного, річкового, морського та авіаційного транспорту, а також інтермодальність, враховуючи терміни й основні етапи імплементації, адміністративну відповідальність і фінансові плани;

- розвиток мультимодальної транспортної мережі, пов'язаної з Транс'європейською транспортною мережею (TEN-T), та удосконалення інфраструктурної політики з метою кращого визначення й оцінки інфраструктурних проектів щодо різних видів транспорту. Розвиток стратегій фінансування, спрямованих на утримання, усунення перешкод у пропускній здатності та розви-

ток неповної інфраструктури, а також активізацію і сприяння участі приватного сектору в транспортних проектах відповідно до Додатка XXXIII до цієї Угоди;

- приєднання до відповідних міжнародних транспортних організацій та угод, зокрема процедури забезпечення суворого застосування та ефективного виконання міжнародних транспортних угод і конвенцій;

- науково-технічне співробітництво та обмін інформацією для розвитку і удосконалення технологій в галузі транспорту, наприклад інтелектуальних транспортних систем;

- сприяння використанню інтелектуальних транспортних систем та інформаційних технологій при управлінні і використанні всіх видів транспорту, а також підтримка інтермодальності та співробітництва у використанні космічних систем і впровадженні комерційних рішень, що полегшують транспортні перевезення [12].

Таким чином, виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС має сприяти підвищенню рівня забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні до європейських стандартів, включаючи умови видачі посвідчень водія, вимоги для тестів на отримання посвідчення водія, правила стосовно умов допуску до роботи операторів автомобільних перевезень, вимоги до організації робочого часу осіб, які здійснюють мобільну автотранспортну діяльність та інші умови безпеки, а також технічні та соціальні умови.

Виконання всіх поставлених вимог в їх системній сукупності повинно створити ефективний механізм профілактики та запобігання ДТП як на національному, так і на міжнародному (загальноєвропейському) рівні.

Висновки. Проведене дослідження міжнародно-правового регулювання профілактики та запобігання ДТП дає підстави сформулювати висновок про те, що адаптація національного законодавства до принципів та норм права ЄС у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху є однією із основних умов успішності євроінтеграційних процесів та, відповідно, одним із ключових завдань органів публічної адміністрації. Як для європейського пересічного громадянина, так і для представників європейської політичної еліти питання безпеки є ключовим, тому в процесі євроінтеграції оцінюватися буде не стільки якість національного законодавства, скільки реальний стан системи забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні, кількість

ДТП, їх наслідки, ефективність розслідування та судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 124 КУпАП, що також відображається в офіційній статистиці.

Таким чином, для органів публічної адміністрації України одним із основних завдань є приведення національного законодавства у сфері профілактики та запобігання ДТП до міжнародних стандартів,

серед яких пріоритетними є європейські принципи та норми регулювання дорожнього руху.

Перспектива подальшого дослідження даної теми обумовлена необхідністю детального аналізу міжнародно-правових актів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та визначення тих положень національного законодавства, які потребують приведення у відповідність до міжнародних стандартів профілактики та запобігання ДТП.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про міжнародні договори України: Закон України 29.06.2004 № 1906-IV. Дата оновлення: 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
3. Лакійчук Я. Історико-правові засади розвитку адміністративно-правового статусу учасників дорожнього руху в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 185–190.
4. Товстуха С. Розвиток механізмів державного управління у сфері безпеки дорожнього руху ЄС. *Держ. упр. та місцеве самоврядування: зб. наук. пр.* Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 1(12). С. 96–103.
5. Скрипа Є. Розвиток правових засад забезпечення безпеки на автомобільному транспорті до набуття Україною незалежності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 131–135.
6. Конвенція про дорожній рух від 08.11.1968 р. (консолідована версія). Конвенції ООН. Відень. Дата оновлення: 26.03.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_041#Text
7. Конвенція про дорожні знаки і сигнали від 08.11.1968 р. (консолідована версія). Дата оновлення: 26.03.2006. Відень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_902#Text
8. Європейська Угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ) від 30.09.1957 р. (приєднання згідно із законом України № 1511-III від 02.03.2000). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_217#Text
9. Конвенцію про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу від 09.10.1997 р. (ратифікація від 08.04.1999 Законом України № 581-XIV). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_034#Text
10. Микулець В.Ю. Інформаційно-правове забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні: суть та значення. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 2(10). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14mvystz.pdf>
11. Про ратифікацію Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Польща про міжнародні автомобільні перевезення: Закон України від 21 вересня 2000 р. № 1977-III (дата оновлення: 12.03.2002) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_167#Text
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014. Дата оновлення: 25.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

Anokhin A.M., Pustovyi O.O. INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF THE PREVENTION OF TRAFFIC ACCIDENTS

The scientific publication is devoted to the study of the issue of international legal regulation of the prevention of traffic accidents.

It is noted that the first attempt to unify traffic rules at the international level took place at the beginning of the 20th century, when the rapid development of road transport was observed and there was an objective need to regulate road traffic, including traffic on international highways.

The further development of international legal regulation of certain issues of road safety, prevention of traffic accidents is analyzed.

The imperative nature of the provisions of Art. 9 of the Constitution of Ukraine and Part 1 of Art. 19 of the Law of Ukraine «On International Treaties of Ukraine», according to which international treaties in force, the binding consent of which has been given by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine, as well as the provisions of Part 2 of Art. 19 of the Law of Ukraine «On International Treaties of Ukraine», according to which «if an international treaty of Ukraine, which entered into force in accordance

with the established procedure, establishes different rules than those provided for in the corresponding act of the legislation of Ukraine, then the rules of the international treaty shall be applied».

Particular attention is focused on the need for Ukraine to comply with the provisions of Chapter 7 «Transport» of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand.

A conclusion was formulated on the need for further adaptation of national legislation in the field of ensuring road traffic safety to the principles and norms of European Union law, which is a condition for Ukraine's acquisition of full membership in the European Union.

Key words: *international legal regulation, traffic safety, rules, standards, traffic accident, offense, prevention, safety, adaptation.*

Повидиш В. В.

Науково-дослідний інститут публічного права

ORCID ID: 0000-0002-3908-6409

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБОРОННОГО ЗАМОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного та військового права, норм національного законодавства та новітніх позицій вчених, розкрити інформаційно-аналітичне забезпечення державного оборонного замовлення в Україні. У статті розкрито інформаційно-аналітичне забезпечення державного оборонного замовлення в Україні як комплекс організаційно-правових систематичних заходів, спрямованих на збір, обробку, аналіз та узагальнення інформаційних матеріалів з метою забезпечення ефективного планування, координації, моніторингу та контролю виконання державних оборонних замовлень, що включає використання сучасних інформаційних технологій, аналітичних методів та експертних оцінок, сприяючи ефективному управлінню в межах оборонного сектору держави. Сформовано роль інформаційно-аналітичного забезпечення державного оборонного замовлення в Україні, що полягає у захисті територіальної цілісності та суверенітету, забезпеченні прийняття обґрунтованих рішень, плануванні та координації, моніторингу та контролю, розвитку внутрішніх та зовнішніх потенціалів, забезпеченні безпеки інформації, розвитку інформаційної бази, забезпеченні ефективної комунікації, підтримці наукових досліджень, інновацій та технологічного розвитку. Зроблено висновок, що роль інформаційно-аналітичного забезпечення державного оборонного замовлення в Україні є надзвичайно важливою і включає наступні аспекти: 1. Захист територіальної цілісності та суверенітету держави: інформаційно-аналітичне забезпечення державного оборонного замовлення в Україні спрямоване на підвищення ефективності та надійності національної оборонної системи, забезпечення безпеки та суверенітету країни. 2. Забезпечення прийняття обґрунтованих рішень: інформаційно-аналітичне забезпечення надає необхідну інформацію, аналіз та оцінку, які допомагають органам військового управління приймати обґрунтовані, законні та оптимальні рішення щодо державного оборонного замовлення, з дотриманням пріоритетів, вимог та стратегічних напрямків в розвитку оборонних сил та виробництва військової техніки. 3. Планування та координація: інформаційно-аналітичне забезпечення допомагає забезпечити ефективне планування та координацію державного оборонного замовлення (визначення потреб, розподіл ресурсів, встановлення термінів виконання та взаємозв'язок між різними суб'єктами, що залучені до реалізації замовлення). 4. Моніторинг та контроль: інформаційно-аналітичне забезпечення забезпечує систематичний моніторинг та контроль виконання державного оборонного замовлення. 5. Розвиток внутрішніх та зовнішніх потенціалів: інформаційно-аналітичне забезпечення сприяє розвитку внутрішніх та зовнішніх потенціалів державного оборонного замовлення, що включає пошук та аналіз нових технологій, наукових досліджень, ринкових тенденцій та потенційних партнерів для підвищення ефективності та конкурентоспроможності оборонних програм. 6. Забезпечення безпеки інформації: розробка та застосування заходів для захисту конфіденційної, державної інформації, кібербезпеки та протидії витоку даних. 7. Розвиток інформаційної бази: інформаційно-аналітичне забезпечення сприяє розвитку інформаційної бази, яка включає дані державного оборонного замовлення (створення та управління базами даних, системами збору та аналізу інформації, а також розробку методик інформаційного моделювання та прогнозування). 8. Забезпечення ефективної комунікації: інформаційно-аналітичне забезпечення сприяє ефективній комунікації між різними суб'єктами, що залучені до реалізації державного оборонного замовлення (обмін інформацією, спільне розуміння та координацію дій, що сприяє ефективному виконанню завдань і досягненню поставлених цілей). 9. Підтримка наукових досліджень, інновацій та технологічного розвитку: інформаційно-аналітичне забезпечення забезпечує підтримку наукових досліджень та інновацій в галузі державного оборонного замовлення, сприяє технологічному розвитку в галузі державного оборонного замовлення (впровадження передових

технологій та досліджень для підвищення ефективності та конкурентоспроможності оборонних програм).

Ключові слова: адміністративний примус, метод, забезпечення, державне оборонне замовлення, механізм, контроль.

Актуальність теми. Питання забезпечення належного рівня обороноздатності України в умовах її протидії “гібридної” агресії з боку Російської Федерації (РФ) стоїть досить гостро. В зв’язку з цим, з позицій виконання завдання підвищення рівня спроможностей сил оборони країни та забезпечення раціонального витрачання бюджетних коштів ефективне функціонування та розвиток системи державних оборонних закупівель є нагальною проблемою державної ваги. В свою чергу, інформаційно-аналітичне забезпечення системи державних оборонних закупівель, як базова підсистема, відіграє вирішальну роль у організаційно-економічному механізмі системи державних оборонних закупівель загалом [7].

Огляд останніх досліджень. Сучасні правові питання забезпечення державного оборонного замовлення в Україні, крізь призму адміністративного права, розкривали у своїх роботах такі вчені як М. Баюк, Ю. Битяк, С. Галака, О. Гришуткін, Д. Журавльов, І. Залюбовська, О. Зубко, А. Колодій, Є. Красников, Ю. Кучинський, В. Пахомов, М. Перепелиця, О. Усаченко, С. Стеценко, В. Теремецький, С. Чумаченко, Є. Ярусевич та інші.

Однак, інформаційно-аналітичне забезпечення державного оборонного замовлення в Україні є актуальним науковим питанням, що в свою чергу, зумовлює необхідність нових наукових досліджень в межах симбіотичного поєднання адміністративного та військового права.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного та військового права, норм національного законодавства та новітніх позицій вчених, розкрити інформаційно-аналітичне забезпечення державного оборонного замовлення в Україні.

Виклад основних положень. Інформаційно-аналітична діяльність безсумнівно є широкою і багатогранною сферою діяльності. Вона включає в себе підбір і систематизацію фактів щодо певного питання, їх оцінку, відбір, тлумачення, чітке й продумане викладення в усній або письмовій формі. Варто зазначити, що добування необхідних матеріалів, діяльність, пов’язана з придбанням, систематизацією, перекладом і поширенням книг та документів сюди не відноситься [6, с. 15].

Для розуміння сутності інформаційно-аналітичного забезпечення в інформаційному забез-

печенні системи державного управління необхідно, передусім, опрацювати відомі теоретичні підходи до визначення цього важливого поняття, узагальнити їх та запропонувати визначення, що більш адекватно відповідає його сутності, а також обґрунтувати його роль та місце в загальній системі державного управління [2, с. 120–126].

Термін “інформаційно-аналітичне забезпечення” досить часто використовується в різних сферах діяльності держави, зокрема з питань державного управління. Загальний аналіз показує, що інформаційно-аналітичне забезпечення у складному процесі інформаційного забезпечення системи державного управління займає одне з ключових місць. Проте сьогодні відсутнє єдине розуміння цього важливого поняття, в наукових та публіцистичних статтях воно має змістову суперечливість. Як наслідок існує проблема, яка перешкоджає як розробці методологічних засад інформаційного забезпечення в системі державного управління, так і його практичній реалізації [2, с. 120–126].

Ю. О. Саричев сформував, що інформаційно-аналітичне забезпечення – комплекс заходів, що реалізує процеси створення документованих інформаційних продуктів (аналітичних документів) на основі використання статичних інформаційних ресурсів (документованих даних та інформації), проведення розрахунків, моделювання ситуацій, їх аналізу і синтезу з метою підтримки прийняття відповідних рішень на всіх рівнях державного управління [2, с. 120–126].

Під інформаційним забезпеченням Г. Литовченко розуміє такі представлення та організація інформації, які відповідатимуть потребам користувачів інформаційних систем та вимогам автоматизованої обробки даних. Під управлінням інформаційним забезпеченням розуміє наявність чітких процесів руху інформації від моменту її створення до використання, застосування систем класифікації та кодування, створення інформаційно-логічних моделей масивів інформації, управління змінами наявних інформаційних систем, рішення рутинних завдань щодо якості функціонування інформаційних систем тощо [8, с. 123–124].

Інформаційно-аналітичне забезпечення оборонної сфери України розглядається В. Сокурено як функціонально та структурно виділена,

спеціально організована діяльність суб'єктів публічного адміністрування сферою оборони, що передбачає збір, накопичення й обробку даних; пошук, аналіз та узагальнення інформації; отримання спеціальних знань, що спрямована на якісне забезпечення їх управлінської діяльності. Система інформаційного забезпечення публічного адміністрування оборонного сектору України потребує негайного удосконалення шляхом створення в системі органів публічного адміністрування у відповідній сфері спеціального структурного підрозділу, який би акумулював усю інформацію оборонного характеру та підтримував систему зв'язку з усіма зацікавленими суб'єктами та науковими інституціями [1, с. 29–30].

Вченими П. М. Сніцаренком та Ю. О. Саричевем запропоновано нове визначення інформаційно-аналітичного забезпечення (у воєнній сфері) як комплексу заходів щодо реалізації процесів створення інформаційних продуктів (аналітичних матеріалів) на основі використання статичних інформаційних ресурсів (документованих даних та інформації), отриманих за результатами моніторингу, а також шляхом проведення розрахунків, моделювання ситуацій, аналізу і синтезу даних та інформації, з метою підтримки прийняття рішень органами військового управління всіх рівнів [3, с. 87].

Відповідно, на наш погляд, інформаційно-аналітичне забезпечення державного оборонного замовлення в Україні – це комплекс організаційно-правових систематичних заходів, спрямованих на збір, обробку, аналіз та узагальнення інформаційних матеріалів з метою забезпечення ефективного планування, координації, моніторингу та контролю виконання державних оборонних замовлень, що включає використання сучасних інформаційних технологій, аналітичних методів та експертних оцінок, сприяючи ефективному управлінню в межах оборонного сектору держави.

Щодо ролі та мети інформаційно-аналітичного забезпечення, то В. Сокуренок вказав, що головною метою інформаційно-аналітичного забезпечення оборонної сфери України є всебічна науково-теоретична та інформаційна підтримка діяльності органів публічної адміністрації та громадських організацій сектору оборони на основі комплексу організаційних, дослідницьких, нормативно-правових, технічних та інших заходів [1, с. 22].

Роль інформаційно-аналітичного забезпечення полягає у виробленні аналітично обґрунтованих та документованих інформаційних продуктів, котрі надаються для прийняття управлінських

рішень, які не потребують дій в реальному масштабі часу, а його місце визначається послідовністю інформаційних процесів у загальному кібернетичному контурі державного управління, зокрема воєнною сферою. Отримані результати, за умови їх впровадження у практику, дозволяють найбільш раціонально розділити сектори відповідальності та обов'язки виконавців у єдиному контурі державного управління у воєнній сфері [3, с. 87].

Вдосконалення системи управління оборонними ресурсами та стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій потребують застосування нових підходів як до побудови інформаційних систем управління оборонними ресурсами, так і до управління їх інформаційним забезпеченням. Контроль відповідності наданої інформації до потреб користувачів є ключовою функцією управління інформаційним забезпеченням. Інша важлива функція полягає в наданні технологій, на базі яких узгоджуються інтереси всіх сторін, залучених в інформаційну діяльність. Складність управління інформаційним забезпеченням у сфері управління оборонними ресурсами визначається постійними змінами функціонального середовища, появою нових цілей і пошуку нових рішень. Зміни в функціональному середовищі потребують зміни процесів управління для забезпечення відповідності новим вимогам множини учасників, що залучені до створення і використання інформаційних ресурсів [8, с. 123–124].

Інформаційно-аналітичне забезпечення сфери оборони здійснюється через інформаційно-аналітичну діяльність – особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності. Проте для сфери оборони важливим є не стільки своєчасне ознайомлення з первинною інформацією, скільки випереджувальне виявлення проблемних ситуацій і прогноз розвитку подій. Саме необхідність передбачення, виявлення та прогноз тенденцій розвитку ситуації обумовлює застосування різних аналітичних методик опрацювання вихідної інформації. З'ясування можливих шляхів розвитку ситуації потребує не тільки узагальнення виявленої інформації, але і її оцінки [1, с. 22].

Інформаційно-аналітичне забезпечення тісно взаємодіє з моніторингом стану як з окремим видом інформаційного забезпечення в системі державного управління, його роль полягає у виробленні аналітично обґрунтованих пропозицій щодо прийняття ефективних державних управлін

ських рішень (на підставі наявних інформаційних ресурсів, що отримуються за допомогою інформаційної інфраструктури), а його місце визначається характером завдання щодо оцінки та прогнозування стану (розвитку) об'єкта (процесу) державного управління [2, с. 120–126].

Окрім того, інформаційно-технологічні нововведення в публічному адмініструванні загалом та публічному адмініструванні сферою оборони зокрема повинні мати комплексний характер, бути пов'язані з одночасним і погодженим використанням інформаційних, організаційних, правових, соціально-психологічних, кадрових, технічних і багатьох інших факторів. Усе це вимагає комплексного підходу, якісної зміни як системи роботи з інформацією, так і функціональної й організаційної структур управління, складу та структури всієї управлінської діяльності у сфері оборони. Формування сучасної інформаційно-аналітичної та програмно-технічної систем підтримки управлінських рішень надасть можливість суб'єктам публічної адміністрації сектору оборони оперативно аналізувати та оцінювати ситуацію в усіх напрямках оборонної діяльності держави. Для цього слід здійснити інтеграцію вже існуючих інформаційних систем органів публічного адміністрування сферою оборони в Україні, тобто створити єдину інформаційно-телекомунікаційну систему збору, обробки та передачі даних, необхідних для прийняття стратегічно важливих рішень в адміністративно-політичній сфері публічного управління держави [1, с. 22].

Основним інструментальним складником інформаційно-аналітичного забезпечення державного оборонного замовлення в Україні є реєстр учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів).

Згідно Закону України «Про оборонні закупівлі» від 17 липня 2020 № 808-IX Реєстр створюється як автоматизована система. Реєстр ведеться з метою моніторингу інформації про виконані державні контракти (договори), підтримання в актуальному стані і забезпечення прозорості відомостей щодо учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів), об'єктивності оцінювання, відбору і повторного оцінювання виконавців державних контрактів (договорів), зважаючи на їх здатність виробляти та постачати товари, виконувати роботи та надавати послуги відповідно до потреб державних замовників. Реєстр забезпечує систематизацію та здійснення ретроспективного аналізу даних щодо суб'єктів господарювання в оборонних

закупівлях за такими класифікаційними ознаками, зокрема: 1) номенклатура товарів, робіт, послуг оборонного призначення, що виробляється суб'єктом господарювання, робіт і послуг, що виконуються таким суб'єктом; 2) ціна на товари, роботи, послуги оборонного призначення, у тому числі, але не виключно, фіксована ціна на товари, роботи, послуги оборонного призначення, у тому числі за результатами попередніх закупівель, з додержанням законодавства про захист інформації; 3) фінансово-економічний стан підприємства; 4) наявність окремих видів виробничої діяльності підприємства; 5) наявність необхідних виробничих потужностей та технічної спроможності підприємства; 6) наявність необхідних об'єктів права інтелектуальної власності; 7) виконання або участь у виконанні науково-дослідних та інших робіт; 8) наявність потенційних підстав, передбачених законом, для відмови в укладенні контракту (договору) за результатами торгів [4].

Обробка в Реєстрі інформації з обмеженим доступом та інформації, що становить державну таємницю, здійснюється відповідно до законів України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та «Про державну таємницю». Порядок створення і ведення Реєстру учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів) затверджується Кабінетом Міністрів України. Відповідальність за адміністрування та забезпечення функціонування Реєстру покладається на головний орган у сфері планування оборонних закупівель. За неналежне адміністрування, неналежне забезпечення функціонування Реєстру службові (посадові) особи головного органу у сфері планування оборонних закупівель несуть відповідальність згідно із законами України [4].

Згідно Порядку створення, функціонування та ведення електронного реєстру учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів), внесення до нього суб'єктів господарювання від 17 березня 2021 р. № 233 Реєстр є системою накопичення, обробки, обліку, захисту та надання інформації про учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів). Реєстр є державним інформаційним ресурсом. Державні замовники отримують відомості з реєстру на безоплатній основі. Держателем реєстру є Мінстратегпром, який забезпечує його створення, функціонування, ведення та адміністрування. Адміністратором реєстру є Мінстратегпром. Адміністратор реєстру: здійснює заходи із створення, впровадження, супроводження програмного

забезпечення реєстру з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій; відповідає за технічне і технологічне забезпечення, збереження та захист даних реєстру; здійснює технічні та технологічні заходи з надання, блокування та анулювання доступу до реєстру, ведення обліку користувачів; забезпечує проведення перевірки коректності даних, що надаються до реєстру, дотримання користувачами технологічної дисципліни та інформаційної безпеки, навчання щодо внесення даних і користування реєстром; здійснює систематизацію та проводить ретроспективний аналіз даних щодо суб'єктів господарювання в оборонних закупівлях; формує аналітичну звітність за визначеними Мінстратегпромом показниками; забезпечує оприлюднення переліку суб'єктів господарювання, включених до реєстру; здійснює підтримку функціонування веб-сайту, на якому розміщується реєстр; здійснює підтримку публікації інформації на визначеному веб-сайті [5].

Загалом, роль інформаційно-аналітичного забезпечення державного оборонного замовлення в Україні є надзвичайно важливою і включає наступні аспекти:

1. Захист територіальної цілісності та суверенітету держави: інформаційно-аналітичне забезпечення державного оборонного замовлення в Україні спрямоване на підвищення ефективності та надійності національної оборонної системи, забезпечення безпеки та суверенітету країни.

2. Забезпечення прийняття обґрунтованих рішень: інформаційно-аналітичне забезпечення надає необхідну інформацію, аналіз та оцінку, які допомагають органам військового управління приймати обґрунтовані, законні та оптимальні рішення щодо державного оборонного замовлення, з дотриманням пріоритетів, вимог та стратегічних напрямків в розвитку оборонних сил та виробництва військової техніки.

3. Планування та координація: інформаційно-аналітичне забезпечення допомагає забезпечити ефективне планування та координацію державного оборонного замовлення (визначення потреб,

розподіл ресурсів, встановлення термінів виконання та взаємозв'язок між різними суб'єктами, що залучені до реалізації замовлення).

4. Моніторинг та контроль: інформаційно-аналітичне забезпечення забезпечує систематичний моніторинг та контроль виконання державного оборонного замовлення.

5. Розвиток внутрішніх та зовнішніх потенціалів: інформаційно-аналітичне забезпечення сприяє розвитку внутрішніх та зовнішніх потенціалів державного оборонного замовлення, що включає пошук та аналіз нових технологій, наукових досліджень, ринкових тенденцій та потенційних партнерів для підвищення ефективності та конкурентоспроможності оборонних програм.

6. Забезпечення безпеки інформації: розробка та застосування заходів для захисту конфіденційної, державної інформації, кібербезпеки та протидії витоку даних.

7. Розвиток інформаційної бази: інформаційно-аналітичне забезпечення сприяє розвитку інформаційної бази, яка включає дані державного оборонного замовлення (створення та управління базами даних, системами збору та аналізу інформації, а також розробку методик інформаційного моделювання та прогнозування).

8. Забезпечення ефективної комунікації: інформаційно-аналітичне забезпечення сприяє ефективній комунікації між різними суб'єктами, що залучені до реалізації державного оборонного замовлення (обмін інформацією, спільне розуміння та координацію дій, що сприяє ефективному виконанню завдань і досягненню поставлених цілей).

9. Підтримка наукових досліджень, інновацій та технологічного розвитку: інформаційно-аналітичне забезпечення забезпечує підтримку наукових досліджень та інновацій в галузі державного оборонного замовлення, сприяє технологічному розвитку в галузі державного оборонного замовлення (впровадження передових технологій та досліджень для підвищення ефективності та конкурентоспроможності оборонних програм).

ЛІТЕРАТУРА

1. Сокурєнко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 40 с.
2. Саричев Ю. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення як вид інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія : Державне управління. 2017. № 3. С. 120–126.
3. Сніцаренко П. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення державного управління: воєнний аспект. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2017. № 3-4. С. 75–87.

4. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020 № 808-IX. *Голос України*. 2020. № 144.
5. Про затвердження Порядку створення, функціонування та ведення електронного реєстру учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів), внесення до нього суб'єктів господарювання: постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2021 р. № 233. Урядовий кур'єр. 2021. № 56.
6. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2014. 417 с.
7. Голота О. П. Нормативно-правове забезпечення як підсистема організаційно-економічного механізму функціонування системи державних оборонних закупівель. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7882>
8. Литовченко Г. Д. Аналіз процесів управління інформаційним забезпеченням інформаційних систем у сфері управління оборонними ресурсами. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2021. № 1. С. 123–127.

Povydysh V. V. INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPLY OF THE STATE DEFENSE ORDER IN UKRAINE

The purpose of the article is to reveal the information and analytical support of the state defense order in Ukraine on the basis of the theory of administrative and military law, norms of national legislation and the latest positions of scientists.

The article discloses the information and analytical support of the state defense order in Ukraine as a complex of organizational and legal systematic measures aimed at the collection, processing, analysis and summarization of information materials in order to ensure effective planning, coordination, monitoring and control of the execution of state defense orders, which includes the use modern information technologies, analytical methods and expert assessments, contributing to effective management within the defense sector of the state. The role of information and analytical support of the state defense order in Ukraine has been formed, which consists in the protection of territorial integrity and sovereignty, ensuring the adoption of reasoned decisions, planning and coordination, monitoring and control, development of internal and external potentials, ensuring information security, development of the information base, ensuring effective communication, support of scientific research, innovation and technological development. It was concluded that the role of information and analytical support of the state defense order in Ukraine is extremely important and includes the following aspects: 1. Protection of the territorial integrity and sovereignty of the state: information and analytical support of the state defense order in Ukraine is aimed at increasing the efficiency and reliability of the national defense system, ensuring security and sovereignty of the country. 2. Ensuring informed decision-making: information and analytical support provides the necessary information, analysis and assessment, which help military management bodies to make informed, legal and optimal decisions regarding the state defense order, in compliance with priorities, requirements and strategic directions in the development of defense forces and production military equipment. 3. Planning and coordination: information and analytical support helps to ensure effective planning and coordination of the state defense order (identification of needs, allocation of resources, establishment of deadlines and interaction between various subjects involved in the implementation of the order). 4. Monitoring and control: information and analytical support ensures systematic monitoring and control of the execution of the state defense order. 5. Development of internal and external potentials: information and analytical support contributes to the development of internal and external potentials of the state defense order, which includes the search and analysis of new technologies, scientific research, market trends and potential partners to increase the efficiency and competitiveness of defense programs. 6. Ensuring information security: development and application of measures to protect confidential, state information, cyber security and counter data leakage. 7. Development of the information base: information and analytical support contributes to the development of the information base, which includes the data of the state defense order (creation and management of databases, information collection and analysis systems, as well as the development of information modeling and forecasting methods). 8. Ensuring effective communication: information and analytical support facilitates effective communication between various subjects involved in the implementation of the state defense order (exchange of information, common understanding and coordination of actions, which contributes to the effective performance of tasks and the achievement of set goals). 9. Support for scientific research, innovation and technological

development: information and analytical support provides support for scientific research and innovation in the field of state defense procurement, promotes technological development in the field of state defense procurement (implementation of advanced technologies and research to increase the efficiency and competitiveness of defense programs).

Key words: *administrative coercion, method, provision, state defense order, mechanism, control.*

УДК 351.743(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/10>**Буга В.В.**

Донецький державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-0655-5256

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

У статті узагальнені заходи запобігання правопорушенням у сфері будівництва у провідних країнах світу (Польща, Франція, Іспанія, Німеччина, Велика Британія, США та ін.) з романо-германською та англо-саксонською правовими системами засвідчили, що система планування будівництва в таких країнах є ієрархічною, ретельно законодавчо регламентованою актами різної юридичної сили (директиви, постанови, програмне сприяння ЄС та насамперед будівельні кодекси), забезпеченою адміністративним інструментарієм (Європейська програма з розвитку інфраструктури (EUREK), федеральні, регіональні, місцеві плани використання територій і плани забудови та планування на рівні громад) та здійснюється відповідно до певної процедури, коли рішення ухвалюється місцевими органами та зборами об'єднання після численних громадських слухань щодо дотримання заходів безпечності й екологічності.

На відношення європейських національних законодавців до запобігання правопорушенням основний вплив мали історичні події та практика міжнародної юстиції. Розвиток адміністративно-правового законодавства європейських країн в основному зумовили такі чинники: міжнародні правові акти; практика Європейського Суду з прав людини; право Європейського Союзу); внутрішня соціально-політична ситуація в країні та запити суспільства.

Встановлено, що запобігання правопорушенням в сфері будівництва в зазначених країнах, як і в Україні, здійснюється в межах різних галузей права. Однак, у адміністративно-правовій площині забезпечується шляхом застосування до суб'єкта вчинення каральних і (або) альтернативних їм інших, некаральних заходів впливу. Особливістю каральних заходів більшості європейських країн є великі розміри штрафних санкцій, порівняно з Україною, за порушення норм, стандартів та правил будівельного законодавства. На основі вивченого зарубіжного досвіду стало очевидно, що подальше зниження показників вчинених правопорушень в сфері будівництва неможливе без проведення комплексу запобіжних заходів, основою яких повинен бути аналіз факторів, що зумовлюють вчинення таких правопорушень

Ключові слова: будівництво, сфера будівництва, правопорушення, запобігання, закон, кодекс, зарубіжний досвід.

Практика розвинутих країн свідчить, що ефективне виконання державою покладених на неї функцій дає потужний стимул розвитку будівництва [1, с. 115–119]. Політика держави відіграє вирішальну роль у цьому процесі. На сьогодні найбільш вразливими щодо вчинення правопорушень в Україні є сфери державного та недержавного будівництва, на які виділяють найбільші обсяги коштів [2, с. 32–43]. Сама практика здійснення запобігання правопорушенням у сфері будівництва в зарубіжних країнах становить для нас безперечний інтерес, але слід застережно підходити до повсюдного копіювання та механічного перенесення іноземного досвіду.

При вивченні функціонування відповідних суспільних відносин повинні бути враховані як позитивні надбання, так і допущені відповідною країною помилки, що дозволить нашій державі

уникнути їх на шляху становлення адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням у сфері будівництва.

Вивчаючи компаративну (порівняльну) складову зарубіжного досвіду запобігання правопорушенням у сфері будівництва, ми виходимо з розуміння того, що в сучасній юридичній науці виділяють «нормативне та функціональне порівняння. Під час нормативного порівняння відправним пунктом дослідження є схожі правові норми, інститути, законодавчі акти». За цим принципом ми зверталися до вивчення позитивного досвіду запобігання правопорушенням у сфері будівництва в тих державах, котрі, як і Україна, належать до романо-германської (континентальної) правової сім'ї. У свою чергу, інший вид порівняння – функціональне – передбачає «дослідження правових засобів вирішення однакових соціальних

і правових проблем різними правовими системами. Функціональне порівняння починається не з визнання правових норм та інститутів як відправного пункту порівняння, а з висунування соціальної проблеми, і вже потім відбувається пошук правової норми або інституту, за допомогою яких цю проблему може бути вирішено». Згідно з цим принципом, проаналізовано позитивний досвід запобігання правопорушенням у сфері будівництва у державах англосаксонської правової сім'ї.

Насамперед, відмітимо, що основою стратегії економічного і соціального розвитку України є курс на інтеграцію до Європейського Союзу (ЄС) та поступове наближення українського законодавства, норм і стандартів до відповідних документів ЄС. Прагнення України інтегруватися у європейську економічну систему викликало необхідність перебудови та переорієнтації будівельної галузі з метою підвищення її конкурентоспроможності та інтеграції у світову економіку.

Відмітимо, що у травні 1985 р. Рада ЄС прийняла Резолюцію №85/C136/01 про «Новий підхід» до технічної гармонізації та стандартів, забезпечивши нову основу для гармонізації національних нормативів для промислової продукції. Новий підхід було розроблено з метою полегшити завоювання внутрішнього ринку та розробити гнучке й технічно-нейтральне законодавство, зробивши перехід від деталізованих технічних вимог до конкретної продукції, визначення основних вимог для типів продукції, таким чином сприяючи інноваціям та встановленню конкуренції [3, с. 142–151].

Згодом, зазначене рішення втратило свою чинність й було замінено на Рішення (ЄС) №768/2008/ЄС від 09 липня 2008 р. про встановлення загальних правил торгівлі товарами. Відповідно до нього Глобальний підхід продовжує забезпечувати гнучкість оцінки відповідності протягом усього виробничого процесу, для того, щоб пристосуватися до вимог кожної окремої операції. Використовується модульна система, за якої процес оцінки відповідності складається із декількох операцій (модулів) [4]. Ці модулі розрізняються між собою за змістом в залежності від стадії розробки продукції (розрахунок, створення прототипу), методу оцінки (контроль, документація, гарантія якості) і особи, що проводить цю оцінку (виробник або третя сторона) [5, с. 47].

Система планування будівництва в країнах-учасниках ЄС є ієрархічною, ретельно законодавчо регламентованою актами різної юридичної сили (директиви, постанови, програмне сприяння

ЄС, закони на федеральному регіональному рівні, насамперед будівельні кодекси), забезпеченою адміністративним інструментарієм (Європейська програма з розвитку інфраструктури (EUREK), федеральні, регіональні, місцеві плани використання територій і плани забудови та планування на рівні громад) та такою, що здійснюється відповідно до певної адміністративної процедури, коли рішення ухвалюється місцевими органами та зборами об'єднання після численних громадських слухань щодо дотримання заходів безпечності й екологічності.

Наприклад, адміністративно-правове регулювання будівництва в *Польщі* характеризується тим, що вагомою його складовою є норми адміністративного права, зовнішнім виразом яких є більшість положень Закону «Про будівництво». Архітектурно-будівельне управління й будівельний нагляд тісно пов'язані з адміністративно-територіальним устроєм, нагляд і контроль здійснюються щодо дотримання будівельних норм і правил, планів землекористування, охорони навколишнього середовища, безпеки праці тощо. Регулюючи будівельну діяльність суб'єктів містобудування, закон встановлює вимоги до безпеки будівельних конструкцій; пожежної безпеки; безпеки експлуатації об'єктів будівництва; гігієнічних і санітарних умов тощо [6, с. 180].

У свою чергу, Закон *Польщі* «Про територіальне планування та розвиток» встановлює принципи формування просторової політики органами місцевого самоврядування та органами державної влади, процедури розгляду питань розподілу землі для конкретних цілей, встановлення процедурних правил розробки, публічного обговорення, прийняття органами місцевого самоврядування планів просторового розвитку відповідної території [6, с. 181]. Частину містобудівних повноважень, таких як визначення кваліфікаційної спроможності суб'єктів містобудівної діяльності, польське національне законодавство делегувало недержавним самоврядним інституціям: Палаті архітекторів *Польщі*, *Польській палаті інженерів будівництва*, *Палаті урбаністів Польщі* тощо.

Втім, адміністративна відповідальність за порушення норм і стандартів у сфері будівництва спостерігається лише в пострадянських державах. Наприклад, у *Латвії* законодавство про адміністративні проступки майже повністю відокремлене від кримінального права. Це зумовлено існуванням старих кодексів про адміністративні делікти, які регулюють відмінні від кримінального права діяння. Опрацювавши кримінальне

законодавство європейських країн, можна зазначити, що кожна держава має свої безпосередні норми, які відображають притаманні їм санкції.

В окремих європейських країнах кримінальні правопорушення у сфері будівництва віднесено до кримінальних правопорушень проти власності (Румунія), економічних (Болгарія) та майнових (Німеччина) з відповідним родовим об'єктом. Значна кількість країн Європи відносить кримінальні правопорушення у сфері будівництва і до порушень проти громадської безпеки та громадського порядку (Грузія, Казахстан, Португалія, Туркменістан). Більшість європейських країн розглядають кримінальні правопорушення як протиправні діяння, небезпечні для навколишнього середовища, у сфері екології (Словачія, Чорногорія, Узбекистан) [7].

На наш погляд, для всіх цивілізованих країн, зокрема України, доречними є ратифікація норм Міжнародного будівельного Кодексу, а також систематизація будівельних норм, стандартів і правил у сфері будівництва та містобудування. Також вважаємо, що кожна країна повинна мати Будівельний кодекс, де один з розділів має стосуватися юридичної відповідальності за порушення у сфері будівництва. Зазначене дозволить уникнути розбіжностей і колізій, які часто виникають у досліджуваній сфері. З огляду на проведене дослідження юридичної відповідальності в найбільш розвинених країнах світу й окремих країн – сусідів України, варто зазначити, що межі покарання та юридичної відповідальності є потужнішими, ніж у нашій країні. Тому вважаємо, що покарання за порушення будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва в Україні мають бути суворішими, ніж зараз.

При цьому, досвід розвинених країн ЄС свідчить, що процес переходу до будівельних норм ЄС відбувається протягом тривалого часу, який нараховує не один десяток років та вимагає значних організаційних зусиль. Тому для будь-якої країни більш оптимальним є поступовий перехід від національних будівельних норм до будівельних норм ЄС [8, с. 40-41].

Так, до теперішнього часу в Німеччині введені 34 з 58 частин Єврокодів разом з національними додатками, виконання яких контролюється наглядовими органами. При цьому, серед основних причин, які обґрунтовують подальшу необхідність збереження та розвитку національних нормативних документів у будівельній галузі називають: 1) повний перехід на проектування конструкцій за Єврокодами не відбувся в жодній країні; 2) впро-

вадження Єврокодів є складним і трудомістким процесом, який навіть в країнах ЄС, що почали цей процес більше 20 років тому, досі не завершений, 3) прискорення процесу під тиском адміністративних заходів унеможливило коректне впровадження Єврокодів у практику проектування; 4) постійний розвиток і вдосконалення національної гілки нормативних документів є своєрідною страховкою, яка не дозволить будівельній науці та практиці відкотитися на вихідні позиції у разі можливої відмови від введення Єврокодів або гальмування цього процесу, що може мати місце в силу різних причин.

Система державного управління будівництвом у Німеччині має централізовану структуру, що включає крім федеральних органів також і органи місцевого самоврядування, що поряд з іншими проблемами займаються і питаннями будівництва. У число федеральних органів, які займаються регулюванням у будівництві, входять Міжвідомчий комітет з будівництва в районах, Міністерство будівництва, планування, житлового і міського господарства та інші. Більшість фірм у Німеччині є членами добровільних виробничих і торгових асоціацій. Головні функції таких асоціацій – захист інтересів компанії і просування на будівельний ринок продукції, що випускається, обмін технологій, підготовка стандартів на будівельні матеріали і їх рекламу, розробка методів іспитів будівельних матеріалів, інформаційне забезпечення галузі [9]. Важливу роль відіграють підприємницькі спілки, тісно зв'язані з державними установами і, які представляють інтереси підприємців. У будівництві таких спілок нараховується кілька десятків. Ведуче місце займає Головна спілка будівельної індустрії у Вісбадені, що здійснює великий вплив на формування державної політики в будівельній сфері [10, с. 117].

Зауважимо, що більшість міст у Німеччині має свої нормативно-правові акти, що стосуються забезпечення розвитку урбанізованого простору, – так звані місцеві будівельні статuti [11, с.109], з норм яких прослідковується схожість з вітчизняними правилами забудови населених пунктів.

Органи місцевого самоврядування Німеччини наділені повноваженнями архітектурно-будівельного контролю в частині контролю за дотриманням будівельних норм та правил. Функцію містобудівного контролю в частині дотримання стандартів до будівельних конструкцій та матеріалів виконує Німецький інститут будівельної техніки (Deutsches Institut für Bautechnik (DIBt)), який є спільною установою федерального уряду

і влади земель Німеччини. У випадку невиконання приписів цих контролюючих органів залучається поліція, яку іноді ще називають будівельною поліцією [12, с. 114].

У Франції правове регулювання будівництва виконує провідну функцію, що реалізується на основі норм цивільного і адміністративного права. Із цивільного права випливає будівельне право як окремий різновид, а адміністративне право використовується на початковому етапі будівництва, а саме на етапі проектування.

Основний урядовий орган, що керує розвитком будівельної галузі, у Франції – Міністерство територіального розвитку. Воно вивчає кон'юнктуру, розробляє прогнози, консультує місцеві органи, субсидіює і кредитує фірми з метою реалізації будівельних програм, реалізує державну політику щодо міського планування та житла, забезпечує підтримку територій у їх розвитку та зменшення територіального дисбалансу, відповідає за політику протидії з нерівністю на користь неблагополучних кварталів, районів. В той же час, великий вплив на розвиток галузі будівництва чинять фірми, що входять у Національну федерацію суспільних робіт і Національну будівельну федерацію. Будівельні фірми Франції, в основному великі, мають можливість одержувати вигідні підряди через систему налагоджених зв'язків з урядовими органами [13]. Однак основні повноваження щодо регулювання містобудування зосереджені у трирівневому (комуна-департамент-область) місцевому самоврядуванні.

Базовим нормативно-правовим актом, направленим на регулювання містобудівної діяльності, є Містобудівний кодекс Франції (*Code de l'urbanisme*). Крім нього, серед правових актів містобудівної направленості варто також назвати Закон «Про містобудівну солідарність і відбудову», метою якого є забезпечення більш послідовного, єдиного і стабільного благоустрою території. Закон визначає основні параметри і динаміку розвитку метрополій Франції, перелік необхідної містобудівної документації, основні тенденції у сфері містобудування тощо [14].

Аналіз будівельної галузі США, свідчить що роль регулюючого органу в цій державі виконує насамперед створене в 1965 р. Міністерство житлового будівництва і міського розвитку. Метою діяльності Міністерства є координація будівництва об'єктів федерального бюджету і будівництва приватних житлових будинків, що фінансуються або кредитуються з федерального бюджету. Значну роль в будівельній галузі відіграють при-

ватні асоціації, зокрема, Асоціація американських підрядчиків, Асоціація американських субпідрядників, Асоціація американських архітекторів, Американське товариство інженерів цивільного будівництва. Зазначені асоціації існують за рахунок відрахувань будівельних фірм. Вони розробляють і видають різні нормативні документи, інструкції і положення, пропагують передовий досвід, організовують семінари, симпозіуми і конференції, школи і курси підвищення кваліфікації, виступають у ролі консультантів урядових органів, випускають спеціальні журнали тощо [1].

На думку О. В. Стукаленко, у США загальна стандартизація у сфері будівництва має за мету забезпечення раціонального використання всіх видів національних ресурсів, усунення технічних бар'єрів та підвищення конкурентоспроможності [14, с. 112–113].

Аналізуючи досвід США з протидії правопорушенням у сфері будівництва, слід зазначити, що значна увага приділяється такому різновиду правопорушень як легалізація або ж відмивання грошей, отриманих неправомірним шляхом. Досліджуючи особливості міжнародного та вітчизняного досвіду такої протидії, Л. В. Половинський цілком слушно відмічає той факт, що США стали однією з перших держав у всьому світі, яка розпочала боротьбу з легалізацією доходів, отриманих протиправним шляхом, на державному рівні, оскільки для протидії легалізації доходів було створено суворе законодавство [15, с. 303].

Крім цього, більшість науковців та практиків позитивним вважають досвід США щодо запровадження реєстру будівельного обладнання [16; 17]. Завдяки ньому можна виявити щомісячні, щоквартальні та щорічні випадки вчинення різного роду правопорушень на будівництві, а також викрадене будівельне обладнання, встановити серійний номер викраденого. До того ж тут відображено інформацію про розмір завданої шкоди. Доступ до реєстру є вільним. Власник майна чи особа, яка хоче придбати чи взяти в оренду будівельне обладнання, має змогу створити пошуковий запит й отримати необхідну інформацію [18]. У разі виявлення, що вказане обладнання є предметом злочину, перебуває в розшуку, чи за наявності підозри стосовно правовстановлюючих документів, особа може в режимі онлайн поінформувати про це правоохоронні органи. Такий реєстр сприяє не лише запобіганню правопорушень, а й забезпечує відшкодування шкоди шляхом встановлення місцезнаходження та ідентифікації викраденого майна [16].

Будівельне законодавство *Великобританії* складається з двох компонентів: статутного нормативно-правового акту, виданого законодавчим органом влади, та статутного регламенту, що створено виконавчим органом влади. Приклад першого компоненту – це закони про будівництво, що мають назву Будівельний акт. У межах території кожного суб'єкта діє свій (наприклад, Building Act в Шотландії). Другий компонент – Будівельний регламент, що є законодавчим актом уповноваженого органу виконавчої влади, в якому викладені будівельні норми та правила. В Англії та Уельсі такими документами є Building Regulations від 2000 року [19, с. 337; 20, с. 47–48]. Регламентуючу роль у будівництві виконує система практичних кодексів, розроблювальних Британським інститутом стандартів [21].

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду запобігання правопорушенням у сфері будівництва засвідчив постійне підвищення кваліфікації працівників контрольно-ревізійних та інших наглядових органів, розроблення й реалізацію нових методик здійснення адміністративного провадження, спрямованих на вивчення способів вчинення правопорушень, аналіз та узагальнення проваджень (Іспанія, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, США та ін.). Крім цього, окремі інституційні системи зарубіжних країн значну увагу приділяють виявленню причин та умов, які сприяють

учиненню правопорушень (наприклад, у Бельгії, Данії, Канаді та Франції функціонують окремі підрозділи по виявленню причин та умов, які сприяли вчиненню правопорушень, у тому числі у сфері будівництва).

В Україні реформування інституцій сектору безпеки призвело до суттєвого оновлення кадрового ресурсу. Стаж поліцейських, інспекторів та ревізорів у сфері будівництва, здебільшого не перевищує п'яти або десяти років, що засвідчило недосвідченність працівників та потребу постійного посиленого контролю за їх діяльністю з наданням практичної допомоги, роз'яснень та навчань. Більше того, вирішення потребує адаптація молодих фахівців, оволодіння ними професійною майстерністю з відновленням наставництва та спадкоємності у роботі, зокрема, опитування, проведене серед керівників (заступників керівників) виконавчих органів з питань державного архітектурно-будівельного контролю та інспекторів будівельного нагляду ДІАМ, засвідчило, що не всі з них мають максимально повне уявлення про порядок продовження перевірок на об'єктах будівництва, 16 % – вважають можливим продовження перевірки без окремого направлення, якщо вона (перевірка) була розпочата в строк, визначений наказом про її проведення, 10 % – не змогли визначитись з відповіддю на питання про правомірність таких дій.

Список літератури:

1. Козич О. М. Досвід провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю. *Державне будівництво*. 2012. № 2. С. 115–119.
2. Запотоцький А. П. Криміналістична класифікація злочинів у сфері будівництва. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 32–43.
3. Євтушенко В. Європейський підхід до нормування та стандартизації у будівництві. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 142–151.
4. Дмитренко В. І. Міжнародний та вітчизняний досвід нормативно-правового забезпечення діяльності підприємств будівельної галузі. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8170>
5. Войтович Я. В. Розслідування порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 254 с.
6. Околович М. Є. Адміністративно-правове регулювання містобудівної діяльності органами місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Одеса, 2018. 258 с.
7. Марченко О. Л. Відповідальність за порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва: зарубіжний досвід. (Республіка Польща). *KELM*. 2021 № 6. С. 172–176.
8. Сучасні проблеми технічного регулювання у будівництві / зб. наук. праць. Вип. 1. Київ : КНУБА, 2015. 108 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6342/1/201501.pdf>
9. Вишивана Б. М. Зарубіжний досвід регулювання інвестиційної діяльності та можливості його використання в Україні. *Світ фінансів*. 2007. № 1 (10). С. 75–84.
10. Бібік Н. В. Міжнародна практика державного регулювання в сфері будівництва. *Менеджер*. 2014. № 1. С. 115–121.

11. Лазор, О. Д. Функціонування статутів локальних громад країн ЄС: досвід для України. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 4. С. 108–117.
12. Шруб І. В. Будівельна поліція в Україні: перспективи створення, напрями діяльності та обсяг повноважень. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : *Юридичні науки*. 2016. Вип. 1 (3). С. 112–118.
13. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посібник. Київ: МАУП, 2000. 176 с.
14. Стукаленко О. В. Світовий досвід регулювання будівельної діяльності на прикладі США. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : *Юридичні науки*. 2016. Вип. 2 (2). С. 112–115.
15. Половинський Л. В. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: міжнародний та вітчизняний досвід. *Економіка. Фінанси. Право*. 2008. № 5. С. 33–35.
16. NER launches equipment theft prevention Web site. Mixing technology and security guards at Ahern Rentals. URL: <http://www.rentalpulse.com/Articles/tabid/246/ArticleId/7717>.
17. Walley W. The next steps in theft prevention and recovery. *Rental Management*. 2016. URL: <http://www.rentalmanagementmag.com/Art/tabid/232/ArticleId/25691>.
18. A Guide For Consumers to Help Protect Against Identity Theft / United States of America. Arlington : Crystal Drive, 2010. URL: <https://www.ncpc.org/resources/files/.../theft/NCPC-ID%20Theft.pdf>.
19. Олюха В. Г. Господарсько-правові засоби оптимізації капітального будівництва у сучасній Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2015. 473 с.
20. Кусп'як Г. Зарубіжний досвід застосування механізмів управління в капітальному будівництві. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2019. Вип. 25. С. 42–51.
21. Непомнящий О. М., Митропан Т. К. Зарубіжний досвід управління ризиками в системі закупівель товарів, робіт та послуг у сфері будівництва. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6. № 1–2. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_1-2_7.

Buha V.V. FOREIGN EXPERIENCE IN CRIME PREVENTION IN THE FIELD CONSTRUCTION

The article summarizes the measures to prevent offenses in the field of construction in the leading countries of the world (Poland, France, Spain, Germany, Great Britain, the USA, etc.) with Romano-Germanic and Anglo-Saxon legal systems, and it is proved that the construction planning system in such countries is hierarchical, carefully legislated by acts of various legal force (directives, resolutions, EU program assistance and, above all, building codes), provided with an administrative toolkit (European Infrastructure Development Program (EUREK), federal, regional, local plans for the use of territories and plans for development and planning on community level) and is carried out according to a certain procedure, when the decision is made by local bodies and meetings of the association after numerous public hearings regarding compliance with safety and environmental measures.

Historical events and the practice of international justice had the main influence on the attitude of European national legislators to crime prevention. The development of administrative and legal legislation of European countries was mainly determined by the following factors: international legal acts; practice of the European Court of Human Rights; European Union law); the internal socio-political situation in the country and the demands of society.

It has been established that the prevention of offenses in the field of construction in the mentioned countries, as well as in Ukraine, is carried out within the limits of different branches of law. However, at the administrative and legal level, it is ensured by applying punitive and (or) other, non-punitive measures of influence to the subject of the crime. A feature of punitive measures in most European countries is the large amount of fines, compared to Ukraine, for violation of norms, standards and rules of construction legislation. On the basis of the studied foreign experience, it became obvious that a further reduction in the number of offenses committed in the field of construction is impossible without carrying out a set of preventive measures, the basis of which should be the analysis of the factors that lead to the commission of such offenses

Key words: construction, field of construction, offense, prevention, law, code, foreign experience.

Волошанівська Т.В.

Одеський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-1060-5412

ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У статті розглядаються особливості подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Вказується, що аналіз останніх досліджень та публікацій надає можливість констатувати, що протидія кримінальним правопорушенням може вчинятись як за допомоги законних способів, так і незаконних. Законні способи, здебільшого, знаходяться у площині прогалин кримінального процесуального законодавства та практики його правозастосування. Першочерговим завданням є усвідомлення слідчим наявності факту спроби протидіяти розслідуванню кримінального правопорушення, встановити спосіб такої протидії, а також основну мету. У випадках, коли мова йде про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами, суб'єктами такого явища можуть бути як законні представники чи свідки, так і сам неповнолітній, його захисник чи співучасники. У зв'язку із цим особлива увага слідчого повинна приділятися опрацюванню та розбудові тактики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми у складі організованої групи чи злочинної організації, особливо – якщо відомі не всі учасники та є висока ймовірність, що кримінально протиправна діяльність продовжується чи може бути спричинено сторонній (зовнішній) вплив на обстановку суспільно небезпечного діяння. Підсумовано, що у більшості випадків протидія розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами не відрізняється від діянь дорослих осіб. Серед особливостей такої протидії можна виокремити суб'єктів, якими часто стають законні представники неповнолітнього кримінального правопорушника, а також порядок протидії у випадках, коли кримінальне правопорушення вчинено дитиною у співучасті із дорослими особами. Якщо має місце другий випадок, за фактом відсутності всіх встановлених учасників організованих груп та злочинних організацій, слідчі повинні враховувати та закладати у тактику досудового розслідування ймовірні спроби протидіяти кримінальному правопорушенню.

Ключові слова: протидія, досудове розслідування, кримінальне правопорушення, неповнолітній, співучасть, подолання, суспільно небезпечне діяння.

Постановка проблеми. Протидія досудовому розслідуванню є однією із серйозних перепон, яка виникає в процесі пізнання події кримінального правопорушення. На сьогоднішній день протидія досудовому розслідуванню суспільно небезпечних діянь може відбуватись у різних формах та різними суб'єктами, зокрема такими суб'єктами також можуть бути і представники сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Особливу небезпеку складають випадки протидії досудовому розслідуванню кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми особами, зокрема – якщо такі діяння вчинені у співучасті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми часто стають предметом дослідження учених. Зокрема, окрема увага таким питанням була присвячена такими вченими як В.М. Шев-

чук, О.В. Одерій, А.Ф. Волобуєв, М.В. Корнієнко, В.В. Тіщенко, В.А. Журавель, Т.В. Романенко, С.С. Чернявський та ін. Проте, окремі проблеми залишилися невирішеними, що і зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є розгляд особливостей подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Викладення основного матеріалу. Відтак, аналіз останніх досліджень та публікацій надає можливість констатувати, що протидія кримінальним правопорушенням може вчинятись як за допомоги законних способів, так і незаконних. Законні способи, здебільшого, знаходяться у площині прогалин кримінального процесуального законодавства та практики його правозастосування.

Так, Б.В. Щур зауважує, що подолання протидії розслідуванню злочинів може здійснюва-

тися за певними напрямками. Головними є такі: встановлення певних правил дотримання слідчої таємниці: а) визначення переліку відомостей у конкретній кримінальній справі, що становлять слідчу таємницю; б) встановлення кола осіб, залучених до орбіти кримінального судочинства, яких необхідно попередити про нерозголошення слідчої таємниці; в) обмеження кола осіб, які присутні під час провадження слідчих дій; г) обмеження допуску до доказової інформації; г) встановлення особливостей роботи слідчо-оперативної групи з доказової інформації в кримінальній справі (визначення кола обов'язків усіх учасників слідчо-оперативної групи, встановлення стосунків між ними здійснює керівник групи, він також взаємодіє з пресою та ухвалює рішення про повідомлення певної інформації та її меж); д) встановлення заборони на невмотивовану передачу кримінальної справи від одного слідчого до іншого; е) визначення порядку взаємодії з оперативними працівниками (дозування інформації, необхідної для виконання оперативно-розшукового заходу, доручення слідчого тощо); нейтралізація причин масового виникнення слідчих помилок: кадрових, методичних, організаційних, процесуальних, психологічних тощо; викриття неправдивих показань; гарантування безпеки учасників кримінального процесу [1, с. 99–151]. Вказані позиції мають відповідне підґрунтя. Справді протидія розслідуванню – це проблема криміналістичної тактики. Вивчення різних способів і форм протидії розслідуванню зацікавлених осіб повинно відбуватися в такій підгалузі криміналістичної тактики, тактики злочинної діяльності, а також у слідчій тактиці (тактиці слідчої діяльності) як підгалузі криміналістичної тактики. У криміналістичній практиці акцентовано на тому, що протидія зацікавленим особам значно визначає особливості пошуку, збирання доказів під час розслідування злочинів [2]. Необхідно зауважити, що проблема потенційної протидії досудовому розслідуванню повинна враховуватись та опрацьовуватись слідчими ще на етапі побудови слідчих версій, слідчих ситуацій та розробки комплексів слідчих (розшукових) дій необхідних та достатніх для встановлення істини у кримінальному провадженні. Що стосується слідчих ситуацій, на першопочатковому етапі розслідування слідчий повинен враховувати, що може мати місце як зміна обстановки кримінального правопорушення, так і надання завідомо неправдивих відомостей та свідчень сторонами та учасниками кримінального провадження.

Вчені також зауважують, що для подолання протидії можуть плануватися і проводитися одночасні затримання підозрюваних, обшуки в декількох осіб одночасно, допити. С. Ф. Здоровко щодо цього наголошує, що вирішення завдання з подолання протидії шляхом проведення окремих слідчих дій не завжди можливо. Для цього потрібен комплекс цілеспрямованих скоординованих дій, тобто проведення тактичної операції в межах якої він виокремлює дві, спрямовані на усунення протидії розслідуванню: 1) «Захист свідків»; 2) «Захист доказів» [3, с. 15]. Водночас він вважає, типові тактичні операції виконують алгоритмічну функцію, їхнє використання сприяє прийняттю правильних рішень слідчим. Так, необхідність у тактичній операції «Захист доказів» визначається об'єктивними та суб'єктивними причинами. До її складу необхідно віднести: а) обмеження доступу осіб до доказової інформації; б) проведення оперативних заходів, пов'язаних із виявленням корумпованих інформаторів зацікавлених осіб; в) забезпечення перевірки доказів; г) забезпечення захисту носіїв інформації [4, с. 161–163]. Водночас В.С. Кузьмічов зазначає, що інший аспект подолання протидії розслідуванню полягає в необхідності використання таких засобів і прийомів збирання інформації, які б компенсували або нейтралізували негативні умови й складнощі пізнання. За такої умови функціональне призначення засобів подолання протидії розслідуванню злочинів полягає в забезпеченні: 1) найбільш повного пізнання події злочину через сприяння формуванню сприятливої слідчої ситуації для виявлення, фіксації, вилучення і дослідження доказів; 2) пізнання супутніх учиненню й розслідуванню конкретного злочину явищ протидії розслідуванню, відображення яких у матеріалах кримінальної справи дає змогу розкрити їх вплив на формування доказів [5, с. 35–36; 2]. Таким чином, першочерговим завданням є усвідомлення слідчим наявності факту спроби протидіяти розслідуванню кримінального правопорушення, встановити спосіб такої протидії, а також основну мету. У випадках, коли мова йде про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами, суб'єктами такого явища можуть бути як законні представники чи свідки, так і сам неповнолітній, його захисник чи співучасники. У зв'язку із цим особлива увага слідчого повинна приділятися опрацюванню та розбудові тактики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми у складі організованої групи чи злочинної орга-

нізації, особливо – якщо відомі не всі учасники та є висока ймовірність, що кримінально протиправна діяльність продовжується чи може бути спричинено сторонній (зовнішній) вплив на обстановку суспільно небезпечного діяння.

Виходячи з вище викладеного вважаємо, що приховування та протидія розслідуванню є окремими формами ухилення від відповідальності винних осіб, причому приховування відбувається до виявлення кримінального правопорушення, а протидія розслідуванню – вже після його виявлення та внесення відомостей до ЄРДР. На нашу думку, саме таке формулювання є найбільш точним, тому що протидія розслідуванню не може відбуватися ще до початку самого процесу розслідування. З цього боку, доречним буде зазначити про приховування злочину, яке після його виявлення набуде наявних для органів слідства форм протидії. Тому вважаємо, що під час досудового розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії доцільним буде розроблення та використання таких тактичних операцій, які будуть направлені на подолання та нейтралізацію реальної для часу розслідування протидії. Унаслідок розширення масштабів кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій, під час розслідування таких правопорушень слідча практика стикається з активною, цілеспрямованою, організованою, із залученням грошей в особливо значних розмірах протидією правоохоронним органам не лише з боку підозрюваних, але й інших осіб, які можуть виконувати захисні функції щодо виконавців злочинів цієї категорії. Саме це вказує на безпосередню протидію особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, та опосередковану протидію інших осіб, зацікавлених у негативному результаті розслідування. Беручи до уваги наведену ознаку, зокрема суб'єкта протидії розслідуванню, можна виділити типові тактичні операції, спрямовані на подолання протидії та нейтралізації розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. Підозрювана особа може застосовувати певні прийоми, спрямовані на знищення та фальсифікацію речових доказів вчинення злочину, а саме: маючи відомості щодо перебігу досудового розслідування, така особа усіяко намагається чинити опір під час огляду, обшуку, тимчасового доступу до письмових та електронних джерел доказів або зіпсувати чи знищити доказову інформацію на них за відсутності прямого доступу до них. Наприклад, якщо слідчий, не дотримуючись правил безпеки пово-

дження з речовими доказами, з тактичних міркувань надасть підозрюваному доступ не до їх копії, а безпосередньо до них самих, то останній може своїми діями зіпсувати потрібну для слідства інформацію. Тактичними завданнями для слідчого у разі подолання такої форми протидії будуть правильне вилучення та збереження носіїв доказової інформації [6]. Неповнолітні особи через особливості психофізіологічного розвитку нечасто стають ініціаторами протидії або самі роблять спроби впливати на алгоритм досудового розслідування. Часто спроби протидії у таких випадках здійснюються з боку законних представників, за умови, що такі особи не мають маргінальних схильностей та звичок. Якщо неповнолітній має сталий кримінальний досвід та вже притягувався до кримінальної відповідальності, а особливо – якщо відбував покарання у місцях позбавлення волі, такі факти необхідно враховувати під час залучення його до слідчих (розшукових) дій. Це можна пояснити тим, що у місцях позбавлення волі діти мають можливість спілкуватись із більш досвідченими однолітками та набувати/укорінювати кримінально протиправні навички.

Відповідно до вироку Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 28 грудня 2021 року (справа № 473/3536/21), особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК України за таких обставин: *03 вересня 2021 року біля 11 години 30 хвилин в місті Вознесенську Миколаївської області неповнолітній обвинувачений та неповнолітній потерпілий перебували в приміщенні Вознесенського НВК «ЗОНЗ 1-3 ст. ДНЗ №3», розташованого за адресою: вулиця Тітова, 4. В ході розмови між неповнолітнім обвинуваченим та неповнолітнім потерпілим на ґрунті раптово виниклих особистих неприязних відносин, виник конфлікт, в ході якого у неповнолітнього обвинуваченого виник умисел, направлений на спричинення тілесних ушкоджень неповнолітньому потерпілому. Після чого, діючи умисно, неповнолітній обвинувачений, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій та передбачаючи можливість настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді отримання тілесних ушкоджень неповнолітнім потерпілим, і бажаючи їх настання, умисно наніс один удар правою рукою в обличчя в області лівого ока неповнолітнього потерпілого, спричинивши останньому тілесні ушкодження у вигляді багатоосколкового перелому латеральної стінки лівої гайморової пазухи з викривленням носової перетинки, крововиливу*

в ділянці лівого ока, садна в ділянці лівої брови, які відносяться до тілесних ушкоджень середньої тяжкості, які не є небезпечними для життя, що спричинили тривалий розлад здоров'я. В ході судового розгляду кримінального провадження встановлено, що неповнолітній обвинувачений вперше вчинив умисний злочин невеликої тяжкості, щиро розкався, його поведінка після скоєного була бездоганною, він сприяв розкриттю вчиненого ним злочину, з'являвся за викликами суду у супроводі законного представника, та внаслідок усіх цих обставин не потребує застосування покарання. Враховуючи викладене, думку учасників кримінального провадження, суд приходить до висновку про можливість звільнення неповнолітнього обвинуваченого від покарання із застосуванням примусового заходу виховного характеру у вигляді передачі неповнолітнього під нагляд матері, яка в судовому засіданні надала таку згоду, а також просила про це під час судового розгляду кримінального провадження. При цьому суд враховує, що, неповнолітній обвинувачений продовжує здобуття повної загальної середньої освіти, навчається в дев'ятому класі шкільного навчального закладу, і саме примусовий захід виховного характеру у вигляді передачі неповнолітнього під нагляд матері, сприятиме виправленню неповнолітнього обвинуваченого та буде більш дієвим та ефективним способом впливу на неповнолітнього обвинуваченого, який, як визнано судом, на даний час не потребує застосування кримінального покарання за ч.1ст.122 КК України [7]. Отже, виходячи із наведеного вироку, за умов співробітництва неповнолітнього кримінального правопорушника із органом досудового розслідування ймовірність протидії розслідуванню кримінального правопорушення.

Вченими розкрито зміст поняття «криміналістичне забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню», що характеризується сукупністю взаємопов'язаних між собою дій, зокрема: 1) розробкою криміналістичних рекомендацій; 2) доведенням до відома співробітників органів досудового розслідування результатів аналізу діяльності щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, змісту злочинної діяльності та даних про ефективне застосування методів і засобів протидії злочинності; 3) безпосереднім використання співробітниками правоохоронних органів криміналістичних рекомендацій у практиці виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Криміналістичне забезпечення розглядається, як система, що скла-

дається з трьох підсистем: криміналістичних знань (розробки криміналістичної науки); криміналістичної освіти (підготовки); криміналістичної техніки (засобів і методів). В основі розмежування поведінкових актів на наявність чи відсутність в них проявів протидії досудовому розслідуванню покладено переслідувану особою мету – уникнення відповідальності або її пом'якшення. Цілями протидії виступають проміжні етапи в досягненні мети. Діяльність суб'єкта протидії, спрямована на перешкоджання (ускладнення, унеможливлення) виконання завдань розслідування із визначенням об'єкту конкретного кримінального провадження, варто розглядати як протидію досудовому розслідуванню, а особу, котра її здійснює, – суб'єктом. Наголошено, що протидія носить тільки умисний характер дій (бездіяльності) відповідних суб'єктів. Здійснення розглядуваного прояву до моменту виявлення факту кримінального правопорушення варто сприймати як упереджуючу протидію. Розкрито зміст категорій «зовнішня» і «внутрішня» протидія досудовому розслідуванню та притаманні їм способи, класифікація яких доповнена тими, що характеризуються: моментом початку; часом виявлення; суб'єктами; ступенем отримання очікуваних результатів; способами впливу; ступенем інтенсивності та ін. Спрямованість зусиль протидіючої сторони щодо реалізації намірів у провадженні має розглядатися з поділом на безпосередню та опосередковану протидію. Способи здійснення тиску обумовлені характеристиками (морально-психологічних особливостей, процесуального статусу, положення в суспільстві), можливостями впливу, у тому числі на громадську думку, наявністю ресурсу (фінансового, людського, медійного та ін.), переслідуваними цілями, метою тощо окремо взятого суб'єкта (групи) в реалізації протидії [8]. Водночас, щодо суб'єктів протидії необхідно відмітити, що у більшості випадків такими суб'єктами є органи досудового розслідування та прокуратура (якщо такого роду протидія вчиняється не з боку правоохоронних органів).

Причинами протидії у вигляді неправдивих показань з боку свідків і потерпілих можуть бути як внутрішні фактори (суб'єктивні особливості людини), так і фактори зовнішнього характеру (цілеспрямований вплив інших людей). До внутрішніх факторів можуть бути віднесені: недовірливе ставлення до слідчих органів; особиста антипатія до конкретного слідчого; бажання приховати особисту негарну поведінку під час кримінального правопорушення; сприйняття нама-

гань здійснення психологічного впливу слідчого, як насильства над особистістю; почуття жалю до знайомих, які притягаються до кримінальної відповідальності та ін. До зовнішніх факторів надання неправдивих показань з боку свідків і потерпілих можуть бути віднесені: -наполегливі прохання (вимоги) з боку знайомих, які є значущими для особи свідка чи потерпілого; пропозиції матеріальної винагороди за надання неправдивих показань; погрози у випадку надання правдивих показань (негаразди у службі чи навчанні, фізична розправа, знищення майна тощо). В криміналістичній літературі подібні ситуації під час допиту традиційно розглядаються як конфліктні. Слідчому рекомендується їх вирішувати шляхом застосування певних тактичних прийомів: усунення конфлікту шляхом роз'яснення неправильності займаної позиції допитуваною особою; демонстрація наявності доказової інформації... [8]. Необхідно також звернути увагу на те, що одним із потенційно можливих способів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень може бути також вплив на судового експерта щодо надання ним завідомо неправдивого висновку. Окремо варто зауважити, що це може мати місце як з боку слідчого (якщо він зацікавлений в конкретному висновку), так і з боку захисника.

Отже, до типових способів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами доцільно віднести: 1) використання прогалин національного кримінального процесуального законодавства, а також

інших законодавчих актів в частині пролонгації строків досудового розслідування, проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 2) інсценування події кримінального правопорушення; 3) внесення змін до зовнішньої (об'єктивної) обстановки кримінального правопорушення зацікавленими особами або співучасниками неповнолітнього кримінального правопорушника; 4) надання завідомо неправдивих відомостей учасниками кримінального провадження, а також сторонами (зокрема спеціалістом, експертом, захисником, свідками, підозрюваним або його законними представниками тощо); 5) втручання у законну діяльність захисника; 6) протидія (порушення механізму) проведення слідчих (розшукових) дій.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що у більшості випадків протидія розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами не відрізняється від діянь дорослих осіб. Серед особливостей такої протидії можна виокремити суб'єктів, якими часто стають законні представники неповнолітнього кримінального правопорушника, а також порядок протидії у випадках, коли кримінальне правопорушення вчинено дитиною у співучасті із дорослими особами. Якщо має місце другий випадок, за фактом відсутності всіх встановлених учасників організованих груп та злочинних організацій, слідчі повинні враховувати та закладати у тактику досудового розслідування ймовірні спроби протидіяти кримінальному правопорушенню.

Список літератури:

1. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними групами: монографія. Х.: Гриф, 2005. С. 99–151
2. Лепісевич П. М., Курляк М. Д. Практичні засади усунення протидії розслідуванню злочинів у сучасних умовах. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1261/1/34.pdf>
3. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х., 2002. С. 15.
4. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Гриф, 2004. С. 163.
5. Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. К.: ЗАТ «Ніглава», 2005. С. 35–36.
6. Завидняк І.О. Тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2019. Вип. 15. С. 159-166
7. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 28 грудня 2021 року (справа № 473/3536/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102235043>
8. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.
9. Корнієнко М.В. Нормативно-правове регулювання протидії насильству стосовно дітей. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Юридичні науки*. Т. 30 (69) № 4, 2019. С. 135 –141

Voloshanivska T.V. OVERCOMING OPPOSITION TO THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY MINORS

The article examines the peculiarities of overcoming opposition to the investigation of criminal offenses committed by minors. It is indicated that the analysis of recent studies and publications provides an opportunity to state that combating criminal offenses can be carried out both with the help of legal and illegal methods. Legal methods, for the most part, are in the area of gaps in criminal procedural legislation and the practice of its enforcement. The primary task is to make the investigators aware of the fact of an attempt to oppose the investigation of a criminal offense, to establish the method of such opposition, as well as the main goal. In cases where it is about opposing the investigation of criminal offenses committed by minors, the subjects of such a phenomenon can be legal representatives or witnesses, as well as the minor himself, his defender or accomplices. In this regard, special attention of the investigator should be paid to the development and development of tactics for the investigation of criminal offenses committed by minors as part of an organized group or criminal organization, especially if not all participants are known and there is a high probability that criminal illegal activity continues or may be caused extraneous (external) influence on the environment of a socially dangerous act. It was concluded that in most cases, opposition to the investigation of criminal offenses committed by minors does not differ from the actions of adults. Among the features of such countermeasures, one can single out subjects who often become the legal representatives of a minor criminal offender, as well as the procedure for countermeasures in cases where a criminal offense is committed by a child in complicity with adults. If the second case occurs, due to the fact that all established participants of organized groups and criminal organizations are absent, investigators must take into account and include in the tactics of the pre-trial investigation probable attempts to counteract the criminal offense.

Key words: resistance, pretrial investigation, criminal offense, minor, complicity, overcoming, socially dangerous act.

Кожевніков А.Ю.

адвокат

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ВІД ІНШИХ ФОРМ ЮРИСДИКЦІЇ

Наукова стаття присвячена дослідженню проблем, пов'язаних із визначенням меж адміністративної юрисдикції порівняно з іншими видами юрисдикції в сучасному контексті судової компетенції. Зосереджується увага на складних аспектах визначення компетенції у сфері адміністративного судочинства від інших форм юрисдикції.

Констатується, що на сучасному етапі різні судові установи розглядають широкий спектр справ, пов'язаних з публічними правовими відносинами, кожна у своїй відповідній процесуальній формі, визначеній для кожного виду судових процедур. У практиці виникають складнощі у визначенні того, який судовий орган і за якими правилами має розглядати конкретну справу, що торкається адміністративної сфери. Скарги на рішення адміністративних органів, а також їхніх дій або бездіяльності, є ключовим аспектом у будь-якій державі, що підкреслює важливість дотримання прав, свобод і законних інтересів, як фізичних, так і юридичних осіб.

Дослідження свідчить про те, що найбільші виклики у визначенні відповідного суду виникають тоді, коли оскаржується рішення, дії або бездіяльність органів влади. Аналіз цієї категорії справ вкрай важливий, оскільки вона безпосередньо торкається прав та інтересів громадян і юридичних осіб. Доведено, що однією з ключових вимог до судової системи є гарантія кожній особі права на справедливий та своєчасний судовий розгляд, відповідно до положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Обґрунтовано позицію щодо необхідності більшої уніфікації законодавства, що регулює процедури судового розгляду справ, як це було передбачено при прийнятті Кодексу адміністративного судочинства. На сьогоднішній день існує правова невизначеність через різноманітність видів процедур, які можуть бути використані для розгляду справ з публічних правовідносин. Поточна позиція законодавця ускладнює судову практику, а не спрощує її, створюючи умови для можливих конфліктів між Цивільним процесуальним кодексом, Господарським процесуальним кодексом та Кодексом адміністративного судочинства.

Ключові слова: адміністративне судочинство, публічно-правовий спір, компетенція, юрисдикція, адміністративна юрисдикція, суд, процес.

Постановка проблеми. Незважаючи на повномасштабне вторгнення та триваючу війну на території нашої держави, питання захисту прав людини та громадянина залишається одним з найактуальніших. Суди відіграють ключову роль у забезпеченні цих прав, тому створення сприятливих умов для ефективного судового контролю у сфері публічно-правових відносин є найважливішим завданням для нашої країни.

На сучасному етапі різноманітні справи з публічних правових відносин розглядаються різними судами у відповідних самостійних процесуальних формах, які передбачені для кожного виду судових проваджень. В практиці застосування права виникають труднощі у визначенні того, який судовий орган і за якими правилами буде розглядати конкретну справу, що стосується адмі-

ністративної сфери. Оскарження рішень адміністративного органу, а також його дій або бездіяльності, є ключовим аспектом в будь-якій державі, що наголошує на дотриманні прав, свобод і законних інтересів, як фізичних, так і юридичних осіб.

У нашій країні дане питання також є досить проблемним з огляду на те, що протягом тривалого часу був відсутній кодифікований акт, яким би визначався порядок здійснення адміністративного судочинства. І хоча наразі процесуальне законодавство містить спеціальні норми щодо цих питань, у практичній діяльності виникають питання щодо їх детального правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розмежування компетенції у сфері адміністративного судочинства частково ставало предметом розгляду у працях таких вчених,

як В. Авер'янова, В. Бевзенка, Л. Бутирського, С. Демченка, В. Кононець, С. Ківалова, Р. Куйбіди, І. Проць О. Пасенюка, А. Саліванова, М. Смоковича та інших. Однак, наявність проблем у правозастосовній практиці свідчить, що дане питання залишається актуальним та потребує подальшого наукового вивчення.

Метою статті є дослідження проблематики визначення меж адміністративної юрисдикції порівняно з іншими видами юрисдикції у сфері судової компетенції у сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу. 306.07.2005 року набув чинності Кодекс адміністративного судочинства. Яка була основна мета законодавця при його ухваленні та які принципи були покладені в його основу? Однією з найважливіших цілей було забезпечення більшого рівня доступності правосуддя для громадян та організацій, підприємств та установ у випадках спорів з владними органами.

Проте і після набуття чинності Кодексом адміністративного судочинства, залишилися питання щодо того, який саме судовий орган, в рамках якого судочинства, буде розглядати різні справи. Це створює певні складності, зокрема, у сфері розгляду справ про оскарження рішень чи дій (бездіяльності) владних органів, як в адміністративній, так і в інших юрисдикціях.

Загалом, адміністративне судочинство у судах загальної юрисдикції передбачає розгляд справ, що стосуються адміністративних та інших публічних відносин. Положення Кодексу адміністративного судочинства визначають, що судами загальної юрисдикції розглядаються адміністративні справи, що стосуються захисту прав громадян і організацій, а також інші справи, пов'язані з судовим контролем, за винятком тих, які, згідно з чинним законодавством, належать до компетенції інших судів.

Варто відзначити, що судовий контроль в Україні за виконанням судових рішень органами публічного управління є сучасним досягненням системи публічного управління та публічного контролю. Однак такий контроль може бути ефективним тільки за умови швидкого і точного виконання судових рішень, прийнятих не на користь органів влади [1, с. 32–35, 8].

Відповідно до положень статті 20 КАС визначено розмежування предметної юрисдикції адміністративних судів. А саме, між місцевими загальними судами як адміністративними судами, окружними адміністративними судами та Вищим антикорупційним судом [2].

Одночасно, при розгляді неправомірних рішень або дій (бездіяльності) владних органів, необхідно аналізувати характер конфлікту та осіб, що його стосуються. Таким чином, суддя та учасники спору повинні усвідомлювати фактори, які впливають на компетенцію різних судових органів. Наприклад, відповідно до Кодексу, господарський суд не має права розглядати справи, що не мають відношення до підприємницької діяльності. Також, у цивільному судочинстві не може бути розглянута справа, яка відноситься до адміністративного судочинства. Саме для цього і створений відповідний Кодекс, який регулює розгляд справ щодо оскарження рішень державних органів, їх дій або бездіяльності.

Варто відзначити, що до компетенції судів загальної юрисдикції входять дві значні категорії справ адміністративного судочинства:

- в першу чергу, це адміністративні справи, що стосуються захисту прав громадян і організацій, що виникають з адміністративних та інших публічних правовідносин;

- також це адміністративні справи, які обумовлені здійсненням обов'язкового судового контролю за дотриманням прав людини, громадянина і організацій при реалізації окремих адміністративних владних вимог до фізичних осіб і організацій.

Провівши аналіз чинного законодавства, можна зробити висновок, що прийняття Кодексу адміністративного судочинства не призвело до уніфікації положень щодо розгляду справ, що виникають з публічних правовідносин.

Як відмічають дослідники, існує певна правова невизначеність у зв'язку з розподілом різних видів проваджень, за якими можуть розглядатися справи з публічних правовідносин. Варто погодитись з даною тезою, оскільки відмінності між різними видами судочинства призводять до можливих колізій між ними і мають різні правові наслідки для учасників справи.

І. М. Проць зазначає, що існує більший взаємозв'язок між провадженням у справах про адміністративні правопорушення та кримінальними справами, ніж з адміністративними процедурами. Це пояснюється тим, що справа про адміністративне правопорушення може перетворитися на кримінальну, і навпаки. Згідно з чинним законодавством, у межах адміністративного судочинства можуть вирішуватися питання, що виникають у зв'язку з адміністративними правопорушеннями. Це стосується випадків аналізу дій та рішень, прийнятих у ході провадження за адмі-

ністративними справами, які спричинили порушення прав і свобод особи, що підлягає адміністративній відповідальності [3, с. 377]

Навіть при введенні Кодексу адміністративного судочинства не можна стверджувати про існування єдиного адміністративного провадження. Це пояснюється тим, що процесуальні норми розташовані в різних документах, і справи з адміністративних та інших публічних відносин можуть бути розглянуті як адміністративними судами, так і судами загальної юрисдикції, а в окремих випадках – і Конституційним Судом України.

Вказані положення створюють складнощі як у теорії, так і в практиці правозастосування у справах, що випливають з адміністративних та інших публічних правовідносин. Особливі труднощі виникають на етапі визначення виду судочинства, причому найважливіше полягає в забезпеченні чіткого розмежування між адміністративним і цивільним судочинством, як це встановлено в Конституції.

Дослідження показує, що найбільші труднощі у визначенні відповідного судочинства виникають у випадках, коли оскаржується рішення, дія або бездіяльність владних органів. Розгляд цієї категорії справ є особливо важливим, оскільки стосується прав та інтересів громадян і юридичних осіб. Як справедливо зазначається у фаховій літературі, однією з ключових вимог до судової системи є забезпечення кожній особі права на справедливий та своєчасний розгляд справ, що відповідає положенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4, с. 66–75].

Зазначено, що владні органи, ухвалюючи рішення або здійснюючи дії (чи бездіяльність), часто виступають як «сильна» сторона. При вирішенні спору з державним органом особа зазвичай повинна мати незаперечні докази своєї правомірності, оскільки посадова особа діє в інтересах держави та невизначеного кола осіб.

На практиці далеко не завжди відбувається так, як було зазначено вище. Тому судові органи, незалежно від того, які категорії справ вони розглядають, повинні суворо дотримуватися процесуальних принципів, викладених у відповідних кодексах. Проте, у різних судочинствах процесуальні принципи можуть мати свої відмінності,

тому слід прагнути до їхньої уніфікації. Зокрема, розгляд справ щодо оскарження рішень владних органів та їхніх дій (або бездіяльності) не повинен відрізнятися між адміністративним та цивільним судочинством, оскільки це суперечить принципу рівності.

Заслуговує на увагу думка М. Бліхар та А. Чубай, які обґрунтовують доцільність створення добре налагодженої міжвідомчої електронної бази даних для всієї системи судів частково могло б вирішити проблему визначення юрисдикції. Занесення всіх позовів до різних судів на території України до єдиної електронної бази даних та розробка в ній програмного компонента для автоматичного визначення компетенції справи на підставі законодавчих критеріїв і рішень Верховного Суду були б значним кроком у розв'язанні проблем суміжної компетенції [5, с. 200–202].

Крім того, проблеми, такі як непотрібне подвійне введення інформації у різних системах, відсутність єдиних класифікаторів і довідників, а також відсутність механізмів швидкого оновлення даних, залишаються актуальними. Це серйозно обмежує можливості використання автоматизованих засобів для пошуку та обробки інформації, що негативно впливає на якість надання державних послуг та виконання публічних функцій [6, с. 48–53].

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, нагальну необхідність більшої уніфікації законодавства, що стосується процедур розгляду справ у судах, як це передбачалося при прийнятті Кодексу адміністративного судочинства. Наразі існує правова невизначеність у зв'язку з різноманітністю видів проваджень, які можуть бути використані для розгляду справ з публічних правовідносин. Чинна позиція законодавця ускладнює судове застосування, а не спрощує його, створюючи передумови для можливих конфліктів між Цивільним процесуальним кодексом, Господарським процесуальним кодексом та Кодексом адміністративного судочинства.

Тому положення законодавства повинні бути сформульовані таким чином, щоб рішення владних органів та їхні дії (або бездіяльність) розглядалися відповідно до КАС, як це передбачалося при прийнятті законодавчих актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононець В. П. Роль Європейського Суду з Прав Людини у контролі за виконанням судових рішень органами публічної адміністрації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 32–35.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>.

3. Проць І. М. Співвідношення законодавства про адміністративне судочинство та про адміністративні правопорушення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 374–379

4. Ярошенко А. С., Костенко О. М. Визнання судом недійсними фіктивних договорів дарування, укладених з метою приховання майна боржника: проблеми формування єдиної правозастосовної практики. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 66–75.

5. Бліхар М., Чубай А. Проблеми та основні напрями удосконалення діяльності адміністративних судів у системі державних органів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 200–202.

6. Єсімов С. С. Формування єдиного інформаційного простору в діяльності державних органів України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки: зб. наук. пр. 2015. № 813. С. 48–53.

7. Kononets V. P. Practice of application by administrative courts of legislation in cases of appeals of decisions, actions or inaction of state executor. *KELM*. 2020. № 6. С. 142–147

8. Кононець В. П. Підходи до розуміння адміністративноправового механізму забезпечення примусового виконання судових рішень. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 161–170.

Kozhevnykov A.Yu. PROBLEMATIC ISSUES OF DIFFERENTIATION OF COMPETENCE IN THE FIELD OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS FROM OTHER FORMS OF JURISDICTION

The scientific article is devoted to the study of problems related to determining the boundaries of administrative jurisdiction in comparison with other types of jurisdiction in the modern context of judicial competence. The focus is on the complex aspects of defining competence in administrative proceedings from other forms of jurisdiction.

It is stated that at the present stage, various judicial institutions consider a wide range of cases related to public legal relations, each in its own appropriate procedural form, defined for each type of judicial procedure. In practice, there are difficulties in determining which judicial body and by what rules should consider a specific case concerning the administrative sphere. Complaints against decisions of administrative authorities, as well as their actions or omissions, are a key aspect in any state, emphasizing the importance of respecting the rights, freedoms and legitimate interests of both individuals and legal entities.

The study shows that the greatest challenges in determining the appropriate court arise when the decision, actions or omissions of the authorities are challenged. The analysis of this category of cases is extremely important, since it directly concerns the rights and interests of citizens and legal entities. It is proved that one of the key requirements for the judicial system is to guarantee everyone the right to a fair and timely trial, in accordance with the provisions of Article 6 of the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms.

The position on the need for greater unification of legislation regulating the procedures for judicial review of cases, as provided for in the adoption of the Code of Administrative Procedure, is justified. Today, there is legal uncertainty due to the variety of types of procedures that can be used to consider cases from public legal relations. The current position of the legislator complicates judicial practice, rather than simplifies it, creating conditions for possible conflicts between the Civil Procedure Code, the Economic Procedure Code and the Code of Administrative Procedure.

Key words: administrative proceedings, public law dispute, competence, jurisdiction, administrative jurisdiction, court, process.

АДВОКАТУРА ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У даній науковій статті з'ясовано сутність і зміст державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності України, а також визначена роль адвокатури у її формуванні та реалізації. Зокрема, на підставі результатів аналізу наукової літератури, зроблено висновок про те, що зазначений вид політики є невід'ємною складовою внутрішньої політики держави, а тому участь адвокатів у її формуванні та забезпеченні є об'єктивно необхідною і обумовленою соціально-правовим статусом цих суб'єктів кримінального процесу. При цьому найбільш ефективною у цьому сенсі є діяльність адвокатів щодо реалізації завдань кримінологічної політики, яка, у свою чергу, є системним елементом державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності в Україні. У цій роботі підтримана також наукова класифікація вказаного виду внутрішньої політики на: кримінально-правову; кримінально-процесуальну; кримінально-виконавчу та кримінологічну. Виходячи з цього, доведено, що, адвокат, як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням, здійснює заходи кримінологічного спрямування у всіх вказаних вище класифікаційних напрямках державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності в Україні. Поряд з цим, зазначено також, що поділ даної державної політики на підвиди є децю умовним, позаяк всі заходи, які реалізуються у вказаній галузі суспільних відносин, носять системний та комплексний характер і об'єднані єдиною метою – запобігти вчиненню нових кримінальних правопорушень як з боку засуджених (не допустити рецидивних проявів злочинності), так й інших осіб, включаючи й адвокатів. У той самий час, акцентована увага й на тому, що наукова класифікація видів державної політики у сфері запобігання і протидії злочинності дає можливість у кожному із них визначити потенційні правові можливості та резерви, які на практиці можуть бути використані для підвищення рівня ефективності кримінологічної діяльності відповідних суб'єктів їх формування і реалізації, а також удосконалити зміст їх взаємодії та координації спільних зусиль, що спрямовані на недопущення, та відвертання (на стадії готування чи замаху) вчинення кримінальних правопорушень. Враховуючи сучасний стан та інші кримінологічно значущі показники злочинності в Україні, у цій науковій статті доведена необхідність удосконалення на законодавчому рівні правового механізму кримінологічної діяльності та підвищення ролі при цьому такого соціально-правового інституту, як адвокатура.

Ключові слова: державна політика; сфера запобігання та протидії злочинності; адвокатура; кримінологічна діяльність; суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням; суб'єкти формування та реалізації державної політики; класифікація.

Постановка проблеми. Як свідчать офіційні статистичні дані [1], з часу прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України та деяких інших законодавчих актів, що стосуються сфери запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, щорічно погіршуються окремо взяті кримінологічно значущі показники їх вимірювання та оцінки (рівень злочинності; коефіцієнт судимості; ціна злочинності тощо) [2]. При цьому, як доведено на науковому рівні, однією з детермінант, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень [3, с. 169-178],

є неоднозначне тлумачення на практиці таких кримінологічних категорій, як: «запобігання» та «протидія» злочинності [4, с. 321-322].

Сутність цієї проблеми полягає у тому, що останнім часом на всіх рівнях (законодавчому, доктринальному, правозастосовному, т. ін.) в Україні все частіше замість визначеного у нормах матеріального права (ст. ст. 1, 50 Кримінального кодексу (КК)) терміну «запобігання» вживається словосполучення «протидія кримінальним правопорушенням», яке, на думку деяких учених, є більш ширшим за об'ємом і змістом від першого виду запобіжної діяльності [5, с. 13-15].

Як наслідок, у законодавчих актах, які регулюють діяльність правоохоронних органів в Україні, серед функцій і завдань визначена саме «протидія злочинності» (наприклад, у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію»; ст. 25 Закону України «Про прокуратуру»; ін.).

Проте, досі на науковому рівні ведуться предметні дискусії з цього приводу, в ході яких учені переконують, що термін «запобігання», який закріплений в чинному КК України, включає у себе й протидію злочинності («дію на дію»), а тому в силу пріоритетності норм матеріального права щодо процесуальних джерел [6, с. 180-181], мають бути основою для всіх суб'єктів нормотворчої та правозастосовної діяльності.

Отже, в наявності складна теоретико-прикладна проблема, змістовним елементом якої є кримінологічна діяльність усіх без винятку суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, включаючи й адвокатів.

Враховуючи зазначене, метою цієї наукової статті є з'ясування потенційних і реальних правових можливостей адвокатури як суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності.

Натомість, головним завданням даної роботи є доведення необхідності упорядкування правових категорій і термінів, що вживаються у чинному законодавстві України та стосуються змісту кримінологічної діяльності адвокатів.

Стан досліджень. Вивчення наукової літератури показало, що досить активно і предметно питаннями запобіжної діяльності відповідних суб'єктів займаються такі учені, як: В. С. Батиргареева, Ю. В. Баулін, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. Г. Колб, О. М. Костенко, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. А. Мисливий, Д. М. Тичина, В. О. Туляков, В. І. Шакур, ін.

Поряд з цим, у контексті співвідношення понять «запобігання» і «протидія» злочинності, які складають у тому числі зміст діяльності адвокатів щодо запобігання на науковому рівні кримінальним правопорушенням, вказана проблематика в Україні досліджена недостатньо, що й стало вирішальним при виборі об'єкта та предмета цієї роботи, а також визначено її актуальність, теоретичне та практичне значення.

Виклад основних положень. Як показали результати даного дослідження, в науці під політикою розуміють діяльність органів державної влади й державного управління, яка відображає суспільний лад і економічну структуру певної країни [7, с. 356].

У сучасних доктринальних джерелах цей термін тлумачиться як загальний напрямок і характер діяльності держави, який відображає події і питання внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя [8, с. 524].

У цілому слід визнати, що загальні підходи щодо розуміння змісту поняття «політика» у сьогоденні в науці не змінилась та зводяться до того, що політика виражає функції держави щодо керівництва зовнішніми та внутрішніми сферами й напрямками суспільного життя, що важливо з огляду визначення та оцінки змісту кримінологічної діяльності адвокатів.

Як показує практика, важливим складником внутрішньої політики будь-якої держави є політика у сфері запобігання та протидії злочинності, яка покликана знизити її рівень і забезпечити соціальний стан, що відповідає потребам безпеки суспільства від злочинності [9, с. 305].

При цьому, як доведено на доктринальному рівні, якщо зміст соціальної політики формує державна влада спільно та у взаємодії з іншими інститутами суспільства, включаючи адвокатуру, то основним суб'єктом формування правової політики завжди є державна влада [10, с. 9-10].

Як встановлено в ході даного дослідження, зміст останньої (як підвиду державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності) складається з таких кримінологічно значущих напрямків, характерні риси яких обумовлені предметом, завданнями, а також методами досягнення корисних для суспільства результатів [9, с. 305].

Такими напрямками (підсистемами), за висновком деяких учених (і це не викликає заперечень), є наступні види зазначеної державної політики: а) кримінально-правова; б) кримінально-процесуальна; в) кримінально-виконавча; г) кримінологічна [11, с. 11].

При цьому, перші три види (напрямки), як показує практика, реалізуються в Україні на засадах відповідного кодифікованого законодавства (КК, КПК та Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)).

У той самий час, останній із них (кримінологічна політика) становить складний комплекс нормативно-правових, загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів, які спрямовані на запобігання злочинності й усунення її детермінант [12, с. 38], які, на сьогодні, як правило, ні кодифікованого, ні законодавчо визначеного характеру не мають, а затверджуються на рівні підзаконних нормативно-правових актів України.

Проте, як показали результати аналізу доктринальних джерел, виходячи з цього, деякі вчені

таку класифікацію зазначених вище підвидів державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності не підтримують, відносячи до неї лише кримінально-правову, кримінально-процесуальну та кримінально-виконавчу політику [13, с. 278-290].

Як видається, з таким підходом у повній мірі не можна погодитись, оскільки саме через кримінологічну політику реалізуються завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням, які є одними з основних, що постають перед політикою будь-якої держави у галузі кримінологічної діяльності. Саме тому, цей напрямок займає таке важливе місце серед стратегічних напрямків державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності в Україні.

Поряд з цим, необхідно визнати, що виокремлення вказаних вище напрямків (підвидів) даної політики [9, с. 307] є дещо умовним, оскільки вона реально становить собою комплексне використання і соціальних, і правових завдань та інших заходів, щодо запобігання та протидії злочинності [9, с. 307].

Все це, без сумніву, варто враховувати адвокатурі при формуванні та реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності в Україні.

У той самий час, необхідно погодитись й з іншим висновком учених з означеної проблематики, а саме: при системному аналізі змісту державної політики запобігання та протидії злочинності можливе виокремлення її складників, а саме – таких елементів цієї системи, як соціальна політика та правова політика, а в межах останньої – стратегічних, необхідних і допоміжних напрямків та інших її елементів [9, с. 307]. При цьому кожен із підвидів даної державної політики (кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, кримінально-виконавчий та кримінологічний) має свої особливості, які, у першу чергу, обумовлені предметом та методами вирішення завдань, пов'язаних із запобіганням та протидією злочинності, що, знову ж таки, важливо з огляду

організації кримінологічної діяльності адвокатів.

Як видається, досягнення необхідного для суспільства стану безпеки від злочинних посягань з боку адвокатів можливе лише шляхом широкого й комплексного поєднання всіх потенційних правових заходів запобігання та протидії злочинності, а саме:

1) організаційно-правових і управлінських (розділ II Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»);

2) соціально-економічних, культурологічних та природно-людських ;

3) спеціально-законодавчих, методологічно-правових і кримінологічних як взагалі, так і в єдності та сукупності (системно) з її видами (зокрема, у контексті змісту предмета даної роботи, адвокат виступає суб'єктом формування та реалізації не тільки завдань кримінологічної політики, але й кримінально-процесуальної та кримінально-правової політики) України [9, с. 312].

Як видається, саме у межах цих заходів і має застосовувати адвокат свої потенційні можливості як суб'єкт формування вказаної політики та її реалізації на практиці, а також виступати одним із дійових суб'єктів виконання завдань кримінологічної політики, тобто участь адвокатури у цьому процесі є об'єктивно обумовленою, проте у даний час не досить внормованою та вмотивованою [14, с. 14-22].

Висновок. Отже, не дивлячись на різноманітні підходи, що склались на всіх рівнях суспільних відносин (законодавчому, доктринальному, правозастосовному, ін.) з питань запобігання та протидії злочинності, а також виходячи з результатів проведеного аналізу різноманітних джерел з означеної проблематики дослідження, слід констатувати, що адвокатура має стати необхідним суб'єктом формування та реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності в Україні, позаяк має для цього відповідні законодавчі та процесуальні можливості у формі, зокрема, участі адвокатів у кримінальних провадженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про офіційну статистику: Закон України від 16.08.2022 № 2524-IX.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень 2013 - грудень 2022 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Колб О. Г., Новосад Ю. О. Щодо змісту деяких детермінант, що обумовлюють та сприяють вчиненню злочинів. *Kelm: Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 4(20). С. 169-178.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.

5. Проблеми протидії злочинності: підручник / за ред. проф. О. Г. Кальмана. Харків: Вид-во ТОВ фірма «Нософт», 2010. 352 с.
6. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
7. Словник іномовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наука, 1977. 775 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
9. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями. *Проблеми злочинності: Респ. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 305-312.*
10. Селіванов А., Рябенко О. Правова політика – важлива складова внутрішньої політики Української держави. *Голос України. 2007. № 43. С. 9-10.*
11. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. Київ: Атіка, 2005. 332 с.
12. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.
13. Сташис В. В., Тацій В. Я. Концептуальні положення і система чинного Кримінального кодексу України. *Проблеми злочинності: Респ. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: НЮА України, 2009. Вип. 100. С. 278-290.*
14. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис. 2021. № 1. С. 14-22.*
15. Нікітін Ю.В., Топчій В.В., Грицюк І.В. Історично-правове становлення безпеки суспільства та протидії злочинності: український та європейський вимір. *Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Випуск 2. Том 2. С. 74-79.*

Dudko Ye.V. BAR AS A SUBJECT OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF CRIME PREVENTION AND COUNTERACTION IN UKRAINE

This scientific article clarifies the essence and content of state policy in the field of crime prevention and counteraction of Ukraine, as well as the role of the legal profession in its formation and implementation. In particular, based on the results of the analysis of the scientific literature, it was concluded that the specified type of policy is an integral part of the internal policy of the state, and therefore the participation of lawyers in its formation and provision is objectively necessary and conditioned by the social and legal status of these subjects entities of the criminal process. At the same time, the most effective in this sense is the activity of lawyers in the implementation of criminological policy tasks, which, in turn, is a systemic element of state policy in the field of crime prevention and counteraction in Ukraine. This work also supports the scientific classification of the specified type of internal policy into: criminal-legal; criminal procedure; criminal executive and criminological. Based on this, it has been proven that the lawyer, as a subject of criminal offense prevention, carries out criminological measures in all the above-mentioned classification areas of state policy in the field of crime prevention and counteraction in Ukraine. Along with this, it is also stated that the division of this state policy into subtypes is somewhat conditional, since all the measures implemented in the specified field of social relations are of a systemic and complex nature and are united by a single goal - to prevent the commission of new criminal offenses both by convicts (to prevent recidivism), as well as other persons, including lawyers. At the same time, attention is also focused on the fact that the scientific classification of types of state policy in the field of crime prevention and counteraction makes it possible to identify potential legal opportunities and reserves in each of them, which in practice can be used to increase the level of effectiveness of criminological activities of the relevant sub objects of their formation and implementation, as well as to improve the content of their interaction and coordination of joint efforts aimed at preventing and diverting (at the stage of preparation or attempt) the commission of criminal offenses. Taking into account the current state and other criminologically significant indicators of crime in Ukraine, this scientific article proves the need to improve the legal mechanism of criminological activity at the legislative level and to increase the role of such a social and legal institution as the bar.

Key words: state policy; the sphere of crime prevention and counteraction; advocacy; criminological activity; subjects of the prevention of criminal offenses; subjects of formation and implementation of state policy; classification.

Відомості про авторів

Анохін А.М. – здобувач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету

Буга В.В. – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ

Волошанівська Т.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ

Гнедюк В.Л. – науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту Спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

Губарєв С.В. – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри публічного та приватного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Дудко Є.В. – кандидат юридичних наук, адвокат

Єршова Ю.О. – членкиня правління Офісу аналітики та консультацій з питань сталого розвитку

Завальнюк І.В. – кандидат юридичних наук, суддя Одеського окружного адміністративного суду

Комзюк А.Т. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Комзюк М.А. – кандидат юридичних наук, доцент, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

Кожевников А.Ю. – адвокат

Лагодич М.М. – кандидат історичних наук, кандидат наук з богослов'я, доцент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Липій Є.А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук Полтавського державного медичного університету

Лов'як О.О. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний фахівець філії Державної установи «Центр пробації» у м. Києві та Київській області

Повидиш В.В. – кандидат юридичних наук, здобувач наукового ступеня доктора юридичних наук Науково-дослідного інституту публічного права

Роянова І.В. – асистентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сошников А.О. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук» України»

Хільченко А.А. – студентка III курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шкрібляк М.В. – доктор філософських наук, доцент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Юдін О.Ю. – аспірант ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Юридичні науки

Том 33 (72) № 4 2022

Коректура • *Н. Славогородська*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@juris.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.juris.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 4,40. Ум. друк. арк. 4,42. Зам. № 1222/513

Підписано до друку 30.12.2022. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.